

BÖLGESEL KALKINMADA TEŞVİK EDİCİ
VERGİ POLİTİKASI VE PLANLI DÖNEM

UYGULAMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kerem TUNCAY

ESKİŞEHİR -1993

T.C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

BÖLGESEL KALKINMADA TEŞVİK
EDİCİ VERGİ POLİTİKASI VE
PLANLI DÖNEM UYGULAMASI

(Yüksek Lisans Tezi)

Kerem TUNCAY

Eskişehir - 1993

S U M M A R Y

Our study consists of the theory and the application of incentive tax policy in regional development as of planned period in Türkiye.

Our study is made up of three sections.

In the first section, economical structure and tax policies, the accordance of development models with the tax policies of the well-developed and under-developed countries and the importance of tax among the financial resources of economical development have been mentioned.

In the second section, after the purposes and the means of regional development have been determined, the incentive precautions in development plans and tax legislation have been told. The evaluation of the development differences between regions as a result of these promotions and of the projects such as Regions Prior in Development (Kalkınmada Öncelikli Yöreler), South-East Anatolia Project (Güneydoğu Anadolu Projesi) and Organized Industry Regions (Organize Sanayi Bölgeleri) have been made.

In the third section, collection of tax revenues, public expenditures, given investment incentive certificates and the sectoral distribution of these incentive certificates of Fifth Five-Year Development Plan (1985-1989) Regions Prior in Development have been presented as tables and the evaluation of them from tax promotions' point of view have been performed.

In the conclusion, the short evaluation of our study has been made.

İ Ç İ N D E K İ L E R

ÖZGEÇMİŞ	1
SUMMARY	11
KISALTMALAR	x
GİRİŞ.....	1

B i r i n c i B ö l ü m

KALKINMA MODELLERİNDE VERGİ POLİTİKALARININ YERİ VE ÖNEMİ

I. EKONOMİK YAPI VE VERGİ POLİTİKASI.....	5
1. GENEL OLARAK.....	5
2. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERİN İKTİSADİ ÖZELLİKLERİ VE VERGİ POLİTİKALARI	7
3. GELİŞMİŞ ÜLKELERİN İKTİSADİ ÖZELLİKLERİ VE VERGİ POLİTİKALARI	13
II. KALKINMA (BÜYÜME) MODELLERİ ÜZERİNDEKİ VERGİSEL ETKİ.	15
1. VERGİ FAKTÖRÜNÜN BÜYÜME MODELLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	15
2. BÜYÜME MODELLERİ VE VERGİ POLİTİKALARININ UYUMU ..	20

III. İKTİSADİ KALKINMADA VERGİ POLİTİKASININ YERİ	21
1. GENEL OLARAK	21
2. İKTİSADİ KALKINMANIN KAYNAKLARI	22
A. Dış Finansman Kaynakları	22
a. Yabancı Özel Sektör ve Serbest Bölge	23
b. Dış Borçlanma	24
c. Bağış ve Yardımlar	25
B. İç Finansman Kaynakları	25
a. Gönüllü ve Kurumsal Tasarruflar	26
b. İç Borçlanma	26
c. Emisyon	27
d. Enflasyon	28
e. Vergi	29
3. VERGİ VE İKTİSADİ KALKINMA	32

İ k i n c i B ö l ü m

PLANLI DÖNEMDE BÖLGESEL KALKINMAYA YÖNELİK TEŞVİK EDİCİ VERGİ POLİTİKASI

I. BÖLGESEL KALKINMA VE VERGİ POLİTİKASI	33
1. BÖLGESEL KALKINMA KAVRAMI	33
2. BÖLGESEL KALKINMANIN AMACI	34
3. BÖLGESEL KALKINMANIN ARAÇLARI	37
A. Ekonomik Faaliyetlerin Mali ve Vergisel Teşvik Tedbirleri İle Belirli Yörelere Yönlenmesinin Sağlanması	37

B. Bölgesel Kalkınma İçin Gerekli Kamu Yatırımlarının Gerçekleşmesi	38
C. Merkezi Yönetimin Bölgesel Kalkınma Sorunlarına Uyumunu Sağlamak	39
II. KALKINMA PLANLARINDA YER ALAN TEŞVİKLER	40
1. İTHAL HAKKI	43
2. BİNA İNŞAAT HARCİ İSTİSNASI	44
3. TEŞVİK KREDİLERİ	45
A. Fon Kaynaklı Krediler	45
B. Orta ve Uzun Vadeli İç ve Dış Krediler	46
C. İşletme Kredileri	47
4. TEŞVİK PRİMİ	48
5. SSK PRİMİ, ZORUNLU TASARRUF, KONUT EDİNDİRME FONU VE ENERJİ TEŞVİKİ	49
6. ARSA-ARAZİ TAHSİSİ	50
7. FİNANSAL KİRALAMA	50
8. MAKİNA VE TEÇHİZAT DEVİR-TEMLİK SATIŞI	51
9. YATIRIMLARIN NAKLİ	52
10. KULLANILMIŞ MAKİNA TEÇHİZAT VE TESİS İTHALİ ...	52
III. VERGİ MEVZUATIMIZDA YER ALAN TEŞVİKLER	53
1. VERGİ USUL KANUNUNDA YER ALAN TEŞVİKLER	53
A. Amortisman Uygulaması	53
B. Yeniden Değerleme	57
2. KURUMLAR VERGİSİNDE YER ALAN TEŞVİKLER	58
A. Dar Mükellefiyete Tabi Kurumların Yurt Dışı Kazançları İle İlgili İstisna	59
B. Yurt Dışı İnşaat, Montaj İşleri ile Teknik Hizmetlerden Sağlanan Kazançlarla İlgili İstisna	59
C. Sanayi Ürünü İhraç İstisnası	60

D. Yaş Meyve, Sebze ve Su Ürünleri İhracat İstisnası	61
E. Dış Navlun Hasılat İstisnası	61
F. Yatırım İndirim İstisnası	62
G. Turizmden Sağlanan Kazançlarla İlgili İstisna	63
H. Eğitim, Spor ve Sağlık Tesisi İşletmecisi- liği İstisnası	63
I. Finansman Fonu (Kurumlar Vergisi Ertelemesi)	64
3. GELİR VERGİSİ KANUNUNDA YER ALAN TEŞVİKLER	65
A. Ücretlerin Vergilendirilmesinde İndirim.....	65
B. Kalkınmada Öncelikli Yörelere Elde Edilen Ücretlere Uygulanan Tarife	66
C. Yatırım İndirimi	67
D. Katma Değer Vergisi Ertelemesi	70
E. Vergi Resim ve Harç İstisnası	70
F. Konut inşaatında ve Kalkınmada Öncelikli Yörelere yapılacak yatırımlarda vergi, Resim ve Harç İstisnası ve muafıklar	71
IV. KALKINMA PLANLARINDA VE VERGİ MEVZUATIMIZDA YER ALAN TEŞVİKLERİN BÖLGESEL KALKINMA AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	72
V. SAĞLANAN TEŞVİKLER SONUCU BÖLGESEL VE SEKTÖREL GELİŞMELER	76
1. TEŞVİK EDİCİ VERGİ POLİTİKASININ AMAÇLARI	76
A. Teşvik Edici Vergi Politikası ve Özel Sektör	77
B. Teşvik Edici Vergi Politikası ve Yatırımlar.	77
C. Teşvik Edici Vergi Politikası ve Yabancı Sermaye	78

D. Teşvik Edici Vergi Politikası ve Dış Ticaret	79
2. BÖLGELER ARASI GELİŞMİŞLİK FARKLARI VE KALKINMA	80
A. Devlet Yatırımlarına Duyulan Gereksinme	89
a. Yatırım Harcamaları Yönünden	90
b. Cari Harcamalar Yönünden	92
c. Transfer Harcamaları Yönünden	93
B. Gelişmişlik Göstergeleri	95
C. Sektörel Gelişmeler	97
D. Kalkınma Planlarında Kalkınmada Öncelik- li Yöreler ve GAP Uygulaması	106
a. Kalkınmada Öncelikli Yöreler	106
b. GAP Uygulaması	109
aa. Bölgesel Kalkınma Çalışmaları	111
bb. Kırsal Kalkınma Çalışmaları	112
cc. Kentsel Kalkınma Çalışmaları	112
c. Organize Sanayi Bölgeleri	113
3. SAĞLANAN TEŞVİKLER SONUCU BÖLGESEL GELİŞME- LERİN DEĞERLENDİRİLMESİ	115

Ü ç ü n c ü B ö l ü m

BEŞİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI DÖNEMİNDE (1985-1989) KALKINMADA ÖNCELİKLİ YÖRELER UYGULAMASI

I. VERGİ MEVZUATIMIZDA KALKINMADA ÖNCELİKLİ YÖRELERE UYGULANAN TEŞVİK TEDBİRLERİ	118
1. YATIRIM İNDİRİMİ	119

2. ORTA VE UZUN VADELİ YATIRIM KREDİLERİNDE VERGİ RESİM VE HARÇ İSTİSNASI	120
3. KONUT İNŞAATINDA VE KALKINMADA ÖNCELİKLİ YÖRE- LERDE YAPILACAK YATIRIMLARDA VERGİ, RESİM VE HARÇ İSTİSNASI	121
4. EĞİTİM SPOR VE SAĞLIK TESİSİ İŞLETMECİLİĞİ İS- TİSNASI	122
5. ÜCRETLERİN VERGİLENDİRİLMESİNDE İNDİRİM	123
6. KALKINMADA ÖNCELİKLİ YÖRELERDE ELDE EDİLEN ÜCRETLERE UYGULANAN VERGİ TARİFESİ	124
II. BEŞİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI DÖNEMİNDE	(x)
KALKINMADA ÖNCELİKLİ YÖRELERDE VERGİ GELİRLERİNİN VE KAMU HARCAMALARININ GELİŞİMİ	125
1. 1985-1989 YILLARI ARASINDA VERGİ GELİRLERİNİN GELİŞİMİ	125
2. 1985-1989 YILLARI ARASINDA KAMU HARCAMALARININ GELİŞİMİ	133
III. BEŞİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI DÖNEMİNDE KAL- KINMADA ÖNCELİKLİ YÖRELERE VERİLEN YATIRIM TEŞ- VİKLERİ	140
1. V.BYKP DÖNEMİNDE KALKINMADA ÖNCELİKLİ YÖRELER- DE VERİLEN YATIRIM TEŞVİK BELGELERİNİN GELİ- ŞİMİ	140
2. V.BYKP DÖNEMİNDE KALKINMADA ÖNCELİKLİ YÖRELER- DE VERİLEN TEŞVİK BELGELERİNİN SEKTÖREL DAĞI- LIMI	147
3. V.BYKP DÖNEMİNDE KALKINMADA ÖNCELİKLİ YÖRELER- DE TESİS VE ÇALIŞANLARIN DAĞILIMI	151

4. V.BYKP DÖNEMİNDE KALKINMADA ÖNCELİKLİ YÖRELER- DE UYGULANAN VERGİ TEŞVİKLERİNİN DEĞERLENDİRİL- MESİ	155
SONUÇ	158
YARARLANILAN KAYNAKLAR	165

K I S A L T M A L A R

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
G.V.K.	: Gelir Vergisi Kanunu
KDV	: Katma Değer Vergisi
KÖY	: Kalkınmada Öncelikli Yörelere
K.V.K.	: Kurumlar Vergisi Kanunu
m.	: Madde
No	: Numara
R.G.	: Resmi Gazete
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
Ünv.	: Üniversite
V.U.K.	: Vergi Usul Kanunu
1.D.Ö.İ.	: Birinci Derecede Öncelikli İller
2.D.Ö.İ.	: İkinci " " "
I.BYKP	: Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
II.BYKP	: İkinci " " " "
III.BYKP	: Üçüncü " " " "
IV.BYKP	: Dördüncü " " " "
V. BYKP	: Beşinci " " " "
VI. BYKP	: Altıncı " " " "

G İ R İ Ő

Dünyamızda yer alan ülkeler, sahip oldukları ekonomik ve sosyal özelliklere göre gelişmiş ve az gelişmiş olarak iki gruba ayrılmaktadır. Türkiye'nin de içinde yer aldığı az gelişmiş ülkelerde, gelişmiş ülkelerin seviyelerine ulaşmak, iktisadi kalkınmanın gerçekleştirilmesi ile mümkün olmaktadır.

Ülkeler arasında gelişmiş ve az gelişmiş olarak yapılan ayrıma benzer bir gruplandırma, ülke sınırları içinde çeşitli bölgeler itibariyle ortaya çıkmaktadır. Bölgeler arası bu gelişmişlik farkı ülkemizde doğu ve batı arasında yaşanmaktadır.

Kalkınma, gelişmekte olan ülkelerin bir sorunudur. Bu ülkelerde sermaye birikiminin ve ülke içi tasarruf hacminin yetersizliği, devletin bir çok sektörde yatırım yapmasını ve özel sektöründe yatırım yapması için teşvik edilmesini zorunlu kılmaktadır.

Ülkemizde iktisadi kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için, Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana çeşitli çalışmalar yapılmıştır. 1963 yılından itibaren, beşer yıllık

kalkınma planları ve buna bağlı olarak yıllık programlarla kalkınma çalışmalarına hız verilmek amaçlanmıştır. Bu planlarda iktisadi kalkınmanın sağlanması ve bölgesel dengesizliklerin giderilmesi amacıyla çeşitli teşvik önlemleri uygulanmaktadır. Ülkemizde bu planlar erevesi içinde bölgesel farklılıkların giderilmesi için bölgesel kalkınma politikaları uygulanmaktadır. Az gelişmiş bölgelerin kalkındırılması için kullanılan politikalardan bir tanesi teşvik edeci vergi politikasıdır. Planlı döneme geçiş hazırlıkları sırasında, 1961 yılında İstanbul'da toplanan vergi reform komisyonu çalışmalarında, özel tasarruf ve yatırımların vergi yoluyla teşvik edilmesi şeklinde görüşlerin benimsenmesiyle, ülkemizde genel olarak teşvik edici vergi politikası uygulanmaya başlanmıştır. Geçmişte beş kalkınma planında uygulanan ve devam etmekte olan VI. Beş Yıllık Kalkınma Planında da uygulanan vergi teşvik önlemleri, geri kalmış bölgelerde yapılacak yatırımlar için farklılaştırılmış oranlarda uygulanmaktadır.

Çalışmamız  bölümden oluşmaktadır. Çalışmamızda, ihracatın bölgesel niteliğinin fazla olmaması nedeniyle ihracata ilişkin teşvik önlemleri ihmal edilmiştir.

Birinci bölümde şu konulara değinilmiştir;

İlk aşamada, gelişmekte olan ülkelerin ve gelişmiş ülkelerin iktisadi özellikleri ve vergi politikaları üzerinde durulmuştur.

İkinci aşamada, kalkınma ve büyüme kavramlarının genel olarak aynı anlamda kullanılması nedeniyle az gelişmişlik kalkınma (büyüme) modelleri üzerinde vergisel

etki ve bu modellerin vergi politikası ile uyumunun nasıl olduğu konusu ele alınmıştır.

Üçüncü aşamada iktisadi kalkınmada vergi politikasının yeri ve öneminin belirlenmesi amacıyla, iktisadi kalkınmanın finansman kaynaklarına genel olarak değinilmiş ve finansman kaynağı olarak verginin önemi üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde şu konulara değinilmiştir.

İlk aşamada planlı dönemde uygulanan bölgesel kalkınma çalışmalarının amaçları ve bu amaçlara ulaşmada kullanılan vergi teşvikleri üzerinde durulmuştur.

İkinci aşamada kalkınma planlarında yer alan teşvik tedbirlerine değinilmiştir. 1992 yılında ilgili mevzuat değişikliklerine göre, kalkınma planlarında uygulanan teşvikleri on grupta toplayarak çıkartılan tebliğlere dayanılarak anlatılmıştır.

Üçüncü aşamada, vergi mevzuatımızda yer alan teşvikler, Vergi Usul Kanunu, Kurumlar Vergisi Kanunu ve Gelir Vergisi Kanunu itibariyle gruplandırmaya tabi tutulmuştur.

Dördüncü aşamada kalkınma planlarında ve vergi mevzuatımızda yer alan teşviklerin genel bir değerlendirmesi yapılmış ve teşvik tedbiri hakkındaki önerilerimiz sunulmuştur.

Beşinci aşamada, planlı dönem itibariyle teşvik edici vergi politikasının, özel sektör, yatırımlar, yabancı sermaye ve dış ticaret açısından amaçları belirlenerek, ülkemizde bölgeler arası gelişmişlik farklarının belirlenme-

sine yönelik, verilen yatırım teşvik belgelerinin coğrafi bölgeler itibariyle dağılımı ve sektörel gelişmeler üzerinde durulmuştur. Ayrıca ülkemizde bölgesel kalkınma çalışmalarının tipik örneği olan Kalkınmada Öncelikli Yörelere, Organize Sanayi Bölgeleri ve GAP uygulaması üzerinde durulmuştur. Sağlanan teşviklerin bölgesel gelişmeler üzerine etkisinin bir değerlendirmesi yapılarak öneriler sunulmuştur.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde, bölgesel kalkınma çalışmalarında geniş bir yer tutan Kalkınmada Öncelikli Yörelere, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemindeki (1985-1989) uygulamasına yer verilmiştir.

İlk aşamada vergi mevzuatımızda Kalkınmada Öncelikli Yörelere uygulanan teşvik tedbirleri belirlenmiştir.

İkinci aşamada, V.BYKP Döneminde Kalkınmada Öncelikli Yörelere vergi gelirleri tahsilatının ve kamu harcamalarının gelişimi, Birinci Derecede Öncelikli İller ve İkinci Derecede Öncelikli İller de yıllar bazında tablolar halinde sunulmuştur.

Üçüncü aşamada, V.BYKP Döneminde Kalkınmada Öncelikli Yörelere verilen yatırım teşvik belgelerinin gelişimi, sektörel dağılımı tablolar halinde ele alınmıştır. Bu yörelere V.BYKP sonu itibariyle faal olarak çalışan tesisler ve istihdam edilen kişiler, kamu ve özel kesim bakımından ayrıma tabi tutularak, uygulanan vergi teşvik tedbirlerinin bir değerlendirilmesi yapılmış ve öneriler getirilmiştir.

Sonuç bölümünde ise çalışmamızın kısa bir değerlendirilmesi yapılmıştır.

B i r i n c i B ö l ü m

KALKINMA MODELLERİNDE VERGİ POLİTİKALARININ YERİ VE ÖNEMİ

I. EKONOMİK YAPI VE VERGİ POLİTİKASI

1. GENEL OLARAK

Vergi sistemi mali yapıların oluşumunda önemli bir yer tutmaktadır. Vergi politikasının ekonomik yapı içerisinde kullanımı değişik amaçlarla olmaktadır. Ekonomik yapı içerisinde vergi politikasının yerinde bu amaçlar belirlemektedir.

Öncelikle vergi politikasının amaçlarını belirlemek gerekmektedir. Bu konudaki görüşleri üç grupta

toplamak mümkündür(1). Bunlar, kamu hizmetlerinin yerine getirilmesi için gerekli parasal kaynakları bulmak için vergi politikasının kullanılması, ikinci olarak vergi politikasının mali olmayan amaçları da izlemesi, iktisat politikasının bir aracı olması, üçüncüsü ise hem mali hem de mali olmayan amaçların gerçekleştirilmesi için vergilemede adalet ve rekabet tarafsızlığı ilkeleri ile uyum içinde olması gerektiği savunulmaktadır (2).

Verginin mali amacı kamu hizmetlerinin görülebilmesi için gerekli parasal kaynağın yaratılmasıdır. Mali olmayan amaç ise, gelirin yeniden dağıtımı, tam istihdam, fiyat istikrarı ve dış ekonomik denge ile ilgili konjonktürel istikrarın gerçekleştirilmesine yönelik bir araç olmasıdır(3). Vergi politikasının mali olmayan önemli bir amacında iktisadi büyümenin gerçekleştirilmesinde ortaya çıkmaktadır. Ekonomik büyüme, maliye politikasının makroekonomik amacı içerisinde yer almaktadır (4). Dolayısıyla vergi politikasında amacı olmaktadır. Devlet vergisel tedbirler ile iktisadi büyümeyi belirleyen faktör-

(1) Salih TURAN, Vergi Teorisi ve Politikası, Der Yayınları, İst.1987,s.28.

(2) a.g.e., s.28.

(3) a.g.e., s.42.

(4) Beyhan ATAÇ, Maliye Politikası, İkinci Baskı, Anadolu Üniv.Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, No: 86, Eskişehir 1990, s.203.

leri etkileyebilmektedir(5). Örneğin, özel tasarrufların ve yatırımların teşvik edilmesi suretiyle sermaye birikiminin hızlandırılması için vergisel tedbirler kullanılmaktadır.

Vergi politikasının ekonomik yapı içerisinde kullanımına ilişkin bu genel tesbitlerden sonra çalışmamızın bu bölümünde gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerin ekonomik yapılarına ve vergi politikalarına kısaca değinmek yerinde olacaktır.

2. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERİN İKTİSADİ ÖZELLİKLERİ VE VERGİ POLİTİKASI

Gelişmişlik ile az gelişmişlik arasında kesin bir sınır çizilememekle beraber, az gelişmişlik koşulunun temel ve hemen hemen her yerde geçerli özellikleri bir kaç noktada belirlenebilir.

İçinde yaşadığımız dünyanın büyük bir kısmını, ekonomik bakımdan az gelişmiş ülkeler oluşturmaktadır. Dünya Bankası verilerine göre 1900 yılında dünya nüfusunun %66'sı gelişmekte olan ülkelere yaşarken 1980 yılında bu oran %75'e yükselmiştir. Bu ülkelere 1980-1990 yıllarında nüfus artışının %2 olduğu belirtilmektedir (6). Gelişmekte olan ülkelere tarım kesiminde çalışan nüfus, toplam nüfus içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu da aynı miktar ta-

(5) TURHAN, Vergi Teorisi ve Politikası, s.42.

(6) ATAÇ, a.g.e., s.208.

rım ürününün daha fazla tarım işçisi ile elde edilmesini doğurmaktadır. Kişi başına düşen sermayenin az oluşuda geliştirmekte olan ülkelerin bir özelliğidir (7).

Dünya Bankasınınca yapılan bir sınıflandırmaya göre kişi başına düşen gelir ve ekonomik özellikleri bakımından ülkeler çeşitli gruba ayrılmıştır. 1985 yılında kişi başına geliri 400 dolar ve daha az olan ülkeler düşük gelirli geliştirmekte olan ülkeler olarak adlandırılmakta, 401 dolar veya daha yukarı kişi başına gelir düzeyine sahip ülkeler orta gelirli geliştirmekte olan ülkeler olarak adlandırılmaktadır (8).

Nüfusun hızla artması, insan üzerine yapılan sermaye yatırım harcamalarının kalitesinin düşük olmasına yol açmaktadır. Az da olsa nüfusun bir kısmına hiçbir yatırım yapılamamaktadır. "Beşeri sermaye yatırımlarının temelini sağlık ve eğitim harcamaları oluşturmaktadır"(9). Geliştirmekte olan ülkelere hızla artan nüfus karşısında gelir düşük kaldığından, tüketimden geriye kalan tasarruf ve ona bağlı olarak da yatırım düzeyi yetersiz olmaktadır.

Geliştirmekte olan ülkelerin bir özelliğide sermaye birikiminin az olmasıdır. Sermaye birikiminin artışıda tasarrufdaki artışa bağlı olmaktadır. Geliştirmekte olan ülkelere genellikle kaynakların çoğu gıda, giysi ve barınma gibi

(7) A.İhsan KARACAN, "İktisadi Kalkınma ve Vergi Politikası"

Maliye Vergisi, S.26, 1976,s.77.

(8) ATAÇ, a.g.e., s.208.

(9) TURHAN, a.g.e.,s.260.

günlük ihtiyaçların karşılanması için kullanılmakta, tasarruf edilememekte ve bu nedenle sermaye birikimi için elde kaynak kalmamakta veya çok az kalmaktadır.

Nitelikleri benzer ülkeler grubunun mali özellikleri de yakın benzerlikler göstermektedir. Gelişmekte olan ülkelerin mali yapısı içerisinde bulunan vergi politikasının gösterdiği genel özellikleri kısaca şu noktalarda belirleyebiliriz (10).

Az gelişmiş ülkelerin vergi sistemlerine ilişkin olarak, bu ülkeler arasında "ihracata dönük" ve "kendi içine kapalı" ayrımı yapılmaktadır. ihracata dönük az gelişmiş ülkelerin vergi sistemleri büyük ölçüde dış ticarettten, bu ülkelerin sahip oldukları doğal zenginliklerin ihracından elde edilen kaynaklara dayanmaktadır. Bu nedenle bu ülkelerin vergi sistemleri dış dünyadaki iktisadi olaylara karşı hassas durumdadır. Kendi içine kapalı az gelişmiş ülkelerin vergi sistemleri büyük ölçüde dolaylı vergilerden oluşmaktadır (11).

Gelişmekte olan ülkelerde toplam kamu gelirleri içinde dolaylı vergilerin payı, 1980 yılı itibariyle ve ülkelerin gelişmişlik ölçülerine göre % 45.1 ile %63.3 arasında yer almaktadır. Bu oran gelişmiş ülkelerde % 29.7 dir (12).

(10) KARACAN, a.g.m.,s.80.

(11) a.g.m.,s.81.

(12) ATAÇ, a.g.e.,s.241.

Ülkemizde 1. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde dolaylı ve dolaysız vergelirin gelişimini ve toplam vergi gelirleri içindeki payını gösteren değerler aşağıda Tablo 1'de verilmiştir.

TABLO 1

I. BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI DÖNEMİNDE DOLAYSIZ VE DOLAYLI VERGİLERİN GELİŞİMİ VE VERGİ GELİRLERİ İÇİNDEKİ PAYI
(Cari Üretici Fiyatlarıyla, Milyar ₺)

Yıllar	DOLAYSIZ VERGİLER		DOLAYLI VERGİLER	
	Miktar	Payı (%)	Miktar	Payı (%)
1963	2.7	33	5.6	67
1964	3.0	33	6.2	67
1965	3.4	33	6.8	67
1966	4.1	34	8.2	66
1967	5.0	34	9.8	66

Kaynak: Maliye ve Gümrük Bakanlığı Bütçe Gelirleri Yıllığı
1983.s.5.

Tablo 1'de görüleceği üzere I.Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde dolaysız vergeliren toplam vergi gelirleri içindeki payı %33 ile %34'dür. Dolaylı vergilerin ise %67 ile %66'dır. 1963-1967 yılları arasında dolaylı vergilerin

miktarı ve toplam vergi gelirleri içindeki payı, dolaysız vergilerin iki katı civarındadır.

Gelişmekte olan ülkeler içerisinde yer alan ülkemizde de vergi gelirleri içinde gelir ve kurumlar vergilerinin payı düşüktür. Tablo 1'de vergi gelirleri içinde dolaylı vergilerin, dolaysız vergilere nazaran daha önemli bir paya sahip olduğu gözlenmektedir.

1987-1991 yılları itibariyle dolaylı ve dolaysız vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı Tablo 2'de aşağıda gösterilmiştir.

TABLO 2

1987-1991 YILLARINDA DOLAYSIZ VE DOLAYLI VERGİLERİN
TOPLAM VERGİ GELİRLERİ İÇİNDEKİ PAYI

Yıllar	DOLAYSIZ VERGİLER		DOLAYLI VERGİLER	
	Miktar	Payı (%)	Miktar	Payı (%)
1987	4.492	49.6	4.546	50.2
1988	7.066	49.6	7.159	50.3
1989	13.645	53.4	11.887	46.5
1990	23.657	52.1	21.274	47.8
1991	41.094	52.3	37.542	47.7

Kaynak: Maliye ve Gümrük Bakanlığı Yıllık Ekonomik Raporlar

Tablo 2'de de görüleceği gibi 1987-91 yılları arasında dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içerisindeki payı 1987 ve 1988 yılları haricinde dolaysız vergilerin payından düşüktür.

1963-1991 yılları arasında dolaylı vergilerden dolaysız vergilere doğru bir gelişmenin olduğu gözlenmektedir. Ancak 1963-1991 döneminde ortalama olarak dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payının daha fazla olduğu belirlenmektedir.

Dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payının fazla olması, gelişmekte olan ülkelerin vergi yönetiminin zayıf olmasından kaynaklandığı görüşü hakimdir. Kontrollerin yetersizliği, ekonomik ticari işlemlerin düzenli bir kayıt ve muhasebe sistemine bağlı olmaması vergi almayı güçleştirmektedir (13).

Bir başka neden de gelir vergisi türü vergilerin uygulanmasında karşılaşılan güçlüklerden kaynaklanmaktadır. Kişi ve kurumların mal ve hizmet satın almaları yoluyla dolaylı olarak ödedikleri bu vergileri tarh ve tahsil etmek dolaysız vergilere oranla daha kolaydır (14).

Vergi yönetiminin zayıf olması gelişmekte olan ülkelerde gümrük vergilerinin önemini arttırmaktadır. Gümrük giriş ve çıkışlarının diğer ticari işlemlere göre daha çok

(13) Zeki KURUCA, "Kalkınmaya Uygun Vergi Politikası", Maliye Enstitüsü Konferansları, 13.seri, 1967,s.101.

(14) ATAÇ, a.g.e.,s.241.

kontrollü ve kayıt sistemine bağılı olmasından dolayı diğere vergilere oranla gümrük vergilerinin uygulaması kolaylaşmaktadır (15).

Menkul ve gayrimenkul piyasalarının tam olarak gelişmemesi nedeniyle, gayrimenkuller için düzenli tapu kayıtlarının yapılamaması, menkuller için ise borsaların geliştirilememesi, gelişmekte olan ülkelerde menkul ve gayrimenkullerin etkin bir şekilde vergilendirilmesini engellemektedir (16).

3. GELİŞMİŞ ÜLKELERİN İKTİSADİ ÖZELLİKLERİ VE VERGİ POLİTİKALARI

"Ekonomistler ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar dünyadaki ülkeleri ekonomik kalkınma düzeylerine göre gruplandırırılar."(17) Bu kuruluşlar ekonomik kalkınmalarını yüksek düzeye ulaştıran ülkelere gelişmiş ülkeler grubunda yer vermektedirler. Dünya nüfusunun %25'ini oluşturan gelişmiş ülkeler GSMH'nin %79'una sahiptirler. 1983 yılında gelişmiş ülkelerin ortalama kişi başına GSMH'ları birinci grupta yer alan orta gelirli gelişmekte olan ülkelerin kişi başına GSMH larından sekiz kat, düşük

(15) KURUCAN, a.g.m.,s.101

(16) a.g.m.,s.122.

(17) ATAÇ, a.g.e.,s.210.

gelirli gelişmekte olan ÷lkelerinkinden kırk kat daha fazladır (18).

Az gelişmiş ÷lkelerin iktisadi özellikleri ve vergi politikalarından söz ederken genellikle gelişmiş ÷lkelerle karşılaştırma yapmıştık. Gelişmiş ÷lkelerin uyguladığı vergi politikasının genel özelliklerini bir kaç noktada belirleyebiliriz.

Gelişmiş ÷lkelerde vergi gelirlerinin GSMH'ya oranı genellikle yüksektir. O.E.C.D. ÷lkeleri içinde 1972-1976 yılları arasında az gelişmiş 15 ÷lkede ortalama vergi gelirlerinin G.S.M.H'ya oranı %25,70, daha düşük düzeydeki 32 ÷lkede ise bu oran %15,30 dur. Gelişmiş ÷lkelerde ise bu oran, 5 gelişmiş ÷lke ortalamasında %44,46, 13 gelişmiş ÷lke ortalamasında ise %33,57 dir (19).

Gelişmiş ÷lkelerde kişi ve kurumlar üzerinden alınan dolaysız vergiler ağırlıktadır. Çünkü gelişmiş ÷lkelerde az gelişmiş ÷lkelere oranla sağlam bir vergi yönetimi vardır. Ayrıca kurum şeklinde organize olan şletmelerin çok olduğu ağır sanayi kolları yeterli ölçüde gelişmiştir.(20)

1980 yılında gelişmiş ÷lkelerde kişisel gelir ve kurumlar vergisinin kamu gelirlerine oranı %33.5'dir. Gelişmekte olan

(18) ATAÇ, a.g.e.,s.210.

(19) Veysi SEVİĞ, "Kamu Gelirleri ve Kalkınma" 2. Türkiye İktisat Kongresi, C.1.1981,s.223.

(20) Arif NEMLİ, Gelişmekte Olan ÷lkelerde Vergi Politikası, İstanbul Ün.v. Yayın No: 2595, İstanbul 1979. s.126.

ülkelerde bu oran %17 ile %25.3 arasında değişmektedir (21).

Gelişmiş ülkelerde hizmet sektörünün genişliği, özel teşebbüslerde ve devletteki idari personelin nitelikli olması, işletmeler tarafından kesin muhasebe usullerinin genel olarak kullanımını sağlamakta ve sonra da kontrol imkanlarını hazırlamaktadır.

Bu ülkelerde dış ticaretin önemli bir rol oynamasına rağmen, gümrük vergileri sınırlı bir yer tutar. Dolaysız vergelerden sağlanan hasılatın kamu ihtiyaçlarının büyük bir kısmını karşılaması ve uluslararası ticaretin gereği, ya ticari karşılık görecektir ya da iç fiyatların ulusal ekonomiye zarar verecek şekilde yükselmesi ihtimalleri, bu ülkelerin ağır gümrük vergileri getirmelerini önlemektedir (22).

II. KALKINMA (BÜYÜME) MODELLERİ ÜZERİNDEKİ VERGİSEL ETKİ

1. VERGİ FAKTÖRÜNÜN BÜYÜME MODELLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Genel olarak ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma, birbirleri ile yakın ilişkileri nedeniyle birbirleri yerine kullanılan kavramlar haline gelmiştir.

Ekonomik büyüme "hem toplam, hem de kişi başına gelir ve üretim miktarındaki bir artış" olarak tanımlanmaktadır (23). Ekonomik kalkınma ise "kişi başına gerçek gelir miktarındaki

(21) ATAÇ, a.g.e.,s.239.

(22) KARACAN, a.g.m.,s.86.

(23) ATAÇ, a.g.e.,s.203.

artışa ek olarak ekonomik yapıdaki değişiklikleri de ifade etmek için kullanılan bir kavram" olarak tanımlanmaktadır (24). Ekonomik büyüme mal ve hizmet üretimindeki artışla sözkonusu olmaktadır. Ekonomik kalkınmada ise önemli konu, milli gelir içerisinde sanayi sektörünün payının yükseltilmesidir.

Büyüme modelleri son zamanlarda oldukça geniş bir sayıya varmıştır. Büyüme sorunları ile merkantilistler zamanından beri ilgilenilmiştir. Adam Smith, Ricardo ve John Stuart Mill gibi klasik iktisatçılar bu konuda yoğun şekilde çalışmışlardır (25).

Büyüme olayını açıklamakta kullanılan çeşitli teorileri kısaca şu şekilde sıralayabiliriz. "Klasik teoride, yatırımların üretim kapasitesi üzerindeki etkisi ile ilgileniliyor, yatırımların gelir etkisi ihmal ediliyordu. Keynes'in makro ekonomik denge modelinde ise yatırımların sadece gelir etkisi üzerinde durulmuş, kapasite etkisi ihmal edilmiştir (26).

Keynes sonrası büyüme teorisinde ise klasik teori ile Keynes teorisinin bir sentezi yapılmıştır. Harrod-Domar modeli diye isimlendirilen bu yaklaşımda, yatırımların hem gelir hem de kapasite etkisi dikkate alınmıştır (27). Harrod ve Domar,

(24) ATAÇ, a.g.e.,s.204.

(25) TURHAN, a.g.e.,s.364.

(26) a.g.e.,s.365.

(27) Sabri F.ÜLGENER, Milli Gelir İstihdam ve İktisadi Büyüme, Der Yayınları, İstanbul 1980,s.413.

büyüme sürecini sermaye birikimi ile açıklamaktadırlar. Bu modelde işgücü potansiyeli ve teknolojik gelişme ihmal edilmiş, bu ihmal edilen kısımları gidermeye yönelik olarak Neo-Klasik yaklaşım ortaya çıkmıştır (28). Harrod ve arkasından Domar'la başlayan modelciliğe yakın tarihlerde Hicks, J.Robinson, Kaldor, Meade gibi iktisatçılar da katılmıştır (29).

Tüm büyüme modellerinde, iktisadi büyümeyi belirleyen üç önemli faktörün varlığından sözedilmektedir (30). Bunlar emek, sermaye ve teknolojik gelişmedir. Vergilerin işgücü arzına olan etkilerinden bir tanesi, emeğin karşılığı olan ücretin ne şekilde vergilendirildiğine bağlıdır. Mali literatürde, dolaylı verginin dolaysız bir vergiye oranla çalışma arzusunun daha az etkilediği görüşü hakimdir (31). Bu görüş zorunlu mallar dışındaki maddelerden alınan tüketim vergilerinde sözkonusudur. Dolaysız vergilerde ise yüksek vergi oranlarının, yükümlüleri fazla çalışmaktan alakoyduğu gibi bir zararlarının olduğu teorik olarak ileri sürülmektedir (32).

Vergilerin sermaye birikimi üzerine etkisi ise, tasarruflar ve dolayısıyla yatırımlar üzerinde yarattığı etki olmaktadır. Tasarruf, gelirin ihtiyaçları karşıladıktan

(28) a.g.e.,s.413.

(29) a.g.e.,s.413.

(30) TURHAN, a.g.e.,s.366.

(31) TURHAN, a.g.e.,s.366.

(32) a.g.e.,s.367.

sonra artan kısmıdır. Sermaye birikimine aileler ve müteşebbisler etki etmektedir. "Aileler tasarruf ve tüketim kararlarını, müteşebbisler ise yatırım kararlarını alırlar" (33). Vergi değişiklikleri ile gelirin sadece bir kısmı amaçlanıyorsa, bundan özellikle gönüllü tasarruflar etkilenebilmektedir. Teorik olarak, artan oranlı gelir vergisi ve özel tüketim vergileri büyük tasarruf eğilimine sahip orta ve yüksek gelir gruplarını etkilemektedir. Bu etki kısıtlayıcı yöndedir (34).

Teoride vergilerin yatırımlar üzerindeki etkisinin, yatırım faaliyetlerini daraltıcı yönde olduğu kabul edilmektedir. Gerçek yaşamda ise bu olumsuz etki kısmen veya tamamen ortadan kalkmaktadır (35). Çeşitli vergi teşvik önlemleri ile bu etki yok edilmeye çalışılmaktadır. Örneğin, yatırım indirimi uygulaması, zararların mahsubu gibi teşvik önlemleri ile olumsuz etki giderilmeye çalışılmaktadır.

Vergilerin teknolojik gelişme üzerindeki etkileri, vergi sisteminde yeralan istisna, muafiyet gibi önlemlere bağlıdır. Örneğin, vergi yasalarında bilimsel araştırmaları teşvik edici hükümlerin olması, özel sektördeki sınıai araştırmalarıyla ilgili masrafların gelir ve kurumlar vergisinden indirilmesi teknolojik gelişmeler üzerinde olum-

(33) a.g.e.,s.373.

(34) a.g.e.,s.375.

(35) a.g.e.,s.377.

lu etkiler yapabilmektedir (36).

Vergi faktörünün büyüme (kalkınma) modelleri üzerindeki etkisi, Keynes'in milli gelir modeli üzerinde gösterilecektir (37).

Keynes modeline göre milli gelir formülü $Y=C+I$ şeklinde oluşmaktadır. Formüle vergileri (T)'de ilave edecek olursak; $Y=C+I-T$ olur. Özel tüketim ve özel yatırım harcamaları zaman zaman otonom değişiklikler gösterebilirler dahi genellikle bağlı değişkenlerdir. Kamu harcamaları ve vergiler ise otonomdur. Kamu harcamalarını ve vergileri alınan kararlar doğrultusunda değiştirmek mümkündür. Bu nedenle milli gelirde ve fiyatlar genel düzeyinde meydana gelen istikrarsızlıkları gidermekte kullanılan araçlardan bir tanesi de vergiler olmaktadır. Vergiler kullanılabilir gelirin azalmasına neden olmaktadır. Buna bağlı olarakta toplam talep azalmaktadır. Ancak toplam talepte meydana gelen azalmayı, verginin toplam miktarı değil, vergi olarak ödenen miktarın tüketim harcamalarından çekilen oranı belirlemektedir. Bu oranı marjinal tüketim eğilimi (c) tayin etmektedir. Dolayısı ile vergi çarpanı, değer olarak transfer ödemeleri çarpanına eşit fakat toplam harcamaları azaltıcı yönde etki etmektedir (38).

(36) a.g.e.,s.378.

(37) Bkz. ATAÇ, a.g.e.,s.49-50., ÜLGNER, a.g.e.,s.50-68., TURHAN, a.g.e.,s.325.

(38) Çarpan Katsayısı (k), $1/1-c$ 'ye eşittir. Vergi çarpanı, $-c/1-c$ 'dir.

II. BÜYÜME MODELLERİ VE VERGİ POLİTİKALARININ UYUMU

Teorik olarak ortaya konan büyüme modellerinin ekonomide tam olarak uygulama olanağının olmadığı görüşü yaygındır. Devletin ekonomik büyümeye itici güç olarak katılması sonucu planlı kalkınma sloganı ortaya çıkmıştır (39). Ekonomik kalkınma çabalarının ülkemizde ve genellikle tüm gelişmekte olan ülkelerde belirli planlara bağlanması, kamu kesiminin milli gelirden aldığı payın büyümesi, devletin ekonomi içerisindeki ağırlığını göstermektedir.(40). Hem büyüme modellerinin hemde vergi politikalarının devlet tarafından uygulanması ekonomide uygulanan vergi politikasının büyüme modeline uygun olması zorunluluğunu getirmektedir.

Büyüme modellerinde genel prensip birikmiş sermayeyi yatırımlara yöneltmektir. Vergi gelirlerinin milli gelir içindeki payı yatırım toplamının belirlenmesinde etkin olmaktadır. Bazı vergiler, önreğin gelir vergisi kişilerin tasarrufa ayırabilecekleri, dolayısıyla yatırıma ayırabilecekleri fonların tutarını azaltırken, bu kişileri risk almaya yönelten özendirici unsurlar üzerinde de olumsuz etki yapabilmektedirler (41).

Vergileme tekniklerine göre, dolaylı vergelerdeki bir artış özel yatırımlarda ve ihracatta bir azalma etkisi yapabil-

(39) Sadun AREN, İstihdam Para ve İktisadi Politika, Savaş Yayınları, 8. Baskı, Ankara 1987, s.244.

(40) Fethi HEPER, "Ekonomik Kalkınma ve Kamu Gelirlerinin Gelişimi", 2.Türkiye İktisat Kongresi, C.1.,1981, s.206.

(41) NEMLİ, a.g.e.,s.153.

mektedir. Ancak bu durumda kamu cari harcamalarında artış sözkonusu olmaktadır. Gelişme ve büyüme programları uygulanırken kamu cari harcamalarında rahatlık sağlamak için, ücretlerin veya karların artan oranda vergilendirilmesi sorununun ortaya çıktığı durumda tercih toplum yapısına bağlı olarak, vergi sistemine ait olmaktadır (42).

III. İKTİSADİ KALKINMADA VERGİ POLİTİKASININ YERİ

1. GENEL OLARAK

Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik kalkınma için devlet müdahalesinin gerekliliği, bu ülkelerin ekonomik özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Bu müdahalede maliye politikasına önemli görevler düşmektedir. Ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesinde ortaya çıkan problemlerden bir tanesi kaynak yaratılması ile ilgilidir. İktisadi kalkınmada vergi politikasının yerinin belirlenmesi, kalkınmanın kaynağı olarak vergilerin ne şekilde kullanıldığına bağlı olmaktadır.

Bu bölümde vergi politikasının iktisadi kalkınmada yeri ve öneminin belirlenmesinde bir karşılaştırmanın doğması amacıyla, kalkınmanın diğer finansman kaynaklarına da kısaca değineceğiz.

(42) KURUCA, a.g.m.,s.97.

2. İKTİSADİ KALKINMANIN KAYNAKLARI

İktisadi kalkınmada gerekli finansman kaynakları, "ulaşılması hedeflenen kalkınma hızını sağlamak için gerekli ekonomik yatırımları temin eden mali kaynaklar" olarak tanımlanmaktadır (43).

Kalkınmanın finansmanında hangi kaynakların kullanılacağı kalkınmanın hangi kesim tarafından gerçekleştirileceğine bağlı olmaktadır. Özel kesim tarafından gerçekleştirilmesinde farklı, kamu kesimince gerçekleştirilmesinde de farklı kaynaklar kullanılmaktadır. Bu kaynakların seçimini ülkenin ekonomik yapısı belirlemektedir (44).

Çalışmamızda az gelişmiş ülkelerin iktisadi özelliklerini dikkate alarak (45) kalkınmada kamu kesiminin etkinliğine bağlı olarak finansman kaynağı seçimi yaptık.

A. Dış Finansman Kaynakları

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerin yapısal özellikleri hem kalkınma sürecinin başlatılabilmesi hem de sürdürülebilmesi için iç finansman kaynakları yanında, dış kaynaklara da başvurulmasını zorunlu kılmaktadır.

Dış finansman kaynakları başlıca üç grupta toplanabilir; yabancı özel yatırımlar, dış borçlanma, bağış ve yardımlar.

(43) KURUCU, a.g.m.,s.103.

(44) a.g.m.,s.104.

(45) Bu konuda bkz.,s.

a. Yabancı Özel Yatırımlar ve Serbest Bölge

Kalkınma sürecinde, dış finansman kaynaklarından yararlanmanın yollarından biri, gelişmiş ülke girişimcilerinin, az gelişmiş ülkelerde yatırımda bulunmalarıdır. Bu durum, bir yandan az gelişmiş ülkelerde üretim kapasitesini artıracak ve bir yandan da ekonomideki sermaye birikimini hızlandıracaktır (46). Az gelişmiş ülkelerde yabancı yatırımlar, ekonominin halihazır durumu ile, üretimin ve verimliliğin artacağı, milli gelir düzeyinin yükselip tasarruf gücünün çoğalacağı durum arasında bir köprü görevi görebilir. Bu ülkeler için dış kaynaklar kalkınmanın "mayasını" teşkil etmektedir (47).

Yabancı özel yatırımlar başlıca iki şekilde olmaktadır. Bunlardan biri direkt yatırım, diğeri ise portföy yatırımdır. Direkt yatırım durumunda, yabancı özel girişimci, yatırım yaptığı az gelişmiş ülkede teknik sermaye meydana getirmekte ve onun sahibi olmaktadır. Portföy yatırım ise yabancı özel girişimcinin az gelişmiş ülke sanayisinin kuruluş veya tevsii hisse senetlerinden satın almasını ifade etmektedir.

Az gelişmiş ülkelerin yabancı sermaye yatırımlarını teşvik amacıyla başvurabilecekleri yollardan birisi de serbest bölgeler kurmaktır. Serbest bölgeler, "devletçe yada özel sektörçe yada her iki sektörün birlikte oluşturduğu kuruluşlarca yönetilen, malların gümrüksüz girdiği, korunup saklandığı, çeşitli işlemlere tabi tutulduğu, bankacılık ve

(46) AREN, a.g.e.,s.252.

(47) KURUCU, a.g.m.,s.105.

sigortacılık işlemlerinin yürütüldüğü, ülkenin siyasal sınırları içinde ancak gümrük sınırları dışında kalan çeşitli avantajlara haiz ticari ya da sınai faaliyetlerin yapıldığı bölgeler" olarak tanımlanır.(48). Serbest bölge kurulmasının en önemli nedenlerinden birisi, yabancı sermaye ye duyulan ihtiyacın belli oranlarda karşılanmasıdır.

b. Dış Borçlanma

Dış finansman kaynaklarının miktar olarak en önemli cinsini dış borçlanmalar teşkil etmektedir. Dış borçlar, ekonominin devlet ya da özel firmalar aracılığıyla yurt dışından sağladığı dövizleri ifade eder. "Dış borçlanma şeklindeki bir sermaye akımının az gelişmiş ekonomilere, iktisadi kalkınmalarında faydalı olabilmesi için yabancı sermayedara ödenen faizin sermayenin rantabilitesinden küçük olması gerekir" (49). Dış borçlar bazan Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu gibi uluslararası mali kuruluşlarca, bazan da ihracat ithalat bankası gibi bağımsız kuruluşlar tarafından verilmektedir. Dış borçlanma hem devletlerarası, hem de milletler arası anlaşmalara bağlı olarak yapılabilmektedir.

Dış borçlanma ile devlete, ürettiğinden daha fazla mal ve hizmetin kullanımı imkanı sağlamaktadır. Dış borçlanmada ana para ve faiz ödemeleri ile dışarıya kaynak aktarımı olmaktadır. 1970 yılları sonlarında, gelişmekte

(48) Şahin SAVCI, "Ülkemizde Serbest Bölgelerin Durumu", Vergi Dünyası, S.133,1992,s.52.

(49) İsmail TÜRK, Maliye Politikası, S Yayınları, Ankara 1985, s.172.

olan ülkelerde dış borçların toplam borçlar içindeki payı %52.3 dır (50). 1991 yılı sonunda gelişmekte olan ülkelerin dış borçları toplamı 1.512.5 Milyar Dolar dır. Gelişmekte olan ülkelerin 1986 yılından beri dış borç yükleri azalan bir eğilim göstermiştir. 1991 yılında borç-servis oranı %31 dolaylarına düşmüştür (51).

c. Bağış ve Yardımlar

Az gelişmiş ülkelerde ekonomik kalkınmanın sağlanmasında gerekli dış kaynağın tamamı yabancı özel sermaye ve dış borçlardan sağlanamamaktadır. Çünkü yabancı özel yatırımlar ve dış borçların faiz ve amortisman yükünün fazlalığı Az gelişmiş ülkeleri sınırlı bir şekilde borçlanmaya itmektedir. az gelişmiş ülkeler mevcut imkanlar ile kalkınma uğraşlarını başarı ile sürdüremeyecek duruma düşünce, gelişmiş ülkeler, kendi ihraç mallarına piyasa bulmak gibi ekonomik,diğer yandan çeşitli siyasi nedenlerle, az gelişmiş ülkelere yardım ve bağış şeklinde sermaye transferine başvurmaktadırlar.

B. İç Finansman Kaynakları

Gelişmekte olan ülkelerin iktisadi kalkınmasının finansmanında dış kaynaklar geçici, iç kaynaklar ise süreklilik özelliği taşımaktadırlar (52). Çalışmamızın bu kısmında iç kaynaklar olarak gönüllü ve kurumsal

(50) ATAÇ, a.g.e.,s.246.

(51) Maliye ve Gümrük Bakanlığı, 1992 Yıllık Ekonomik Rapor, Ankara 1992, s.167.

(52) TÜRK, a.g.e.,s.182.

tasarruflar, iç borçlanma emisyon, ve enflasyon ve vergi incelenecektir.

a. Gönüllü ve Kurumsal Tasarruflar

İktisadi kalkınma tasarruf yatırım ahengi içinde gerçekleşmektedir. Tasarruflar, "yurtiçi sermaye birikiminin temel kaynağıdır" (53). Gelişmekte olan ülkelerde gelir düzeyinin düşük olması, tasarruf olanaklarının da sınırlamaktadır. Bu ülkelerde tüketim eğiliminin yüksek olması gönüllü tasarrufların artmasına engel olmaktadır. Kurumlar, dağıtılmayan kazançları ve amortismanları yoluyla, devlet, cari giderlerini karşıladıktan sonra artan gelirleri ile tasarrufta bulunabilmektedir. Ülkemizde kurumsal tasarrufların, toplam tasarruflar içindeki payı %25 civarındadır (54). Gelişmekte olan ülkelerde işletmelerin büyük şirketler halinde kurulmamış olmaları veya sayılarının az olması kamu tasarruflarının önemini arttırmaktadır.

b. İç Borçlanma

İç borçlanma; "devletin veya sermaye şirketlerinin, tahvil ihraç ederek halka ve tasarruf kurumlarına karşı borçlanmaları" olarak tanımlanmaktadır (55).

Gelişmekte olan ülkelerde kişi veya firmalardan borçlanma, bu ülkelerin ekonomik özellikleri nedeniyle sınırlı kalmaktadır. ülke içi borçlanmada önemli bir kaynak olarak Merkez Bankası ve Ticari Bankalar gösterilebilir.

(53) TÜRK, a.g.e., s.184.

(54) a.g.e., s.185.

Merkez Bankasından borçlanma durumunda para arzında bir artış sözkonusu olmaktadır. Ticari Bankalardan borçlanmada ise para arzındaki artış diğer bazı koşullara bağlı olmaktadır (56).

c. Emisyon

Gelişmekte olan ülkelerde kalkınmanın bir finansman kaynağı olarak, ekonomik dengeleri bozmadan emisyon ile sermaye birikimini sağlamak zor ve belirli koşulların gerçekleşmesine bağlı olmaktadır.

Emisyon hacmi Merkez Bankasının kontrolü altındadır. Merkez Bankası bu kontrol ile mevduat ve kredi hacminde etkileyebilmektedir. Kredi kontrolleri yatırımların süresi bakımından bazı değişikliklere yol açabilmektedir (57).

Genellikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomik özellikleri nedeniyle kısa dönemde toplam talep yükselirken toplam arzın artmaması enflasyonist baskıların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Bir görüşe göre, gelişmekte olan ekonomilerin emisyonla kalkınmanın finansman kaynağı olarak yararlanması şu koşulların gerçekleşmesine bağlıdır (58).

i- Fiyatlar genel düzeyi yükselirken üretim kapasitesi yaratmayı ihmal etmemek, yani yatırımların kısa

(55) Bu konuda Bkz.,ATAÇ, a.g.e,s.243., TÜRK, a.g.e.,s.188., KURUCA, a.g.m.,s.106.

(56) Mükerrer HİÇ, Para Teorisi, Ar Yayınları, İstanbul 1982, s.525-546.

(57) HİÇ, a.g.e.,s.49.

(58) TÜRK, a.g.e.,s.192.

dönemde prodüktif yatırımlar olması,

ii- Tasarruf-yatırım dengesini kurmak,

iii- Üretim kapasitesi yaratılır yaratılmaz, üretimdeki artışların başlangıçtaki fiyat yükselmelerini durdurmasını mümkün kılmak.

d. Enflasyon

Tüketimini kısımayan, üretiminide arttıramayan ekonomilerde, kalkınma için başvurulacak kaynaklardan biriside enflasyondur.

Enflasyon; toplam talebin toplam arzı aşması sonucu fiyatlar genel düzeyindeki hissedilir ölçüde ve sürekli yükselişler olarak tanımlanmaktadır (59). Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda tasarruf düzeyinin azlığı ve mevcut tasarrufların verimli alanlarda kullanılmaması, yatırım düzeyini yükseltmek için borçlanma yoluyla bütçe açıkları oluşturmaya itmiştir. Bütçe açığı ile yaratılan enflasyonun sermaye birikimini yaratacağı inancı şu varsayımlara dayanmaktadır.

"Ekonominin belirli sektörlerinde karşılaşılan nisbi fiyat artışları, daha yüksek kar anlamında olacak ve özel yatırımlardan sağlanan bu daha yüksek kar payları, girişimcileri, kapasitelerini artırma yolunda teşvik edecektir" (60). Fiyatlar genel seviyesindeki sürekli artışlar, herkes gelirini fiyat artışına uyduramadığından zorunlu

(59) Bu konuda Bkz., Aziz KÖKLÜ, Makro İktisat, Sevinç Matbaası, Ankara 1977, s.359., TÜRK, a.g.e.,s.59.

(60) ATAÇ, a.g.e., s.247.

olarak tasarrufta bulunmaya sevk edecektir (61). İlimli bir enflasyonun varlığında yatırımların kısa vadeli ve verimli olması, üretim kapasitesi yaratılır yaratılmaz, üretimdeki artışların başlangıçtaki fiyat yükselmelerini gidermesi ve iradi tasarruf hacminin yatırım hacmine eşit hale gelmesi (62) halinde, enflasyonun kalkınmanın finansmanında bir kaynak olarak kullanılabileceği görüşü benimsenmektedir.

e. Vergi

Ekonomik kalkınmanın finansmanında vergiler, direkt katkıları ve kontrol, teşvik gibi dolaylı katkıları ile önemli bir kaynak niteliğindedir.

Ekonomik kalkınma sürecine vergiler çeşitli şekillerde katkıda bulunmaktadır. Bunlardan birincisi vergiler ile kamu sektörüne kaynak aktarımı yapılmasıdır. ikincisi özel kesim tasarruflarının yetersizliği nedeniyle, ülkede tasarruf birikiminin sağlanması için kamu tasarruflarının desteklenmesi gereği, özel kesimden kamu kesimine yapılan aktarmalar vergiler ile gerçekleşmektedir. üçüncü olarakta gelir dağılımında eşitliğin sağlanması yönünde etkili olmaktadır. Dördüncü olarak ekonomik faaliyetleri çeşitli şekillerde teşvik ederek kalkınma sürecine katkıda bulunmaktadır (63).

Kalkınmakta olan ülkelerde toplam vergi gelirleri içinde dolaylı vergilerin daha ağırlıklı olduğundan daha

(61) NEMLİ, a.g.e.,s.37.

(62) KURUCA, a.g.e.,s.107-108.

(63) ATAÇ, a.g.e.,s.237.

önceki bölümlerde söz etmiştik (64). Yıllar itibariyle kalkınmanın gereği olarak dolaysız vergilerde artış olmasına rağmen, ülkemizde birkaç yıl haricinde dolaylı vergilerin payı hep yüksek olmuştur.

Kalkınmakta olan ülkelerde vergiler, döviz miktarlarını en yüksek düzeye ulaştırmak için ihracatı ve tüm dış ticaret faaliyetlerinin de etkileyebilmektedir (65).

Gelişmekte olan ülkelerde özel kesimin yetersizliği nedeniyle devletin kalkınma sürecine etkin olarak katılması gereği, belirli harcamaları yapması zorunluluk arz etmektedir (66). Harcama yapabilmek için belirli gelirlerin olması gerekmektedir. Ülkemizde bu kamu gelirleri içinde en fazla pay vergilere aittir. Ülkemizde 1987-91 yılları arasında konsolide bütçe gelirleri içinde vergi gelirlerinin payı ortalama %80 civarındadır. 1987 yılında %86.8, 1988'de %81, 1989'da %81.5, 1990'da %80.3 ve 1991 yılında %77.5 olarak gerçekleşmiştir (67).

Finansman kaynağı olarak kalkınmada vergiye ağırlık vermenin zorunluluğunun kabulü İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında ortaya çıkmıştır (68). 1968-1972 yıllarını kapsayan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında vergi

(64) Bu konuda Bkz., Tablo 1 ve 2.

(65) SEVİĞ, a.g.m., s.223.

(66) İsmail TÜRK, "Kalkınma ve Kamu Gelirleri", 2. Türkiye İktisat Kongresi C.1., 1981, s.191.

(67) Maliye ve Gümrük Bakanlığı, Yıllık Ekonomik Rapor, Ankara 1992, s.63.

(68) İlhan UÇKAN, Türkiye'de Vergi Politikası ve Meselesi, İstanbul 1969, s.7.

politikasına özel bir yer ayrılmıştır. Bu planın V. Bölümünde 12 numaralı başlık altında vergi politikası yönünden esas alınacak ilkeler ve alınması gerekli tedbirler açıklanmaktadır (69).

Kalkınmada, veri politikasının kısa ve uzun vadeli hedeflerinin olması gerektiği görüşü vardır (70). Kısa vadede idaresi kolay, tahsilat masrafları az, hasılatı yüksek vergilerle kalkınmada etkili olunabileceği savunulmaktadır (71). Kısa vadeli hedeflere dolaylı vergilerle ulaşılabileceği kastedilmektedir.

Uzun vadeli hedeflerde ise, vergi sisteminin, "İktisadi gelişmeyi devamlı şekilde yürütecek, mükellefler arasında adalet sağlayacak, vergi idaresini daha etkili hale getirecek" durumda olması, uzun vadede vergilerin iktisadi kalkınmada etkili olacağı savunulmaktadır (72). Burada da dolaysız vergilerin ağırlığı kastedilmektedir.

Bir finansman kaynağı olarak vergiler, diğer kaynaklara oranla kalkınmada daha etkin şekilde kullanılmaktadır. Sonradan yaratacağı ekiler açısından da bazı kaynaklara göre daha az risk taşımaktadır. Örneğin dış borçlanmada anapara-faiz ödemeleri ve politik etkiler gibi olumsuzluklar vergi ile finansmanda yoktur. Vergilerin devlet tarafından toplanıp devlet tarafından harcanması, kalkınma hedeflerine ulaşmada vergilerin önemi ve yerini belirlemektedir.

(69) a.g.e., s.8-14.

(70) TÜRK, a.g.m., s.191.

(71) a.g.m., s.192.

(72) a.g.m., s.192.

2. VERGİ VE İKTİSADİ KALKINMA

Dünyada ülkeler, ekonomik özelliklerine göre gelişmiş ve gelişmekte olan diye iki gruba ayrılmaktadır. Ülkeler arasındaki bu ayrıma benzer bir ayrımda genellikle tüm ülkelerin kendi sınırları içinde de sözkonusudur. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde belirli bölgeler gelişmiş, belirli bölgelerde geri kalmış durumdadır. Azgelişmişlik kalkınma modeli içinde topyekün kalkınma, bölgeler arası dengesizliğin giderilmesi ile mümkün olabilmektedir.

Ülkemizde gelişmekte olan ülkeler içinde yer alması, bu modelle kalkınmasını sağlamak zorunluluğunu getirmektedir.

Ülkemizde de doğu ile batı arasında gelişmişlik farkı vardır. Uzun yıllardan bu farkın ortadan kalkmasına yönelik çeşitli faaliyetlerle dengesizlik giderilmeye çalışılmaktadır. Ülkemizde bölgesel kalkınma çalışmalarına verilebilecek en iyi örnek kalkınmada öncelikli yöreler uygulamasıdır.

Bu yörelerdeki geri kalmışlık çeşitli teşvik önlemleri ile giderilmeye çalışılmaktadır. Bu teşvik önlemlerinden bir tanesinde, kalkınmada güçlü bir finansman kaynağı olan vergilerdir.

Ülkemizde uygulanan vergi politikaları bölgesel dengesizliğin giderilmesi ve topyekün kalkınmanın sağlanmasına yönelik olma zorundadır.

Ülkemizde bölgesel kalkınma çalışmalarında vergi politikası bir araç olarak kullanılmaktadır. Çalışmamızın izleyen bölümünde, bölgesel kalkınma ve teşvik edici vergi politikası arasındaki ilişkiye değinilecektir.

İ k i n c i B ö l ü m

PLANLI DÖNEMDE BÖLGESEL KALKINMAYA YÖNELİK TEŞVİK EDİCİ VERGİ POLİTİKASI

I. BÖLGESEL KALKINMA VE VERGİ POLİTİKASI

1. BÖLGESEL KALKINMA KAVRAMI

Yeryüzünde çeşitli ülkeler arasında gelişmişlik farkları olduğu gibi; bir ülke içindeki çeşitli bölgeler arasında da coğrafi, ekonomik, sosyal ve kültürel bakımdan farklılıklar vardır.

Bölgesel kalkınma, "sanayileşmenin belli bölgelerde toplanması sonucu ortaya çıkan bu eşitsizliği ortadan kaldırmak amacıyla geri kalmış bölgelerin sanayileştirilerek ülke içinde adil bir refah dağılımının sağlanması" olarak tanımlanmaktadır.(73).

(73) Akın İLKİN, Bölgesel Kalkınma, Ekonomi Ansiklopedisi 1. C.Paymaş Yayınları, İstanbul 1983, s.207.

İleri refah düzeyine ulaşmış toplumlar, ülkelerinin her tarafındaki insanlara ekonomik ve toplumsal gelişmeye katılma ve refah düzeylerini artırma olanağı vermeye çalışmaktadır. Böyle bir politika, geri kalmış bölgelerin kalkınmasının hızlandırılması, ülke içindeki toplumsal huzurun süreklilik kazanması ve ekonominin dengeli bir gelişme göstermesi bakımından zorunlu görülmektedir (74).

Ülkemizde 1960 dan sonra planlı döneme geçilmiş ve kalkınma planlarında bölgesel dengesizlik sorunu üzerine çalışmalar yapılmıştır. Uygulanan ve uygulanmakta olan bütün bölgesel kalkınma örnekleri, bölgesel kalkınma politikasının uygulanacağı bölgenin ve ülkenin ekonomik yapısına uymak durumundadır.

2. BÖLGESEL KALKINMANIN AMAÇLARI

Bölgesel kalkınmanın amaçlarından bir tanesi sosyal faydanın sağlanmasıdır. Serbest piyasa sisteminin hakim olduğu ekonomilerde, girişimci karını çoklaştırmaya yönelik kararlar alır. Kendisine yüksek kar sağlayan sektörleri ve yöreleri seçmek durumundadır. Bu ise işletmenin özel yararı ile toplumun sosyal yararı arasında bir çelişkinin doğmasına neden olmaktadır. Özel sektör kısa vadede verimli ve karlı faaliyetlere yönelirken yararına koşulları en uygun yörelerde seçer. Özel sektörün geri kalmış bölgelere gitmemesi olağandır. Bu görev devlet yada otoritesini devletten alan kamu kuruluşlarınca gerçekleştirilmektedir. Günümüzde toplum gönencinin arttırılması

(74) a.g.e.,s.207.

ve ulusal ekonomi açısından sosyal yararın, özel yarara tercih edilmesi bölgesel kalkınma içinde önemli bir amaç haline gelmiştir (75).

Bölgesel kalkınmanın bir amacı "kalkınma kutbu" ilkesinin oluşturulmasıdır. Ekonomik gelişme aynı zamanda, her yerde birden görülmez, farklı şiddetlerde, gelişme kutup ya da noktalarında görülmekte, çeşitli kanallardan değişen nihai etkilerle ekonomiye yayılabilmektedir (76).

Yatırımlar belli bir bölgeye yapılırken, yatırımların finansmanının nereden sağlanacağı da önem taşımaktadır. Bazen, bir bölgedeki mevcut faaliyetler, nisbeten geri kalmış bölgeye transfer edilebilir. Bu durum, ekonomik faaliyetlerin belirli bir alanda yer değiştirmesi olarak nitelendirilebilir. Bazanda, gerikalmış yörede yeni bir faaliyetin doğması sağlanır. Her iki durumda da ekonomik faaliyeti başlatacak sürükleyici birimin, gerikalmış yörede faaliyete geçmesinin sağlanması gerekmektedir (77).

Bölgesel kalkınmanın amaçlarından bir tanesinde ülkede nüfusun rasyonel dağılımını sağlamaktır. Gelişme sürecine girmiş bölgeler, öteki bölgeler üzerinde gelişmeyi durdurucu etkiler diye ifade edilen bir takım olumsuz etkiler de bulunmaktadır ki, bunun ilki azgelişmiş bölge-

(75) Bülent AÇMA, Sanayileşme Perspektifinde Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Güneydoğu Anadolu Projesi, Anadolu Üniv., Yayın No: 485, Eskişehir 1991, s.49.

(76) a.g.e., s.50.

(77) Zeynel DİNLER, Bölgesel İktisat, Uludağ Üniv., Yayın No: 3-049-0133, Bursa 1986, s.200.

lerden gelişmiş bölgelere doğru yönelen göç hareketidir(78). Bu amaç, daha çok nüfusun sürekli olarak yitiren geri kalmış ve giderek gerileyen bölgelerde,kalkınmaya müsait bazı noktaları yani merkezleri seçerek, yatırım çabalarını buralarda yoğunlaştırmak ve böylece gelişmekte olan bölgelere doğru göçü durdurmaktadır (79).

Bölgesel dengesizliği ortadan kaldırmak yada hafifletmek için bölgesel kalkınma amaçlarından biri geri kalmış bölgelerin ekonomik ve sosyal kalkınmalarının sağlanmasıdır. Geri kalmış bölgelerin kalkındırılması çabalarında, ülkenin bütününün kalkınması esas alınmaktadır. Ülkenin gelişmiş bölgelerinin mevcut kalkınma düzeylerinin azaltılması, yani ekonomik faaliyetlerin buralardan geri kalmış bölgelere nakli değil, az gelişmiş bölgelerin ekonomik kalkınma düzeylerinin yükseltilmesi bu amacın gerçekleşmesine yönelik bir çalışmadır. Bu amacın gerçekleştirilmesinde halkında bölgesel kalkınma politikasına katılması, kendi bölgelerinin sorunlarına çözüm getirmeye yönelik görüşlerinin alınması gerekmektedir. Bu konuda bölgenin ticaret odaları, belediye meclisi, ziraat odaları ve diğer mesleki kuruluşlarının kalkınma çalışmalarına katılmaları gerekmektedir (80)

(78) Bülent AÇMA, Gelişmiş Ülkelerin Azgelişmiş Bölgelerini Geliştirmeyi Amaçlayan Politikaların İncelenmesi ve GAP Örneği, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 7, İstanbul 1991, s.23.

(79) a.g.e.,s.24.

(80) a.g.e.,s.23-26.

3. BÖLGESEL KALKINMANIN ARAÇLARI

A. Ekonomik Faaliyetlerin Mali ve Vergisel Teşvik Tedbirleriyle Belirli Yörelere Yönlenmesinin Sağlanması

Devlet, saptadığı bölgesel kalkınma politikası amaçlarını gerçekleştirebilmek için, özel teşebbüsü az gelişmiş bölgelere cezbedecek bazı mali ve vergisel teşvik tedbirleri öngörebilir. Mali ve vergisel özendirme önlemlerinin başlıcaları şunlardır; (81).

- Geliştirme ve teşvik fonları,
- Faizsiz yada düşük faizli krediler,
- Devlet Garantisi,
- Devlet İştirakleri,
- Gümrük Muafiyetleri
- Gümrük vergi nisbetlerinin düşük tutulması,
- Gümrük vergi ve resimlerinin taksitlendirilmesi,
- İhracatta vergi iadesi ,
- Özel ihrac fonu,
- İhracata ilişkin işlemlerde ve ihracat kredilerinden vergi, resim ve harç istisnası,
- Döviz tahsislerinde öncelik,
- Katlı kambiyo kuru,
- Yatırım indirimi,
- Hızlandırılmış amortisman,

(81) a.g.e.s.27-28.

- Endüstriyel hizmetlerde tarife farklılaştırılması,
- Kamu ihalelerinde öncelik,
- Kârın bölgelere göre farklı vergilendirilmesi,
- Ücretlere sağlanan her türlü avantajlar,
- İşletmelere, sağladıkları her yeni istihdam için, ödemede bulunmak.

Bu tedbirler genelde, üretim sürecinde girdilere yada çıktılara uygulanan bölgeler arasında girdi ve çıktı fiyatlarını değiştirmeye yöneliktir. Uygulanan bu teşvik tedbirlerinin etkinlikleri uygulandıkları ülke yada bölgenin özelliklerine göre değişiklikler arz eder.(82).

B. Bölgesel Kalkınma İçin Gerekli Kamu Yatırımlarının Gerçekleştirilmesi

Bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarını azaltmak için müracaat edilebilecek bir diğer önemli araç, kamu harcamaları ile sistematik bir bölgesel farklılaştırma sağlamaktır. Devlet geri kalmış bölgede, o bölgeden elde ettiği kamu gelirinden daha fazla harcama yaparak, söz konusu bölgede fertlerin satın alma gücünü arttırabilir. Böylece yapılan kamu yatırımları ile bölgenin üretim kapasitesi arttırılacak ya da eksik olan altyapısı tamamlanarak, bölge

(82) AÇMA, Sanayileşme Perspektifinde Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Güneydoğu Anadolu Projesi, s.57,58.

işletmeleri için daha cazip hale getirilebilecektir.(83).

Geri kalmış bir bölgede devletin yapması gereken ilk yatırım altyapı yatırımlarıdır. Altyapı yatırımlarının uzun bir dönemi kapsaması ve oldukça fazla bir kapital gerektirmesi nedeniyle, özel sektör, bu yatırımlara girmek istemez. Bu yatırımların tamamen sosyal amaçlarla, devlet tarafından yapılması gerekmektedir.

C. Merkezi Yönetimin Bölgesel Kalkınma Sorunlarına Uyumunu Sağlamak.

Bir ülkede bölgesel kalkınma politikasının uygulanmasına geçildiğinde, mevcut merkezi yönetim, bu politikanın gereklerine cevap vermesi genellikle güçtür (84). Bölgesel kalkınma planlarının hazırlanması ve uygulanması için yönetimde bölgesel örgütlenmeye gitmek ve gerektiği hallerde yetki devri, yetki genişliği ve yerinden yönetimi gerçekleştirmek gerekir. Bir yandan yönetimin mali olanakları ve personelinin kalitesini yükseltmeye çalışmak, öte yandan geleneksel yönetim çerçevesi dışında, özel kuruluşlarla bölgesel kalkınma politikasını uygulama yollarını birleştirmek gerekmektedir.

Mevcut yönetsel yapıyı saptanan plan bölgelerine göre yeniden örgütlemek, bölgesel yönetimin mali olanaklarını arttırmak, personelin kalitesini arttırmak, yetki devrini

(83) Hüsnü ERKAN, Yeni Bir Teşvik Sisteminin Oluşturulmasına Yönelik Öneriler, Banka ve Ekonomik Yorumlar, S.6, Haziran 1988, s.11.

(84) AÇMA, a.g.e., s.31.

sağlamak, yönetim kademeleri arasında gerekli koordinasyonu sağlamak, oluşturulan yönetimin bölgesel kalkınmada hedeflenen amaca ulaşmak için bir araç olma özelliğini kuvvetlendirmektedir (85).

Ülkemizde bölgesel kalkınma çalışmalarının merkezi hükümet tarafından yürütülmesi ile geri kalmış bölgelerin sorunlarının tam olarak belirlenemediği görüşüne sahibiz.

II. KALKINMA PLANLARINDA YER ALAN TEŞVİKLER

Türkiye'de özendirme ve yönlendirme önlemleri gerçek anlamı ile planlı dönemde uygulamaya başlanmış ve sanayi ürünü dışsatımında, özendirme önlemlerinden ilk kez bu dönemde yararlanmak olanağını bulmuştur. Kalkınma planlarının özel kesim için yol gösterici olması ve uygulama zorunluluğu getirilmesi, bu önlemlerin ayrı yasal düzenleme ile ortaya konulmasını zorunlu kılmıştır.

1961 yılında Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuş, 1962 de ilk yıllık program hazırlanmıştır. Ülkemizde beş yıllık kalkınma planları çerçevesinde hazırlanan planlarda teşviklerin hangi alanlara ve bölgelere kaydırılacağı tesbit edilerek bu alanlara ve bölgelere ayrıcalıklı teşvikler ve öncelikler konulmaktadır.

Kalkınma planlarında yer alan teşvik sistemimizin başlıca özelliklerini şöyle sıralayabiliriz.

i- Uygulanmakta olan bütün teşvikler merkezi hükümet tarafından karşılanmaktadır. Diğer ülkelerde olduğu gibi bir kısım teşviklerin yerel yönetimler tarafından kar-

(85) Geniş bilgi için Bkz. AÇMA, a.g.e.,s.60-67.

şılanması sözkonusu değildir. Ülkemizde teşvik uygulamaları DPT Müsteşarlığı tarafından yürütülmektedir. Bu müsteşarlık bünyesinde Teşvik Uygulama Başkanlığı, yatırımların teşviklerden yararlanabilmesi için yapılan başvuruları yürürlükteki mevzuat hükümlerine göre inceleyerek değerlendirmektedir (86).

ii- teşvik sistemimizdeki ikinci önemli özellik ise teşviklerden yararlanabilmek için bazı asgari şartların aranmasıdır. Bunların başlıcaları, teşvik alınabilmesi için yatırım tutarının belirlenen alt sınırdan yüksek olması, asgari özkaynak oranının belirlenmesi ve uyulması halinde bazı yaptırımların uygulanması, bazı teşviklerin geri alınması ve belirli teşviklerden yararlanabilmek için ihracatın (üretimin belli yüzdesini aşmamak kaydıyla) şart koşulmasıdır (87)

iii- Teşvik sistemimizin diğer bir özelliği de teşviklerin bölgelere göre farklılaştırılmasıdır. Bu uygulamaya göre ülkemiz gelişmişlik düzeyine göre dört bölgeye ayrılmaktadır. Bunlar, gelişmiş yöreler, Normal yöreler, Kalkınmada Birinci Derecede Öncelikli Yöreler, Kalkınmada İkinci Derecede Önemli Yörelerdir. Bu bölgelerden gelişmiş olanlardan gelişmemişlere doğru gidildikçe uygulanan teşviklerin yoğunluğu artmaktadır (88).

iv- Uygulanmakta olan bütün teşvikler yasalarla konmaktadır. Planla dönemin başlamasından buyana teşvik sis-

(86) DPT Yatırımların ve İhracatın Teşviki, Yayın No: DPT 1872-Ö.İ.K: 293. Ankara 1982, s.36.

(87) a.g.e.,s.36.

(88) a.g.e.,s.37.

temimizde çeşitli değişiklikler olmuştur. Bu değişiklikleri belirleyen temel kanunlar şunlardır. 19 Şubat 1963 tarih ve 202 sayılı Kanun ile yatırım indirimi uygulaması getirilmiştir. 29.7.1967 tarih ve 933 sayılı "Kalkınma Planının Uygulanması Esaslarına Dair Kanun" ile yatırımların ve ihracatın teşviki ve düzenlenmesi için gerekli önlemleri kararnamelerle almaya Bakanlar Kurulu yetkili kılınmıştır (89).

27.6.1963 tarih ve 261 sayılı "İhracatı Geliştirmek Amacı İle Vergilerle İlgili Olarak Hükümetçe Alınacak tedbirlere Dair Kanun" ihracatın ve mühendislik hizmetlerinin teşviki amacı ile vergi resim ve harç muafiyetinden yararlanmak için gerekli düzenleme yetkisini Bakanlar Kurulu'na bırakmıştır(90).

Bu yasalara dayalı olarak her yıl yıllık programların uygulanmasına yönelik teşvik önlemleri hükümet kararnameleri ile düzenlenmektedir. İçinde bulunduğumuz 1993 yılı itibariyle, Yatırımları Teşvik Mevzuatı ve İhracatı Teşvik Mevzuatı hakkındaki değişikliklerden ilerki bölümlerde söz edilecektir.

Kalkınma planlarında yer alan teşvik sistemimizin genel özelliklerini belirledikten sonra, 1993 yılında yapılan değişikliklere bağlı olarak uygulanan teşvikler ayrı ayrı aşağıda belirtilmiştir.

(89) DPT a.g.e.,s.17.

(90) a.g.e.,s.20.

1. İTHAL HAKKI

Yatırım mallarının ithalatı, ithalat rejiminde belirtilen esaslara göre gerçekleştirilmektedir. Teşvik belgesi almış bir yatırım projesinde yer alan makine ve teçhizatın ithali gümrük vergi ve resimlerden muaftır. Ancak bu ithalatta, belirlenmiş oranlarda fon alınmaktadır.

Teşvik belgesiz yatırımlarda makine ve teçhizat ithali, ithalat rejimi çerçevesinde gerçekleştirilmektedir.

1992 yılında yapılan değişiklikle ithalhakkı "Gümrük Muafiyeti ve/veya İthalatı Doğrudan Teşvik Edilen Yatırım malları Listesinden İthalat" başlığı altında üç grupta toplanmıştır. Bunlar, proje bazında gümrük muafiyeti (474 sayılı Kanun ve Yatırımların Teşviki hakkındaki Kararname gereğince), eğitim, öğretim ve araştırma faaliyetlerinde kullanılan yatırım ve işletme mallarına gümrük muafiyeti, gemi ve gemi inşa tesisleri ile ilgili Özel gümrük muafiyeti (14.1.1982 tarih ve 2581 sayılı Kanun ve 15.6.1989 tarih ve 89/14239 sayılı Kararname gereğince) (91).

İşletme mallarına gümrük muafiyeti uygulaması DPT ve Maliye ve Gümrük Bakanlığının belirlediği çeşitli esaslar çerçevesinde yapılmaktadır. Örneğin, Kalkınmada öncelikli Yörelerdeki büyük proje yatırımlarına, ithal ve yerli makina teçhizat bedellerinin toplamının %40'ını geçmemek kaydıyla

(91) Yatırımların, Döviz Kazandırıcı İşletmelerin Teşviki ve Yönlendirilmesi ile İlgili Tebliğ, Tebliğ No: 92/2 (R.G.Tarih : 8 Nisan 1992, S.21193).

azami 12 aylık işletme malı ihtiyaçları dikkate alınarak ve fonsuz olarak muafiyet uygulanmaktadır (92). Gümrük vergisi ve resminde sağlanan muafiyet yatırım maliyetini düşürücü, yatırımcının finansman ihtiyacını hafifletici ve yatırımın karlılığını arttırıcı etki yapabilmektedir.

2. BİNA İNŞAAT HARCİ İSTİSNASI

21.1.1982 tarihli ve 2589 sayılı 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkındaki Kanun gereğince hastane, prevantoryum, sanatoryum, dispanser ve benzeri sağlık kuruluşları, her türlü fabrika, değirmen, sınai nitelikteki imalathaneler ve tersaneler ile organize sanayi bölgeleri, küçük sanat sitelerinde yapılan her türlü bina inşaatı ve Turizm Bakanlığı ile D.P.T. Müsteşarlığı'nca teşviki karara bağlanmış otel, motel ve benzeri turistik tesisler Bina inşaat harcından istisna tutulmuştur (93).

18.5.1987 tarih ve 3365 sayılı Kanunda belediye ve mücavir alan sınırları içinde veya dışında inşa edilecek ahır, samanlık, kümes ve hayvan barınakları ile yemlik gibi yapı ve tesisleri bina inşaat harcından istisna tutmuştur.

Bina inşaat harcı istisnasından faydalanabilmek için ayrıca bir belgeye ihtiyaç duyulmamaktadır.

(92) a.g.Tebliğ.

(93) Yatırımların, Döviz Kazandırıcı İşletmelerin Teşviki ve Yönlendirilmesi ile İlgili Tebliğ, Tebliğ No: 91/2 (R.G.Tarihi 13 Kasım 1990, S.20694).

3. TEŞVİK KREDİLERİ

1992 yılı uygulamasına göre yatırımların, yatırım ve işletme kredisi ihtiyaçları aşağıda belirtilen esaslar çerçevesinde karşılanmaktadır.

A. Fon Kaynaklı Krediler

Fon kaynaklı kredi ifadesi, "Yatırımları ve Döviz Kazandırıcı Hizmetleri Teşvik Fonu Kaynaklarından kullanılacak kredileri ifade etmektedir"(94).

Bu teşvik tedbirlerinden yararlanabilmek için söz konusu teşviğin teşvik belgesinde yer almış olmasının yanısıra krediyi verecek bankanın yapacağı değerlendirmesinde olumlu sonuç vermesi halinde mümkün olmaktadır.

Fon kaynaklı kredi, Türkiye Kalkınma Bankası, T.Halk Bankası, T.C.Ziraat Bankası, T.Emlak Kredi Bankası ve gerekli görülmesi halinde DPT Müsteşarlığınca uygun görülen diğer bankalar aracılığı ile kullanılmaktadır.

Sözkonusu kredinin faiz oranları, 1. Derecede Kalkınmada Öncelikli Yörelerde yapılacak yatırımlarda %15, 2. Derecede Kalkınmada Öncelikli Yörelerde yapılacak yatırımlarda %20, ve Gelişmiş Yörelerde yapılacak yatırımlarda % 35'dir. Organize Sanayi Bölgeleri ve Serbest Bölgelerde yapılacak yatırımlar, faiz oranları yönünden buldukları yörenin oranlarına tabidir (95).

(94) a.g.Tebliğ.

(95) Yatırımların Döviz Kazandırıcı Hizmetlerin ve İşletmelerin Teşviki ve Yönlendirilmesi ile İlgili Tebliğ, Tebliğ No: 92/2 (R.G.Tarih 8 Nisan 1992 S.21193).

Fon kaynaklı Krediler; iki yıl ödemesiz toplam beş yılda dört eşit taksitle geri ödenmekte, faiz ödemeleri yılda bir defa dönem sonunda yapılmaktadır.

Fon Kaynaklı Kredilerin verilmesi işlemi sırasında alınacak teminata ait esaslar, krediyi verecek Bankalarca kendi usullerince belirlenir. Fon Kaynaklı Kredri, projenin toplam sabit yatırım tutarı üzerinden tahsis edilmektedir (96).

Daha önceki yıl program kararnamelerine göre düzenlenen ve teşvik tedbirleri arasında Kaynak Kullanımını Destekleme Primi bulunan teşvik belgeleri ait oldukları yılın Kararnamelerine göre uygulamaları devam etmektedir.

B. Orta ve Uzun Vadeli İç ve Dış Krediler

Yatırımların orta ve uzun vadeli iç ve dış kredilerden faydalanabilmesi için yatırımın DPT Müsteşarlığı tarafından Teşvik Belgesine İzin ve Teşvik belgesine veya Yatırım izin Belgesine bağlanması ve belgede belirtilen miktar ve oranlara uyulması gerekir. Ancak aşağıda belirtilen işleme ve yatırım kredisi talepleri için teşvik belgesi şartı aranmadığı gibi teşvik belgesi mevcut olsa dahi belgede belirtilen miktar ve oranlara uyulması şartı aranmamaktadır. Bunlar Türkiye Kalkınma Bankasınca, Türk-Alman Kredi Özel Fonu II'den desteklenmek üzere "Teşvik ve Rehabilitasyon Programı'na alınan şirketlerin talepleri, Toplu Konut Fonundan ve Kamu Ortaklığı Fonu'ndan desteklenecek Kalkınmada Öncelikli Yörelerdeki şirketlerin

(96) Mansur GEYİK, "Geri Kalmış Bölgelerde Uygulanan Teşvik Tedbirleri", Kalkınma, TKB Yayınları, S.41, Ekim 1992, s.25.

kredi talepleri"dir (97).

Özel sektör ve kamu sektörünün gerçekleştirmek istediği projelerin finansmanı için Türkiye'deki bankalar aracılığı ile özel kaynaklı aynı ve nakdi dış kredi temin edilebilmektedir.

Yatırımcıların teşvik belgesine bağlanan projelerinin finansmanı için yurt dışı kaynaklardan sağladıkları orta ve uzun vadeli aynı krediler, özel dış krediler olarak adlandırılmaktadır (98).

92/2805 sayılı Karar ile Bu kanunun uygulama esasları daha sonra yayınlanacak tebliğ ile belirlenir" denmektedir. Ancak bu konuda henüz bir tebliğ yayınlanmamıştır.

C. İşletme Kredileri

Bu krediler, Orta ve Uzun Vadeli iç ve dış krediler haricindeki; üretime hiç geçmemiş üretime çeşitli sebeplerle ara vermiş veya kısmen geçmiş özel sektör yatırımlarının işletme kredisi ihtiyaçlarının tamamı Türkiye Kalkınma Bankası veya Bankanın uygun göreceği bankalar aracılığı ile karşılanmaktadır.

İşletme kredilerinden faydalanabilmek için belirli şartlar gerekmektedir. Bunlar, işletme kredisinden istifade edebilecek yatırımların imalat sanayi yatırımları olması, asgari sabit yatırım tutarının kalkınmada öncelikli yöre-

(97) GEYİK, a.g.m.,s.26.

(98) Yatırımların Döviz Kazandırıcı Hizmetlerin ve İşletmelerin Teşviki ve Yönlendirilmesi ile İlgili Tebliğ, Tebliğ No: 92/2 (R.G.Tarih 8 Nisan 1992, S.21193).

lerde 250 milyon ₺, diğer yörelerde ise 2.5 milyar ₺'nin üzerinde olması, özkaynak-yabancı kaynak kullanım oranlarının K.Ö.Y'de %20-%80, diğer yörelerde ise %40-60 olması gerekmektedir (99).

4. TEŞVİK PRİMİ

Teşvik primi, teşvik belgesine uygun olarak düzenlenen yerli global listelerde yer alan, yeni olan, DPT Müsteşarlığınca uygun görülen ve yurt içinde imal edilmiş olan makina ve teçhizatın Katma Değer Vergisine tekabül üden miktarının, Yatırımları ve Döviz Kazandırıcı Hizmetleri Teşvik Fonundan yatırımcılara ödenen miktardır. Prim uygulaması, valiliklerce oluşturulan komisyonlarca yapılmaktadır. Teşvik priminden istifade edecek makina ve teçhizatın DPT Müsteşarlığınca uygun görülen makina ve teçhizat olması gerekmektedir (100)

Teşvik primi için kendisine müracaat edilen valilik, prim ödemesinden önce kendi il sınırları içinde böyle bir yatırım yerinin bulunup bulunmadığını; yatırıma ciddi ölçülerde başlanıp başlanmadığını, Teşvik Priminden istifade edecek makina ve teçhizatın tesisde var olup olmadığını, faturada belirtilen mal bedeli ile ithal girdi oranı vb. diğer bilgilerin doğru olup olmadığını araştırmaktadır.

Teşvik Priminden istifade edecek yerli makina ve teçhizatın kullanılmamış olması gerekmektedir. İnşa edilen

(99) a.g.Tebliğ.

(100) a.g.Tebliğ.

gemi ve yatlar, fatura bedelleri üzerinden %12 oranında teşvik primine tabidir. Prim uygulamaları 6'şar aylık dönemler halinde yapılmakta olup, Teşvik Primi uygulanan makina ve teçhizat için komisyonlarca bir dosya oluşturulmaktadır. Teşvik Primi Merkez Bankasınca ödenmektedir (101).

5. SSK PİRİMİ, ZORUNLU TASARRUF, KONUT EDİNDİRME FONU VE ENERJİ TEŞVİKİ

Bu teşvikler, Yatırımları ve Döviz Kazandırıcı Hizmetleri Teşvik Fonu kaynaklarından karşılanmaktadır. Bu teşviklerin uygulama esaslarına yönelik henüz bir tebliğ çıkartılmamıştır. Büyük proje yatırımlarında bu teşvikler, Kalkınmada Öncelikli Yörelerde,

- 25 Milyar ₺ - 50 Milyar ₺ arasındaki yatırımların ilk bir işletme yılındaki,
- 50 Milyar ₺ - 100 Milyar ₺ arasındaki yatırımların ilk iki işletme yılındaki,
- 100 Milyar ₺ ve üzerindeki yatırımların ilk üç işletme yılındaki,

Normal Yörelerde;

- 200 Milyar ₺ - 400 Milyar ₺ arasındaki yatırımların ilk bir işletme yılındaki,
- 400 Milyar ₺ - 750 Milyar ₺ arasındaki yatırımların ilk iki işletme yılındaki,
- 750 Milyar ₺ - ve üzerindeki yatırımların ilk üç işletme yılındaki,

- Kalkınmada Öncelikli Yörelerdeki, komple yeni Tarımsal Sanayi yatırımlarında ise ilk üç işletme yılındaki,

elektrik üretiminin %30'u, SSK Primlerinin işveren hissesinin %50'si Zorunlu Tasarruf ve Konut Edindirme Fonu'nun işveren hissesinin tamamı, Yatırımları ve Döviz Kazandırıcı Hizmetleri Teşvik Fonu kaynaklarından karşılanmaktadır (102).

6. ARSA-ARAZİ TAHSİSİ

Bakanlar Kurulunun 23.2.1992 tarih ve 92/2805 sayılı kararı ile arsa ve arazi tahsisi ilgili kamu kuruluşlarınca yapılır denmektedir. İlgili kamu kuruluşları şu koşullarda arsa ve arazi tahsisi yapmaktadırlar.

i- Karadeniz, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde yapılacak; yayla, nehir, termal ve kış turizmi yatırımlarında,

ii- Gelişmiş yöreler dışındaki; tarımsal sanayi yatırımları, eğitim ve sağlık yatırımlarında,

iii- Büyük Proje yatırımlarında, öncelikle arsa tahsisi yapılmaktadır (103).

7. FİNANSAL KİRALAMA

Finansal Kiralama, bir yatırımın gerçekleşmesi için gerekli olan menkul ve gayrimenkullerin tamamının veya bir bölümünün DPT Müsteşarlığından alınan Teşvik Belgesi ile

(102) a.g.Tebliğ.

(103) a.g.Tebliğ.

temin edilmesidir. Öncelikle DPT Müsteşarlığından Finansal Kiralama Şirketinin kuruluşu ile ilgili ön izin belgesinin alınması gerekmektedir. Finansal Kiralamada, kiralayan ile kiracı (yatırımcı) mevzuat çerçevesinde teşvik tedbirlerinden yararlanmaktadır.

Finansal Kiralamada yatırım indiriminden malın maliki olan kiralayan yararlanmakta, yatırımcı aktifinde yer almadığı için kiracının yatırım indiriminden yararlanması söz konusu olmamaktadır.

Patent gibi fikri ve sınai haklar sözleşmeye konu olamayacakları için, bu konu ile ilgili harcamalar da yatırım indirimi istisnasından yararlanamamaktadır. Finansal Kiralamanın, Yatırım indirimi ile ilgili esasları Maliye ve Gümrük Bakanlığı tebliğleri ile düzenlenmektedir.

Kiracı, doğrudan yurt dışındaki kiralayan birşirketten kiralama yapabilir. 3226 sayılı Finansal Kiralama Kanunu gereğince malların Türkiye'ye girişinde gümrük mevzuatının süre kısıtlaması hariç, sözleşme süresine bağlı olarak, geçici muafiyet rejimine dair hükümler uygulanmaktadır (104).

8. MAKİNA VE TEÇHİZAT DEVİR-TEMLİK VE SATIŞI

Bir yatırım için Gümrük Muafiyetiyle ithal edilen makina ve teçhizat; Teşvik Belgesi almış bir başka yatırımcıyla, yatırımının makina ve techizat listesinde yer almış olması ve yatırım bütünlüğünün bozulmaması kaydıyla devredilebilmektedir.

(104) a.g.Tebliğ.

Devir işlemi, DPT Müsteşarlığının uygun görmesi halinde gerçekleşmektedir.

Teşvik belgesi çerçevesinde gerçekleşen yatırımlardan, gemiler ile yatırım malı makina ve teçhizatın ihracı veya yurt içinde satışına DPT Müsteşarlığınca izin verilmektedir. Yurt içindeki satışta, kredi borcu satın alana devredilmektedir. İthal edilen geminin veya yatırım malı makina ve teçhizatın ihracı halinde ise, kredi borcu tasfiye edilir, yatırım indiriminin geri kalan bölümü uygulanmamaktadır (105).

9. YATIRIMLARIN NAKLİ

DPT Müsteşarlığınca nakli uygun görülen tesislerin nakil masrafları ile eski tesise ait kapasite raporunda belirtilen kapalı saha kadar olan için yapılacak harcamalar yatırım harcaması olarak yeni düzenlenecek belgede dikkate alınmaktadır (106).

10. KULLANILMIŞ MAKİNA TEÇHİZAT VE TESİS İTHALİ

Mevzuatımız ithal edilecek yatırım mallarının yeni olmasını öngörmekle birlikte, belli koşullar altında kullanılmış ancak ekonomik ömrü olan yatırım mallarının ithaline imkan tanımaktadır.

Kullanılmış makina teçhizat ve tesis ithali, yatırım maliyetinin düşürülmesine fırsat yaratmaktadır.

Uçak, helikopter ve gemi ithali, yatırımı için dü-

(105) a.g.Tebliğ.

(106) a.g.Tebliğ.

zenlenen Teşvik Belgeleri kapsamında kullanılmış olarak uçak, helikopter ve gemi ithali mümkün kılınmıştır. Teşvik belgesi kapsamında ithal edilen araçların amacı dışında kullanıldığı, satıldığı veya teşvik belgesinin iptalini gerektirecek diğer hallerin mevcut olması halinde teşvik Belgesinin iptal edilmesinin yanısıra, ithal edilen makina ve teçhizat gümrüklere iade edilmektedir (107).

III. VERGİ MEVZUATIMIZDA YER ALAN TEŞVİKLER

Türkiye'de uygulanmakta olan Teşvik tedbirleri içerisinde önemli bir yeride vergisel teşvikler oluşturmaktadır. Vergisel Teşvikleri yer aldıkları vergi kanunlarına göre şu şekilde sınıflandırabiliriz:

1. VERGİ USUL KANUNUNDA YER ALAN TEŞVİKLER

Vergi Usul Kanununda iki önemli teşvik yer almaktadır. Bunlar Yüksek oranda ve tutarda amortisman uygulaması ve yeniden değerlendirilmedir.

A. Amortisman Uygulaması

"Duran varlıklarda kullanılma ve teknolojik gelişmeler sonucunda eskime, yıpranma ve demode olma şeklinde beliren değer azalışlarına amortisman denmektedir." (108).

Vergi Usul Kanunu'nun 313.maddesinin birinci fık-

(107) a.g.Tebliğ.

(108) Yüskel KOÇ YALKIN, Genel Muhasebe İlkeleri ve Uygulaması, Turhan Kitapevi, Ankara, 1986, s.188.

rasına göre işletmede bir yıldan fazla kullanılan ve yıpranmaya aşınmaya veya kıymetten düşmeye maruz bulunan gayrimenkullerle 269 uncu madde gereğince gayrimenkul gibi değerlendirilen iktisadi kıymetlerin, alet, edevat, mefruşat, demirbaş ve sinema filimlerinin değerlemeye ilişkin kanuni esaslara göre tesbit edilen değerlerinin, bunların kullanılabilirlik süre zarfında amortismanına tabi tutulması gerekmektedir.

Aşınma ve yıpranmaya maruz kalmadıkları için boş arazi ve boşarsalar amortismanına tabi tutulmamaktadırlar. Ancak tarım işletmelerinde vücuda getirilen meyvalık, dutluk, fındıklık, zeytinlik ve güllüklerle incir bahçeleri ve bağlar tarım tesisleri ile işletmede inşa edilmiş her tür yollar ve parklar; amortismanına tabi tutulmaktadır (VUK.m.314).

Vergi Usul Kanunu'nda dört tür amortisman yer almaktadır. Bunlar; Normal amortisman (VUK.m.315), azalan Bakiyeler Usulüyle amortisman (VUK,mük.m.315), Madenlerde amortisman (VUK.m.318), Fevkalade amortisman (VUK.m.317) dir.

Normal amortisman yönteminde mükellefler, amortismanına tabi sabit varlıklarını %25'i aşmamak koşulu ile serbest hesapladıkları oranlar üzerinden amortismanına tabi tutarlar.

Azalan Bakiyeler Usulüyle amortisman yönteminde, amortisman payı, sabit varlığın her yıl birikmiş amortismanlar düşüldükten sonra kalan değerine normal amor-

tisman oranının iki katı uygulanmak suretiyle hesaplanır(109).

Bilanço esasına göre defter tutan mükelleflerden dileyenler, amortisman tabi sabit varlıklarını, azalan bakiyeler yöntemi üzerinden yok edebilirler. Bu yöntem aşağıda sıralanan esaslar dikkate alınarak uygulanır. (VUK.m.315).

i- Her yıl, üzerinden amortisman hesaplanacak değer evvelce ayrılmış olan amortismanlar toplamının düşülmesi suretiyle tesbit edilir.

ii- Bu usulde uygulanacak amortisman oranı %50'yi geçmemek üzere normal amortisman oranının iki katıdır.

iii- Bu usulde amortisman süresi normal amortisman oranlarına göre hesaplanır. Bu sürenin son yılına devreden değer, o yıl tamamen yok edilir. Diğer bir deyişle gider kaydedilir.

Azalan bakiyeler yöntemine göre amortisman ayrılması, mükelleflere ilk yıllarda daha çok gider yazma hakkı tanıdığından, vergilenecek geliri ilk yıllarda daha düşürmekte ve bir finansman kolaylığı sağlamaktadır.

İşletilmesi nedeniyle cevheri azalan ve maddi değerini kaybeden maden ve taş ocaklarının imtiyaz ve maliyet bedelleri Maliye ve Sanayi Bakanlıklarınca belli edilecek oranlar üzerinden yok edilmektedir (VUK.316)

Amortisman tabi olup; yangın,deprem, su baskını

(109) Sabri BEKTÖRE, Yılmaz BENLİGİRAY, Envanter ve Bilanço, Anadolu Üniv. Eğitim,Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, No: 14, Eskişehir 1985, s.123-124.

gibi afetler nedeniyle, yeni icatlar dolayısıyla teknik verim ve değeri düşen, kullanılmaz hale gelen ve zorunlu çalışmaya tabi oldukları için normalden fazla aşınma ve yıpranmaya maruz kalan menkul ve gayrimenkullerle haklara fevkalade amortisman uygulanmaktadır. (VUK.m.317).

Vergi Usul Kanununda yer alan 328 nci maddenin genel hükmüne göre "Amortisman tabi iktisadi kıymetlerin satılması halinde alınan bedel ve bunların envanter defterine kayıtlı değerleri arasındaki fark kar ve zarar hesabına geçirilir" Kanun koyucu bu genel hükme, işletmelerin amortisman tabi mallarını yenilemeleri ve böylece modern teknolojinin gelişimine ayak uydurabilmelerini sağlamak amacı ile sonradan şu şekilde bir istisna hükmü koymuştur. "Satılan iktisadi kıymetin yenilenmesi, işin mahiyetine göre zaruri bulunur veya bu hususta işletmeyi idare edenlerce karar verilmiş ve teşebbüs geçilmiş olursa bu takdirde satıştan sağlanan kar yenileme giderlerini karşılamak üzere, pasifte geçici bir hesapta azami üç yıl süre ile tutulabilir. Her ne sebeple olursa olsun bu süre içinde kullanılmamış olan karlar üçüncü yılın vergi matrahına eklenir."

Görüldüğü üzere bu hüküm yeni yatırımları değil, mevcut yatırımların yenilenmesi yönünde bir teşvik tedbiri olarak ortaya çıkmaktadır (110).

(110) Aykut HEREKMAN, Türkiye'de Yatırımları Teşvik Tedbirleri, Sevinç Matbaası, Ankara 1973, Eskişehir İTİA Yayın No: 108/62, s.35.

B. Yeniden Değerleme

Yeniden Değerleme, VUK'nun Mükerrer 298'nci maddesinde düzenlenmiştir. "Blanço esasına göre defter tutan Gelir ve Kurumlar Vergisi mükellefleri (imtiyazlı şirketler ve dar mükellefler hariç; kollektif, adi komandit ve adi şirketler dahil) bilançolarına dahil amortismanına tabi iktisadi kıymetleri ve bu kıymetler üzerinden ayrılmış olup bilançolarının pasifinde gösterilen amortismanları, her hesap dönemi sonu itibariyle belirli koşullarda yeniden değerleyebilmektedirler. iktisadi Devlet Teşekkülleri yeniden değerlendirme yapmak zorundadırlar. Değeri 5.000 lirayı geçmeyen iktisadi kıymetler yeniden değerlendirme kapsamına girmemektedirler".

Bilançonun aktifine kayıtlı iktisadi kıymetler ve bu kıymetler için geçmiş yıllarda ayrılmış olan amortismanlar; yeniden değerlemenin yapılacağı yıla ait oran ile çarpılmak suretiyle yeniden değerlendirilmektedir. Yeniden değerlendirme oranı, her yıl ekim ayında Devlet İstatistik Enstitüsünce hesaplanan toptan eşya fiyatları genel endeksinde meydana gelen ortalama fiyat artışıdır. Bu oran Maliye ve Gümrük Bakanlığınca her yıl aralık ayında Resmi Gazetede ilan edilir. 1991 yılı için bu oran %54.1 olarak saptanmıştır. Yeniden değerlendirme neticesinde doğan değer artışı, bilançonun pasifinde özel bir fon hesabında gösterilmektedir.

Gelir vergisi mükellefleri yeniden değerlendirme ile ortaya çıkan değer artışlarını bilançonun pasifinde özel bir hesapta gösterirler fakat amortisman ayırmaya iktisadi kıymetlerin yeniden değerlemeden önceki değerleri üzerinden

devam ederler. Kurumlar vergisi mükelleflerine ise yasa koyucu teşvik amacıyla ayrıcalık tanımıştır. Kurumlar Vergisi mükellefleri değer artış fonunu sermayeye ekleyebilmektedirler. Kurumlar yeni değer üzerinden amortisman ayırmaktadırlar.

Yeniden değerlendirme fonu, bilançoda yer alan mal varlığının zaman içinde değer kazanmasıyla oluşmaktadır. Değer artış fonunun sermayeye eklenmesi kar dağıtımını sayılmamakta ve vergiye tabi olmamaktadır (111).

2. KURUMLAR VERGİSİ KANUNUNDA YER ALAN TEŞVİKLER

Kurumlar vergisinin ekonomik kalkınma ve ekonomide düzenleme yapmak bakımından önemli etkileri vardır. Vergi oranları muafiyet ve istisnalar, indirimler ve diğer vergi teşvik uygulamalarıyla kurumların vergi yükleri etkilenebilmekte ve bu yolla düzenleyici etkiler yaratılabilmektedir. Kurumlar vergisinde; iktisadi, idari, sosyal ve kültürel nedenlerle çeşitli muaflik ve istisnalara yer verilmiştir (112).

(111) Mualla ÖNCEL, Ahmet KUMRULU, Nami ÇAĞAN, Vergi Hukuku, Ankara Üniv. Hukuk Fakültesi Yayınları, No: 494, Ankara 1992, s.278.

(112) Abdurrahman AKDOĞAN, Vergilerin İncelenmesi ve Değerlendirilmesi, Gazi Üniv. Yayın No: 165, Ankara 1991, s.296.

A. Dar Mükellefiyete Tabi Kurumların Yurt Dışı Kazançları ile ilgili istisna

Türkiye'ye döviz olarak getirildiğinin belgelendirilmesi koşuluyla, Türkiye'de işyeri olan veya daimi temsilci bulunduran dar mükellefiyete tabi kurumların yurtdışı faaliyetlerinden elde ettikleri kazançlar kurumlar vergisinden istisnadır. (K.V.K.m.8/3).

3239 Sayılı Kanunla uygulamaya konulan bu istisna; dar mükellef olarak kurumlar vergisine tabi mükelleflerin yurtdışında elde ettikleri kazançların Türkiye'ye getirilmesi halinde, vergi uygulanmaması suretiyle döviz girdisini artırma amacına yönelik bir teşviktir.(113).

B. Yurt Dışı İnşaat, Montaj İşleri ile Teknik Hizmetlerden Sağlanan Kazançlarla İlgili İstisna

Kambiyo mevzuatı gereğince Türkiye'ye getirildiğinin belgelenmesi şartıyla,yurt dışında yapılan inşaat, onarma ve montaj işleri ile teknik hizmetlerden sağlanan kazançlar kurumlar vergisinden istisna tutulmuştur (KVK.m.8/4).

Kurumların yurt dışında,uluslararası ihalelere katılmalarını ve elde edecekleri dövizleri yurda getirmelerini teşvik etmek amacına yönelik olan bu istisna,yalnız yurt dışında yapılan söz konusu işlerle ilgilidir. Bu istisna ile elde edilen kazancın yurda geti-

(113) a.g.e.,s.303.

rildiğinin belgelenmesi kaydıyla, kazanç tümüyle vergi dışı bırakılmıştır (114).

C. Sanayi Ürünü İhraç İstisnası

Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 8. maddesinin 3482 sayılı kanunla değişik 6. bent hükmü gereğince, sanayi ürünü ihraç eden ve yıllık ihracattutarı 1.000.000 Amerikan Doları veya muadili yabancı para karşılığı Türk Lirasını aşan imalatçı kurumların bu ihracattan sağladıkları hasılatın %20'si kurum kazancından indirilebilmektedir. İhraç ettiği malı, imal etmeyen ihracatçı kurumlarda ise, bu istisna 1/4 oranında uygulanmaktadır. Bakanlar Kurulu söz konusu tutarı on katına kadar artırmaya veya kanunda yer alan tutarın 1/4'üne kadar indirmeye, %20 oranını sifıra kadar indirmeye yetkili kılınmıştır. Bakanlar Kurulu 1993 yılı için yıllık asgari ihracat tutarını 250.000 Amerikan Doları, istisna oranını ise %5 olarak tespit etmiştir.

Sanayi ürünü ihraç istisnasının amacı sanayi ürünü imal eden ve bu imalatını ihraç eden kurumların teşvik edilmesidir. İhracatın geliştirilmesi, ihracat içerisinde sanayi ürününün payının artırılması ve kurumların bu yöndeki çabalarının teşvik edilmesidir. (115).

Sanayi ürününü ihraç istisnası, döviz girdisini artırmaya yönelik, hasılatın belirli bir tutarını dikkate alınması nedeniyle önemli bir vergi avantajı sağlayacak niteliktedir.

(114) a.g.e.,s.303.

(115) a.g.e.,s.304.

D. Yaş Meyve Sebze ve Su ürünleri ihracat istisnası

Kurumlar vergisi kanununun 8. maddesi 7.bendine göre yaş meyve,sebze, kesme çiçek, süs bitkileri ile bunların tohum ve fideleri ve su ürünleri ihracatçılarının bu ihracattan sağladıkları hasılatın %20'si kurum kazancından indirilebilmektedir.

Zirai üretimi teşvik etmek, bazı zirai ürünlere ilişkin ihracat potansiyelini değerlendirmek ve bu şekilde döviz girdisini arttırmaya yönelik bir istisnadır.

Dış Piyasalarda, geleneksel ihraç ürünleri dışındaki zirai ürünlerin pazarlanması suretiyle, ülkemizin bu alandaki potansiyelinin değerlendirilmesi bakımından yararlı bir niteliğe sahip olan bu istisna, söz konusu alanda ve ülkemizin belirli bölgelerinde yetişen sebze, meyve ve su ürünleri konusunda faaliyet gösteren kurumlar için önemli bir vergi teşvik önlemi durumundadır (116).

E. Dış Navlun Hasılatı İstisnası

Ülkemizde dış taşımacılık genellikle belirli bölgelerde yoğunlaşmış durumdadır. Özellikle ülkemiz sınır bölgeleri ve illerinde daha yoğundur.

Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 8. bendine göre "Kambiyo mevzuatı gereğince Türkiye'ye döviz olarak getirildiğinin teşvik edilmesi şartıyla dış navlun hasılatının %20'si kurum kazancından indirilir.Bakanlar Kurulu bu oranı %1 olarına kadar indirmeye ve kanunda yer

(116) a.g.e.,s.308.

alan orana kadar artırmaya yetkilidir."

Bu istisna, dış taşımacılığı ve ülkemize döviz girdisinin artırılmasını teşvik etmeye yönelik bir vergi teşvik önlemidir.

F. Yatırım İndirimi İstisnası

Yatırım indirimi istisnası KVK.m.8/7 de düzenlenmiştir. Asıl olarak Gelir Vergisi Kanununda düzenlenmiş olan yatırım indirimi, bazı kurumlar vergisi mükellefleri açısından da uygulanmaktadır. Dar mükellefiyete tabi kurumlar dahil, sermaye şirketleri, iktisadi kamu müesseseleri ile iş ortaklıklarının yatırımları bu indirimden yararlanabilmektedir. Gelir Vergisi Kanunu'nun yatırım indirimine ilişkin hükümleri sermaye şirketleri, kooperatifler ile iş ortaklıkları hakkında da uygulanmaktadır.

Yatırımların; kalkınma planı ve yıllık programlarda özel önem taşıdığı belirtilen sektörler ile kalkınmada öncelikli bölgelerde yapılması halinde,indirim oranı %60,bilimsel araştırma ve geliştirme yatırımlarında ise %100 olarak belirlenmiştir. Buradaki önemli konu bölgesel kalkınmaya yönelik olarak kalkınmada öncelikli yörelerde yapılan yatırımları teşvik amacıyla daha yüksek bir indirim oranının uygulanmasıdır.

Kurumların yatırım kararlarında, kuruluş yeri, faaliyet alanı gibi konularda yatırım indirimi istisnası önemli bir etken olmaktadır. Yatırım indirimi konusu Gelir Vergisi ile ilgili bölümde daha ayrıntılı incelenecektir.

G. Turizmden Sağlanan Kazançlarla İlgili İstisna

K.V.K. m.8/10. de düzenlenen turizm kazançları istisnası, turizme verilen önemin artırılması ve döviz girdisinin artırılmasına yönelik teşviktir. Turizm kuruluşlarının bu istisnadan yararlanabilmeleri için Turizm Endüstrisi Teşvik Kanunu Hükümleri Dairesinde Turizm Müessesesi belgesi veya 1618 Sayılı Seyahat Acentaları ve Seyahat Acentaları Birliği Kanunu gereğince Seyahat Acentası İşletme Belgesi almış olmaları gerekmektedir. Bu belgeleri alan kurumların döviz olarak elde ettikleri hasılatın %20'si kurum kazancından indirilebilmektedir. Ancak bu dövizlerin yetkili bankalarda bozdurulduğunun kanıtlanması gerekmektedir. Elde ettikleri dövizleri bizzat bozdurmayan ve dövizini sağlayan müessese veya acentadan doğrudan doğruya pay alan turizm müesseseleri, bu istisnadan aldıkları pay oranında faydalanmaktadırlar.

H. Eğitim, Spor ve Sağlık Tesisi İşletmeciliği İstisnası

KVK. m.8/15'de "okul, kreş ve spor tesisleri ile 50 yatak (kalkınmada öncelikli yörelerde 35 yatak) kapasiteden az olmamak üzere yurt ve sağlık tesislerinin (huzurevleri dahil) işletilmesinden elde edilen kazançlar ilgili Bakanlığın görüşü alınmak suretiyle Maliye ve Gümrük Bakanlığının belirleyeceği usul ve esaslar dahilinde 5 yıl süreyle kurumlar vergisinden müstesna tutulur" denmektedir.

Bu süre kalkınmada öncelikli yörelerde 10 yıldır. Kalkınmada Öncelikli yörelerde sürenin 10 yıl ve yatak

sayısının 35 olması bölgesel kalkınmaya yönelik bir teşviktir. Türkiye genelinde ve özellikle belirli bölgelerde bu hizmetlere duyulan ihtiyaçların giderilmesinde bu istisna etkin bir vergi teşviğidir.

I. Finansman Fonu (Kurumlar Vergisi Ertelemesi)

Teşvik Belgesine bağlanmış olan ve sermaye şirketleri ile kooperatiflere yapılacak yatırımların, 5422 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'na bazı maddelerini değiştiren 2326 sayılı Kanunla, KVK'nun mükerrer 8. md. göre finansman fonundan faydalanması mümkün kılınmıştır.

Finansman fonu, bir muafiyet yada istisna uygulaması olmayıp, vergi ertelemesine yönelik bir düzenlemedir.

Belirli koşullara bağlı olarak ödenmesi gereken kurumlar vergisinin bir yıl süre ile ertelenmesini sağlayan bir vergi kolaylığıdır (117).

Ayrılacak finansman fonu, kurumlar vergisi matrahının %25'ini ve yapılacak yatırım tutarını geçemez. Bu fonun T.c. Merkez Bankasında açılacak her an paraya çevrilebilir devlet tahvili hesabına yatırılması zorunludur. T.C. Merkez Bankasında açılacak hesaptan çekişler DPT'inca düzenlenecek çekiş belgelerine dayanılarak yapılır, çekilecek tutar, her yıl içinde fiilen yapılan yatırım tutarını aşamaz.

Kurumların, kredi sağlanması dolayısı ile katlandıkları külfet ve masraflardan hareket etmek suretiyle

(117) Mualla ÖNCEL, Ahmet KUMRULU, Nami ÇAĞAN, a.g.e., s.372.

yatırımların teşviki yoluna gidilmiştir. Finansman fonu yatırım indirimine bağlı olarak tanınmış, ek nitelikte bir yatırım teşvik uygulamasıdır. Söz konusu uygulama ile; ertelenen vergi tutarı kadar faizsiz kredi sağlanmış gibi bir sonuç yaratılmış olmaktadır. Ayrıca "ayrılan finansman fonuna isabet eden verginin bir yıl ertelenmiş olması nedeniyle, ekonomik koşullara bağlı olarak verginin reel tutarında azalma ortaya çıkmaktadır" (118)

3. GELİR VERGİSİ KANUNUNDA YER ALAN TEŞVİKLER

A. Ücretlerin Vergilendirilmesinde İndirim

Gelir Vergisi Kanunu'nun 31. maddesinde gerçek ücretlerin vergilendirilmesinde belli esaslara göre indirim yapılacağı hükmü yer almaktadır. Bu indirimler özel indirim ve sakatlık indirimidir.

Ayırma ilkesinin ülkemizde başlıca uygulama şekillerinden olan özel indirim 1968 yılında 980 sayılı kanun ile uygulamaya girmiştir. Bakanlar kurulunun 92/3892 sayılı kararı ile özel indirim tutarları, günde 5.000, ayda 150.000, yılda 1.800.000 lira olarak belirlenmiştir. (31.12.1992 tarih ve 21452 S.R.G) Özel indirimin bölgesel kalkınmaya etkisi, kalkınma planı ve yıllık programlarda özel önem taşıyan sektörler ile kalkınmada öncelikli bölgelerde fiilen çalışanların ücretleri için farklı özel indirim tutarları uygulamasında ortaya çıkmaktadır.

(118) Abdurrahman AKDOĞAN, a.g.e., s.317-319.

B. Kalkınmada Öncelikli Yörelerde elde Edilen Ücretlere Uygulanan Vergi Tarifesi

Gelir vergisi tarifesi kalkınmada öncelikli yörelerde elde edilen ücretler açısından farklılaştırılmıştır. 15.12.1990 tarih ve 3689 sayılı Kanunun Geçici 17. maddesi ile 1.1.1991 - 31.12.2000 tarihleri arasında geçerli olmak üzere, münhasıran kalkınmada öncelikli yörelerde, sürekli olarak, fiilen çalışan ve ücret gelirinin tamamını bu yörelerde elde eden hizmet erbasının ücretleri için farklı bir tarife benimsenmiştir.

Kalkınmada birinci derecede öncelikli yörelerde çalışan hizmet erbasının ücretleri için;

128.000.000. ₺'na kadar	%20
128.000.000 ₺'dan fazlasının 128.000.000 ₺ için	
25.600.000 ₺ vergi	
fazlası	%30

oranında vergilendirilecektir.(119).

Kalkınmada ikinci derecede öncelikli yörelerde çalışan hizmet erbasının ücretleri için;

32.000.000 ₺'na kadar	%20,
64.000.000 ₺'nin 32.000.000 ₺'sı için	
6.400.000 ₺ fazlası	%25,
128.000.000 ₺'nin 64.000.000 ₺'sı için	
14.400.000 ₺ fazlası	%30,

(119) Bu tarife 92/3892 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile 1993 ve müteakip yıllar için uygulanacaktır. Bkz. 31 Aralık 1992 tarih ve 21452 sayılı Resmi Gazete.

256.000.000 ₺'nin 128.000.000 ₺'si için

33.600.000 ₺'si fazlası %35,

256.000.000 'dan fazlasının 256.000.000 ₺'si için

78.400.000 ₺'si fazlası %40,

oranında vergilendirilecektir (120).

Bu tarife ile kalkınmada öncelikli yörelerde görev yapmayı özendirilmeye yönelik vergisel bir teşvik uygulanmaktadır.

C. Yatırım İndirimi

1962 yılından itibaren ülkemizde uygulamaya başlanan kalkınma plan ve programları çerçevesinde, özel yatırımların artırılmasını özendirmek amacıyla 19.2.1963 tarih ve 202 sayılı Kanunla, yatırım indirimi uygulaması kabul edilmiştir.

Yatırım indirimi; yatırımların ülke ekonomisinin özellikle ihtiyaç duyduğu belirli alanlarda yapılması, sektörler itibariyle yönlendirmeye gidilmesi, yatırımların ülkenin coğrafi bölgeleri itibariyle yönlendirilmesi ve bu suretle dengeli kalkınmanın sağlanması, istihdam olanaklarının artırılması ve istihdam düzeyinin yükseltilmesi gibi önemli etkiler yaratabilmektedir (121).

Yatırım indirimi, ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek, özel sektör yatırımlarını teşvik etmek amacıyla kabul edilmiş özel bir vergi kolaylığıdır.

Yatırım indirimi, "işletmelerin vergilenebilir kazancından

(120) 92/3892 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı.

(121) AKDOĞAN, a.g.e.,s.54.

yapılan yatırım harcamalarının belirli yüzdesinin indirilmesidir" (122).

Yatırım indirimi, Gelir Vergisi Kanunu'nda 36'ncı maddeyi izleyen ek maddelerle kabul edilmiştir (Ek.m.1-6). Gerçek kişilerin yanında, adi, kollektif ve adi komandit şirketler yatırım indiriminden yararlanmaktadır. Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 8. maddesine göre anonim, limited ve paylı komandit şirketler yatırım indiriminden yararlanmaktadır. Yatırım indiriminden yararlanabilmek için yükümlünün ticari yada zirai kazancının bilanço usulüne göre saptanması gerekir. Yatırımın Devlet Planlama Teşkilatının hazırladığı kalkınma planlarına uygun olması, yatırımların üretimi genişletmeye, verimliliği arttırmaya, ihracatı geliştirmeye, ürünlerin kalitesini iyileştirmeye, enerji tasarrufu sağlamaya kültür düzeyini yükseltmeye, bilimsel ve teknik araştırmaları geliştirmeye yönelik olması, yapılan yatırımın en az 1.000.000.000 ₺, yüksek planlama kurulu tarafından kabul edilen sektörlerde 250.000.000 ₺ ve zirai yatırımlarda 100.000.000 ₺ olması gerekmektedir.

Yatırımlara uygulanacak Yatırım indirimi oranları şu şekilde belirlenmiştir (123)

(122) Ziyaettin BİLDİRİCİ, Çeşitli Ülkelerde ve Ülkemizde Yatırımları Özendirici Vergi Teşvikleri, Anadolu Üniv. Yayın No: 329, Eskişehir 1989. s.25.

(123) Yatırımların Döviz Kazandırıcı Hizmetlerin ve İşletmelerin Teşviki ve Yönlendirilmesi ile İlgili Tebliğ, Tebliğ No: 92/2 (R.G. Tarih: 08.4.1992, S.21193).

<u>Yatırımın Özelliği</u>	<u>Yatırım İnd.Miktarı</u>
- Gelişmiş Yörelerde Yapılacak Yatırımlar (İstanbul, Kocaeli illeri ile Ankara, İzmir, Bursa ve Adana Büyükşehir Beledi- ye sınırları dahil)	%30
- Bölge kalkınması ile ilgili yatırımlar (Normal Yörelerde Yapılacak Yatırımlar)	%40
- Zirai Yatırımlar	%40
- 2. Derecede Kalkınmada Öncelikli Yörelerde yapılacak yatırımlar	%60
- 1. Derecede Kalkınmada öncelikli Yörelerde yapılacak yatırımlar	%100
- Özel önem taşıyan sektörlerde sermaye şirketleri ve kooperatiflerce yapılacak yatırımlar	%100
- Su ürünleri yatırımları	%100
- Sermaye şirketleri, kooperatif ve iş ortak- lıklarının yapacağı bilimsel araştırma ve geliştirme yatırımları	%100

Yatırım indiriminin bölge kalkınmasına yönelik uygulaması,indirim oranı ve tutarlarında belirlenmektedir. Örneğin,Devlet Planlama Teşkilatınca bölge kalkınmasına yönelik yatırımlarda yatırım tutarı, 1.000.000.000 ₺ yerine 250.000.000 ₺ olarak belirlenmiştir. aynı şekilde yatırım indiriminin oranıda yatırımın yapılacağı bölgelerin niteliği dikkate alınarak farklılaştırılmalar yapılmıştır. Bölge kalkınması ile ilgili yatırımlarda oran %40 olarak uygulanmaktadır. 1992 yılı itibariyle 2. Derecede Kalkınmada Öncelikli Yörelerde yatırım indirimi oranı %60,1. Derecede

Kalkınmada Öncelikli Yörelerde %100 olarak uygulanmaktadır.

Yatırım indirimi Kurumlar Vergisinde de aynı şekilde uygulanmaktadır. Ancak mükellefler açısından farklılık vardır. Anonim, Limited, paylı komandit ve bu şirketlere benzeyen yabancı şirketler ile yabancı kooperatifler yatırım indiriminden yararlanabilmektedir.

D. Katma Değer Vergisi Ertelemesi

Katma Değer Vergisi Kanunu'nun 46'ncı maddesi 6'ncı bendine göre DPT Müsteşarlığı tarafından verilen teşvik belgelerinde gösterilen yatırım mallarının ithalinde ödenmesi gereken katma değer vergisi, bu verginin fiilen indirilmesinin mümkün olacağı tarihe kadar ertelenebilmektedir. Bu ertelemede 6183 sayılı Amme alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanunun süre ve tecil faizi ile ilgili hükümleri uygulanmamaktadır. Ancak ilgili yatırımın teşvik belgesinde öngörüldüğü şekilde gerçekleşmemesi halinde 6183 sayılı Kanunun 48'nci maddesine göre ertelenen vergi tahakkuk ettiği tarihten itibaren ilgili yıllar için geçerli tecil faizleri %50 zamlı uygulanarak tahsil edilmektedir(124).

E. Vergi, Resim ve Harç İstisnası

Teşvik belgesine bağlı olarak alınmış yatırım kredileri yatırımın tamamlanmasından itibaren 5 yıl süre ile belge kapsamındaki şirket kuruluşu ve sermaye arttırımı,

(124) a.g.Tebliğ.

gayrimenkullerin ve irtifak haklarının aynı sermaye olarak konulması halinde bunların şirket adına tapuya tescil işlemleri ve bu işlemlerle ilgili olarak düzenlenen kağıtlar, 488 sayılı Kanuna göre damga vergisinden ve 432 sayılı Kanun'a göre harçlardan istisna edilmiştir. Ancak bu istisnalar DPT Müsteşarlığınca belirlenecek asgari miktarda ihracat taahhüdünde bulunan yatırımlar için geçerlidir. Yıllık ihracat taahhüt miktarı, gelişmiş yörelerde yapılacak yatırımlarda yıllık üretimin %20'si, Normal yörelerde %10'u, kalkınmada öncelikli yörelerde %54'dür. Yıllık ihracat taahhüt miktarının Kalkınmada öncelikli yörelerde 300.000 Doları, Normal yörelerde 600.000 Dolar ve Gelişmiş yörelerde 900 Dolar'dan fazla olması halinde taahhüt edilecek ihracat miktarı DPT Müsteşarlığınca belirlenmektedir.

F. Konut İnşaatında ve Kalkınmada Öncelikli Yörelerde Yapılacak Yatırımlarda Vergi Resim ve Harç İstisna ve Muafliklar

24.02.1984 tarih ve 2982 sayılı Kanun gereğince, konut inşaatları ile kalkınmada öncelikli yörelerde yapılacak yatırımlarda vergi, resim ve harç istisnası getirilmiştir.

Yasaya göre kalkınmada öncelikli yörelerde yapılacak yatırımlar için arazi ve arsa tedariki ile ilgili işlemler veraset ve intikal Vergisi, Damga Vergisi, Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi, Emlak Vergisi, Harçlar ve Resimler ile Belediye Gelirleri Kanunu gereğince alınan vergi resim ve harçlarda müstesna tutulmuştur.

Sermaye şirketlerinin, kooperatiflerin ve bunların

birlikleri ile vakfların kalkınmada öncelikli yörelerde yapacakları devletçe teşviki öngörülen yatırımlar dolayısıyla, her ne surette olursa olsun bina iktisapları arsa ve arazi üzerine inşa veya binaya ek suretiyle bağımsız birimler veya katlar meydana getirmeleri ve bunların devirleri ile ilgili işlemler de yukarıda belirtilen vergi, resim ve harçlardan istisna edilmiştir.

IV. KALKINMA PLANLARINDA VE VERGİ MEVZUATIMIZDA YER ALAN TEŞVİKLERİN BÖLGESEL KALKINMA AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Gelişmekte olan ülkelerde kalkınma politikaları genellikle belirli planlarla uygulanmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik özelliklerinden çalışmamızın birinci bölümünde söz etmiştik. Türkiye'nin dahil olduğu bu gruptaki ülkeler, bir taraftan ödemeler dengesi, enflasyon, işsizlik problemleri ile uğraşırken diğer taraftan dış pazarlardan pay kapma, daha çok yabancı sermaye ve yatırımı kendi ülkelerine çekme savaşını vermektedirler. Sözü edilen problemlerin temelinde üretimi yeterli miktarda arttıracak mekanizmaların kurulmaması yatmaktadır. Üretimi arttırma çabası ile çeşitli teşvik tedbirleri uygulanmaktadır.

Ülkemizde 1963 yılından buyana kalkınma planları içerisinde çeşitli teşvik tedbirleri uygulanmaktadır. Çalışmamızın önceki kısmında uygulanan teşvikleri iki bölüme ayırarak incelemiştik. Ülkemizde uygulanan teşvikleri kalkınma planlarında uygulanan ve vergi mevzuatımızda uygulanan teşvikler olarak ayırma tabi tutmuştuk.

Kalkınma planlarında yer alan teşvikler ülkemizin

kalkınmasında etkili olmuş ancak yeterli olamamıştır. Planlarda uygulanan teşvikler, iktisadi kalkınmaya, bölgesel kalkınmaya, yabancı sermayeyi özendirmeye ve ihracatı arttırmaya yönelik teşviklerdir.

Çalışmamız gereği kalkınma planlarında yer alan teşvikleri bölgesel kalkınma açısından değerlendirmesini yapacağız.

Öncelikle, ülkemizde kalkınma planlarında uygulanan teşviklerin, merkezi yönetim tarafından uygulanması, bürokratik engeller nedeniyle özellikle gerice yörelerde etkinliği tam olarak sağlanamamaktadır. Örneğin Hakkari'de ikamet eden bir girişimci bu ilde yapacağı yatırım için bizzat kendisinin veya imza sirküleri ile sınırsız temsil yetkisine haiz ortaklarının işleri takip etmesine izin verilmekte, işletme sahipleri işinden koparılıp, bilmediği konularda evrak peşinde koşmaktadır. DPT tarafından geri kalmış illerde birer büro kurularak, bu bürolara teşvik işlemlerinin yapılmasının daha yararlı olacağı kanısındayız. Kalkınma planlarında yer alan teşviklerin bölgesel kalkınmada etkili olabilmesi için, daha önce bölgesel kalkınmanın amaçları içerisinde söz ettiğimiz "kalkınma kutbu" ilkesine geçerlilik sağlanması gerektiği kanısındayız. Bu ilkeye göre bölge bazında uygulanan teşviklerin daha temele inilerek, her ilin ekonomik özelliklerine göre ayrı ayrı uygulanmasını gerektirmektedir. Bu uygulamaya göre her ilin sahip olduğu sektörel özellikler önceden belirlenip daha sonra bu sektörlerle uygun teşviklerin yalnızca bu illerde uygulanmasının daha olumlu sonuçlar yaratacağı kanısındayız. Örneğin Van ilimizde turizmin gelişmesine yönelik teşvikler diğer yörelerden ve

illerden farklılaştırılmış bir şekilde uygulanabilir.

Kalkınma planlarında yer alan teşvik kredilerinin ve primlerinin bölgesel gelişmişliklere göre farklı şekilde uygulanmasına rağmen, bu farklılaştırmanın yeterli olmadığı düşüncesindeyiz. Ülkemizde Birinci Derecede Kalkınmada Öncelikli İller içerisinde yer alan Zonguldak ili ile Hakkari ili için Teşvik kredi ve primlerinde aynı faiz, aynı vade, aynı teminatların ve esasların uygulanması bu illerin sahip oldukları ekonomik özellikler açısından eşitsizlik yaratmaktadır.

Vergi mevzuatımızda yer alan teşvikler de ülkemizin kalkınma planlarında yer alan teşvikler gibi ülke kalkınmasında etkili olmuş ancak yeterli olamamıştır. Ülkemizde bölgesel kalkınmanın sağlanmasına yönelik sadece geri kalmış yörelerde uygulanan teşvikler bulunmamaktadır. Ülke genelinde uygulanan vergi teşvikleri, geri kalmış yörelerde farklı oranlarda uygulanmaktadır. Vergi Mevzuatımızda bölgesel kalkınmaya yönelik teşvik önlemleri, yatırım indirimi, Gümrük vergi ve resimlerinde taksitlendirme, orta ve uzun vadeli yatırım kredilerinde vergi resim ve harç istisnası, kalkınmada öncelikli yörelerde inşa edilen tesislerde emlak vergisi, resim ve harç muafiyet ve istisnası, ücret gelirlerinin vergilendirilmesinde özel indirim oranlarının arttırılması, kalkınmada öncelikli yörelerde elde edilen ücretlere düşük gelir vergisi tarifesi uygulanması ve kalkınmada öncelikli yörelerde faaliyette bulunan kurumlara daha düşük oranda kurumlar vergisi uygulanmasıdır.

Ülkemizde 1989 yılında net tahakkuk eden 28.862.058 milyon TL'lık verginin sadece %1,36'sı geri

V. SAĞLANAN TEŞVİKLER SONUCU BÖLGESEL VE SEKTÖREL GELİŞMELER

Ülke kalkınmasında en büyük problemlerden birisi ülkede sermaye ve tasarruf birikiminin yetersizliğidir. Bu durum, kalkınmanın sağlanması açısından devletin ekonomideki yerini büyütmektedir.

Devletin ekonomideki yerinin büyüklüğü, özel sektörü ister istemez olumsuz etkilemekte ve dar bir ortamda gelişmeyi sürdürmek zorunda kalmaktadır. Sermaye ve tasarruf birikiminin yetersizliği sonucu bölgeler ve sektörler arası gelişmişlik farkları ortaya çıkmaktadır.

Az gelişmiş bölgeler ve sektörler açısından uygulanacak teşvik tedbirlerinin, bölgesel ve sektörel farkların oluşmaması için kalkınma planlarında ve uygulanacak teşvik tedbirleri içinde ayrı bir önem arz etmektedir.

1. TEŞVİK EDİCİ VERGİ POLİTİKASININ AMAÇLARI

Genel olarak vergi politikasının iktisadi kalkınmada ulaşmak istediği hedefler, bir yandan iktisadi kalkınmanın temini ve kalkınma hızının arttırılması, diğer yandan da ekonomik istikrarın bozulmaması gibi iki önemli amacın gerçekleştirilmesinden oluşmaktadır.

Karma ekonomi sistemini benimseyen az gelişmiş ülkelerde, hem kamu hemde özel kesime büyük görevler düşmektedir. İktisadi kalkınma ve ekonomik istikrarın sağlanmasında devlete düşen ödevler, kalkınma planlarında zorlayıcı hükümlere bağlandığı halde, özel sektörün bu konuda üzerine düşen görev ve sorumluluklarını yerine

getirmesi için bir takım teşvik tedbirleri öngörülmektedir.

A. Teşvik Edici Vergi Politikası ve Özel Sektör

Teşvik edici vergi politikası öncelikle ekonomide özel sektörün yerini ve önemini ortaya koymayı amaçlar. Ülkenin belirli bir kalkınma hızına kavuşabilmesi için gerekli yatırımların ne kadarının özel sektör tarafından yapılabileceğinin saptanması bir anlamda teşvik edici vergi politikası ile mümkün olmaktadır (126). Özel sektörü geliştirmek amacı ile yürütülen teşvik edici vergi politikası, ekonominin kamu ve özel sektörler arasında dağılışı üzerine etkili olacak özelliğe sahip olma amacına yöneliktir.

B. Teşvik Edici Vergi Politikası ve Yatırımlar

Teşvik edici vergi politikasının bir amacında, iktisadi kalkınma açısından yatırımların bölgeler ve sektörlerarası ahengini sağlamaktır. Teşvik edici vergi politikası, yatırımları arttırmanın yanısıra yatırımlar arasında ahenk temin etmek, bölgeler arası dağılımını düzenlemek görevine de sahiptir.

Teşvik edici vergi politikasıyla, yatırım yapılması istenmeyen sahalar cezalandırılırken, gelişmesi arzulanen sahalar mali ayrıcalıklar tanınmaktadır.

Teşvik edici vergi tedbirleri ile yatırımların

(126) A.İhsan KARACAN, İktisadi Kalkınma ve Vergi Politikası, Maliye Dergisi, S.22, 1976. s.92.

maliyeti ve yatırımların getireceği geliri etkileyerek toplam yatırım hacmi arttırılabilir. Yatırım indirimi, yatırım kredisi, istisna ve muafliklarla yatırımın maliyeti etkilenecek, yatırımı gerçekleştirmek için gerekli fon miktarı azaltılabilir. Aynı şekilde yatırımın getireceği gelirden kurumlar ve gelir vergisindeki istisna, muafiyet ve indirimle, amortismanlar yoluyla etkilemeye çalışılır (127).

Aynı zamanda bölgeler arası dengesizliği gidermek için ve bu bölgelere yatırımların sevkini sağlamak için vergi oranları ve çeşitli vergicilik tedbirleri bölgeler arasında farklılaştırılabilir (128).

C. Teşvik Edici Vergi Politikası ve Yabancı Sermaye

Teşvik edici vergi politikası, yabancı sermaye yatırımlarını özendirme amacıyla kullanılabilmektedir. Burada önemli olan, sermaye ihraç eden memleketin yapacağı yatırımlarla, sermaye ithal eden az gelişmiş ülkenin gereksinme duyduğu yatırımlar arasında bir uyum sağlamaktır (129).

Yabancı sermayeyi arzu edilen yatırım sahalarına çekebilmek için vergi kanunlarında muhtelif teşvik edici tedbirler yer alabilmektedir. Örneğin yabancı kurumlarda

(127) a.g.m., s.93.

(128) C.Özhan ULUATAM, Yatırımları Teşvik Edici Vergi Politikası, Ankara Üniv. SBF Yayın No: 311, Ankara 1971, s.80.

(129) İsmail TÜRK, İktisadi Kalkınmanın Finansmanında Vergi Politikası, Sevinç Matbaası, Ankara 1961, s.86.

oto finansman yoluyla sermayelerin arttırmalarına izin verilmesi, kurum kazançlarının muayyen bir oranda dışarıya transfer edilebilmesi de, yabancı kurumları sermaye ithal etmek isteyen ülkede yatırım yapmaya teşvik etmektedir.

D. Teşvik Edici Vergi Politikası ve Dış Ticaret

Dış ticaret politikasının oluşturulmasında teşvik edici vergi politikasının önemi oldukça fazladır. Az gelişmiş ülkelerde ödemeler bilançosunun devamlı açık verdiği yaşanan bir gerçektir. Bu ülkeler tarıma yada doğal kaynaklara dayalı klasik ürünlerini ihraç ederken, sanayi ürünlerini ithal etmektedirler. Bu durum ticaret hadlerinin uzun dönemde bu ülkeler aleyhine bozulması sonucunu doğurmaktadır. Bu nedenle az gelişmiş ülkeler bir taraftan ihracatını arttırıcı tedbirler alırken bir taraftanda yarı mamül ihraç maddeleri üretimine geçmek için gerekli tedbirler almaktadırlar. Burada teşvik edici vergi politikası etken bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Örneğin ihracata dönük üretim mallarına yapılacak yatırımların vergiden istisna edilmesi, ithali arzulanmayan tüketim malları üzerine ağır gümrük vergilerinin konması vergi teşvik tedbiri niteliğindedir (130).

(130) A.İhsan KARACAN, a.g.m.,s.93.

2. BÖLGELER ARASI GELİŞMİŞLİK FARKLARI VE KALKINMA

Ülkemizin ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmasının planlı bir şekilde gerçekleştirilmesi T.C. Anayasası'nın 166. maddesine uygun şekilde yapılmaktadır. Anayasamızın bu hükmü gereğince kalkınma planları ile yıllık programların hazırlanması, 223 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede belirtildiği üzere Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığının yerine getirmekle sorumlu olduğu asli görevleri arasında yer almaktadır (131).

Beşer yıllık hazırlanan kalkınma planlarında genel ekonomik durum, bölgesel ve sektörel gelişmeler, uygulanacak para ve mali politikalar ve hedeflenen artışlar bölümler halinde yer almaktadır. Bu planlarda ayrıca ülke içi bölgelerarası gelişmişlik farklılığının ortadan kaldırılmasına yönelik önlemler bulunmaktadır.

Bölgeler arası dengesizliklerin artması az gelişmiş bölgelerden gelişmiş bölgelere doğru yoğun bir göçü beraberinde getirmektedir. Türkiye'de nüfus hareketlerinin ana yönü az gelişmiş illerden gelişmiş illere doğru olmaktadır. 1975-1980 döneminde nüfushareketlerinin belirin niteliği, göçlerin önceki dönemlere nisbetle daha seçici bir şekilde yöneldiği ve metropoliten alanların yer aldığı, ekonomik faaliyetlerin yaygınlık gösterdiği illerin önem kazandığı gözlenmektedir. Konu bölgelere göre incelen-

(131) DPT, Kalkınma Planı Birinci Beş Yıl 1963-1967,

Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara 1963, s.3.

diğinde, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Türkiye'nin en yoğun göç veren illerine sahiptir (132).

1989 yılı itibariyle bölgelere göre şehir nüfusları dağılımı tablo 3'de gösterilmiştir.

Aşağıda tabloda görüleceği üzere, ülkemiz nüfusu göç nedeniyle gelişmiş bölgelerde bir yığılma yaratmıştır. Bir milyon ve üstü şehir nüfusuna sahip bölgelerimiz %69.0 oranla Marmara, %57.6 ile Ege ve %44.5 oranla İç Anadolu'dur. Nüfusun bu bölgelerde yoğunlaşması yatırımların bu bölgelerde yoğunlaşmış olmasından kaynaklanmaktadır. Ülkemizde bu olumsuzluğun giderilmesi yönünde bölge planlaması yapılmış olmakla birlikte, bazı tarım projeleri dışında uygulamaya aktarılamamıştır (133).

(132) DPT, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989), 1987 Yılı Programı, DPT Yayını No: 2065, Ankara 1986, s.282.

(133) a.g.e., s.318.

TABLO : 3

1989 YILINDA BÖLGELERE GÖRE ŞEHİR NÜFUSLARI

Bölgeler	20.000-50.000			50.000-100.000			100.000-500.000			500.000-1.000.000		
	Oran		Toplam	Oran		Toplam	Oran		Toplam	Oran		Toplam
	Sayı	%	Nüfus	Sayı	%	Nüfus	Sayı	%	Nüfus	Sayı	%	Nüfus
MARMARA	21	6,2	615.483	8	5,4	529.340	3	4,5	447.533	2	14,8	1.461.704
EGE	11	11,0	349.735	6	13,4	425.714	4	18,0	574.151			
AKDENİZ	12	12,1	348.302	5	10,0	317.552	7	46,8	1.491.748	1	31,1	990.544
İÇANADOLU	22	10,7	673.328	9	10,6	669.460	6	25,4	1.601.339	1	8,8	553.165
KARADENİZ	19	30,6	629.344	10	30,5	626.448	5	38,9	800.207			
DOĞUANADOLU	10	21,7	351.387	4	18,8	304.912	4	59,4	961.587			
GÜNEYDOĞU ANADOLU	14	18,6	501.279	9	22,9	618.636	4	36,9	994.438	1	21,6	582.695

Kaynak : DPT, DİE

TABLO : 3

(DEVAMI)

1989 YILINDA BÖLGELERE GÖRE ŞEHİR NÜFUSLARI

BÖLGELER	1.000.000. +			TOPLAM			Bölge Nüfusu/ Toplam Nüfus
	Sayı	Oran %	Toplam Nüfus	Sayı	Oran %	Toplam Nüfus	
MARMARA	1	69,0	6.801.632	35	100,0	9.856.052	34,1
EGE	1	57.6	1.835.451	22	100,0	3.185.051	11,0
AKDENİZ				25	100,0	3.184.146	11,0
İÇANADOLU	1	44,5	2.809.283	39	100,0	6.306.575	21,8
KARADENİZ				34	100,0	2.055.999	7.1
DOĞUANADOLU				18	100,0	1.617.886	5,6
GÜNEYDOĞUANADOLU				28	100,0	2.697.048	9,3

Kaynak : DPT, DİE

Bölgeler arası gelişmişlik farklarının giderilmesi ve tüm bölgelerin kalkınmasına yönelik, planlı dönemde çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989) döneminde yatırım teşvik belgelerinin coğrafi bölgeler itibariyle dağılımını gösterir tablolar aşağıda verilmiştir.

TABLO : 4

1985 YILINDA VERİLEN YATIRIM TEŞVİK BELGELERİNİN BÖLGESEL DAĞILIMI						
		TOPLAM	SABİT	İŞLETME	DÖVİZ	
	BELGE	YATIRIM	YATIRIM	SERMAYESİ	KULLANIMI	İSTİHDAM
BÖLGELER	SAYISI	(Mln.TL)	(Mln.TL)	(Mln.TL)	(Bin \$)	(Kişi)
MARMARA	742	1955945	1169927	52772	1254246	48811
İÇANADOLU	272	949885	548073	18237	865119	13268
EGE	285	1079230	560132	37573	1027284	12576
AKDENİZ	179	496894	294615	19406	156350	10597
KARADENİZ	167	219368	118085	13062	149383	7888
DOĞUANADOLU	84	63689	41300	3925	41614	5747
G.D.ANADOLU	94	336597	155905	7464	203911	8783
BÖL.BELİRSİZ(*)	10	37588	25648	741	15945	687
TOPLAM	1833	5139200	2913685	153180	3713852	108357

Kaynak : DPT

(*) Birden fazla ili kapsayan yatırım.

Tablo 4'de görüldüğü üzere 1985 yılında 1833 adet Teşvik Belgesinin 742 adedi Marmara Bölgesine verilmiştir. En az Teşvik Belge sayısı 84 adet ile Doğanadolu Bölgesine verilmiştir. Marmara Bölgesinde istihdam edilen kişi 48811 iken Doğanadolu Bölgesinde 5747 kişi'dir.

TABLO : 5

1986 YILINDA VERİLEN YATIRIM TEŞVİK BELGELERİNİN BÖLGESEL DAĞILIMI						
BÖLGELER	BELGE SAYISI	TOPLAM	SABİT	İŞLETME	DÖVİZ	İSTİHDAM (Kişi)
		YATIRIM (Mln.TL)	YATIRIM (Mln.TL)	SERMAYESİ (Mln.TL)	KULLANIMI (Bin \$)	
MARMARA	975	3434780	2134376	71890	1784497	49499
İÇANADOLU	363	957686	591187	36020	520034	23013
EGE	372	880972	596557	33621	298878	22296
AKDENİZ	242	1156257	749956	27250	327154	410549
KARADENİZ	255	359952	214239	32418	149664	15171
DOĞUANADOLU	126	216764	127299	19106	85137	7195
G.D.ANADOLU	125	400445	212223	7493	223993	7863
BÖL.BELİRSİZ(*)	33	2708315	2256836	1461	872813	7468
TOPLAM	2491	10111171	6882673	259259	4262170	543054

Kaynak : DPT

(*) Birden fazla ili kapsayan yatırım.

Tablo 5'de görüldüğü gibi 1986 yılında da en fazla Teşvik Belgesini Marmara Bölgesi almıştır. Tüm Bölgelerde Teşvik Belge sayısında artış olmuştur. Ancak 1986 yılında Marmara Bölgesi dışındaki Bölgede artışlar 1985 yılına oranla daha fazla olmuştur. Bu da 1986 yılında diğer bölgelerde ciddi kıpırdanışların ve teşviklerden yararlanmak isteyen yeni müteşebbislerin ortaya çıktığını göstermektedir.

1986 yılında Teşvik Belge sayısı enaz olan bölge Güneydoğu Anadolu Bölgesidir. Ancak toplam yatırım tutarı ve istihdam edilen kişi Doğu Anadolu Bölgesinde daha azdır.

TABLO : 6

1987 YILINDA VERİLEN YATIRIM TEŞVİK BELGELERİNİN BÖLGESEL DAĞILIMI						
BÖLGELER	BELGE SAYISI	TOPLAM	SABİT	İŞLETME	DÖVİZ	İSTİHDAM (Kişi)
		YATIRIM (Mln.TL)	YATIRIM (Mln.TL)	SERMAYESİ (Mln.TL)	KULLANIMI (Bin \$)	
MARMARA	1063	3200372	2030090	114667	1092203	58050
İÇANADOLU	409	916819	618360	26222	232423	21539
EGE	482	1531936	988066	46397	468662	28852
AKDENİZ	301	1216135	847657	32682	258422	17069
KARADENİZ	291	355629	238681	16716	126508	13349
DOĞUANADOLU	102	139413	103873	11795	20198	4970
G.D.ANADOLU	121	426556	245428	27139	164982	8604
BÖL.BELİRSİZ(*)	53	1726508	1116898	3310	714691	9544
TOPLAM	2827	9513373	6189053	278928	3078089	161977

Kaynak : DPT

(*) Birden fazla ili kapsayan yatırım.

Tablo 6'da görüleceği gibi 1987 yılında da Teşvik Belge sayısında artış olmuştur. Ancak Doğuanadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde 1986 yılına oranla Teşvik Belge sayısında bir azalış sözkonusudur. 1987 yılında tüm bölgelerin toplam yatırım tutarında azalış olmuştur. Toplam yatırım tutarındaki azalma Marmara ve Ege Bölgesi haricinde istihdam edilen kişi sayısında da azalmaya neden olmuştur. Bu yıl Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi dışındaki bölgelerde yatırım teşviklerinden yararlananların sayılarının artmakta olduğu gözlenmektedir.

TABLO : 7

1988 YILINDA VERİLEN YATIRIM TEŞVİK BELGELERİNİN BÖLGESEL DAĞILIMI						
BÖLGELER	BELGE	TOPLAM	SABİT	İŞLETME	DÖVİZ	İSTİHDAM
	SAYISI	YATIRIM (Mln.TL)	YATIRIM (Mln.TL)	SERMAYESİ (Mln.TL)	KULLANIMI (Bin \$)	
MARMARA	1006	5704739	3914337	135935	1771827	83365
İÇANADOLU	372	1644033	1225650	40745	431363	21607
EGE	529	2107194	1649783	62269	423440	40474
AKDENİZ	309	1644187	1326220	41591	237764	85776
KARADENİZ	239	479880	373433	29710	81153	12274
DOĞUANADOLU	105	358846	265612	17903	69083	4849
G.D.ANADOLU	138	1098534	767427	44879	354517	7744
BÖL.BELİRSİZ(*)	44	392155	283656	2381	158127	12425
TOPLAM	2742	13429618	9806118	374413	3519974	268514

Kaynak : DPT

(*) Birden fazla ili kapsayan yatırım.

Tablo 7'de görüldüğü gibi Marmara Bölgesi 1988 yılındada Teşvik Belge sayısı en fazla olan bölgedir. 1988 yılında 1987 yılına oranla Marmara, İçanadolu ve Karadeniz Bölgeleri dışındaki bölgelerde Teşvik Belge sayısı artmıştır. Ancak tüm bölgelerde toplam yatırım tutarında artış gözlenmektedir. 1988 yılında dikkati çeken bölge Güneydoğu Anadolu Bölgesidir. Bu bölgede 1987'ye oranla toplam yatırım tutarında %150 civarında bir artış olmuştur. Ancak bu bölgede istihdam edilen kişi sayısında 1987 yılına oranla bir azalma olmuştur.

TABLO : 8

1989 YILINDA VERİLEN YATIRIM TEŞVİK BELGELERİNİN BÖLGESEL DAĞILIMI						
BÖLGELER	BELGE SAYISI	TOPLAM	SABİT	İŞLETME	DÖVİZ	İSTİHDAM (Kişi)
		YATIRIM (Mln.TL)	YATIRIM (Mln.TL)	SERMAYESİ (Mln.TL)	KULLANIMI (Bin \$)	
MARMARA	924	8310589	6470216	275403	1456381	68614
İÇANADOLU	388	1711400	1382132	60952	259877	26397
EGE	501	2344082	1983020	81583	266817	29064
AKDENİZ	376	2335848	1996388	57394	253636	39455
KARADENİZ	443	867688	733998	43180	106239	16479
DOĞUANADOLU	185	930597	702893	51767	161937	8549
G.D.ANADOLU	404	1838869	1462029	91396	263035	14709
BÖL.BELİRSİZ(*)	44	2217562	1675366	10244	530605	2122
TOPLAM	3256	20556635	16406542	671919	3298557	205371

Kaynak : DPT

(*) Birden fazla ili kapsayan yatırım.

Tablo 8'de görüldüğü gibi, 1981 yılında Marmara ve Ege Bölgesi dışındaki bölgelerde 1988 yılına oranla Teşvik Belge sayısında artma olmuştur. Tüm bölgelerde toplam yatırım tutarlarında artış olmuştur. 1989 yılında Güneydoğu Anadolu Bölgesinde hem Teşvik Belge sayısında hem de istihdam edilen kişi sayısında büyük bir artış gerçekleşmiştir.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989) döneminde verilen yatırım Teşvik Belgelerinin bölgesel dağılımında ilk sırayı 4710 adet Teşvik Belgesi ile Marmara bölgesi almaktadır. 1985-1989 yılları arasında yapılan yatırımlarda Marmara Bölgesi almasına rağmen uygulanan

Teşvik tedbirleri nedeniyle özellikle Doğuanadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde Teşvik Belge sayısı ve Toplam Yatırım tutarlarında 1987 yılı haricinde sürekli artış olmuştur. Güneydoğu ve Doğuanadolu Bölgelerindeki illerin çoğunun Kalkınmada Öncelikli İller içerisinde yer alması ve GAP projesi ile bu iki bölgenin diğer bölgelere rağmen teşvik tedbirlerinden daha fazla yararlanmalarının sağlanması bu iki bölgede yatırımların hissedilir şekilde artmasına neden olmuştur.

Bölgelerarası gelişmişlik farklarını gidermeye yönelik olarak uygulanan, V.BYKP Döneminde yatırım teşvik tedbirleri ile ilgili rakamların belirlenmesi ile ülkemizde geri kalmış bölgelerde devlet yatırımlarının gerekliliği ortaya çıkmış durumdadır.

A. Devlet Yatırımlarına Duyulan Gereksinme

Ekonomilerin farklı gelişmişlik düzeyleri kamu kesiminin ekonomideki yerleri açısından olduğu kadar fonksiyonları açısından da belirleyici olmaktadır. İktisadi gelişmenin ilk aşamalarında, kamu kesiminin ekonomideki yeri, gelişmiş ülkelere oranla oldukça ufak olduğu halde bu kesime yüklenen görevler bir hayli fazla olmaktadır (134).

(134) Mircan YILDIZ, Kamu Gelir ve Giderleri Açısından Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Mali Sorunlara Çözüm, S.7, Temmuz 1986, s.42.

a. Yatırım Harcamaları Yönünden

Kamu yatırımları, gelişmekte olan ülkelerde gelişmiş ülkelere göre daha ağırlıklı olmaktadır. Gelişmekte olan ekonomilerde, gelir düzeyinin düşüklüğü, gelir dağılımının bozulduğu, piyasa koşulları gibi olumsuz durumlar planlanan hedeflere ulaşmada etki etmektedir. Özel kesimin tek başına kalkınmayı gerçekleştirecek güce sahip olmaması kamu yatırımlarını zorunlu kılmaktadır (135).

Türkiye'de yatırım harcamaları sınıflandırılırken 1964 yılı Bütçesinde şu harcamalar yatırım harcamaları niteliğinde bulunmuştur (136).

- i- Etüd ve Proje giderleri,
- ii- Yapı, tesis ve büyük onarım giderleri,
- iii- Makina, teçhizat ve taşıtalımları ve onarımları

Bütün bu harcamaların ortak özelliği sermaye birikimi, üretim kapasitesi ve istihdam yaratma ile ilgili harcamalar olmalarıdır.

Hangi yatırımların kamu yatırımları arasında sayılması gerektiği hususunda ise, teori alanında şu noktalarda görüş birliği vardır (137).

- i- Doğrudan doğruya devlet tarafından yapılan yatırımlar
- ii- Devletin mali yardımları ve iştirakleri dolayısıyla yapılan yatırımlar,

(135) a.g.m.,s.43.

(136) İsmail TÜRK,Maliye Politikası, S Yay.Ankara 1985,s.29.

(137) a.g.e.,s.30.

iii- Devletin kurduğu kredi müesseselerinin aracılığı ile borçlanma ve avanslar yoluyla yapılan yatırımlar.

Özel sektörün kısa vadede verimli ve karlı yatırımlara yönelmesi ve yararına koşulları en müsait yöreleri seçmesi nedeniyle, uzun dönemi kapsayan yatırımların, örneğin geri kalmış bölgelerde alt yapı yatırımlarının devlet yada otoritesini devletten alan kamu kuruluşlarınca gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Kalkınma planlarımızda devlet, özel sektöre yol gösterici niteliğe sahiptir.

1986-1990 yıllarında yatırım harcamalarının gelişimi aşağıda tabloda verilmiştir.

Tablo : 9

1986-90 Yıllarında Yatırım Harcamalarının Gelişimi
Milyar TL

Yıllar	1986		1987		1988		1989		1990	
Gider Türü	T	G	T	G	T	G	T	G	T	G
Yatırım	1404	1854	1977	2495	3471	3631	5288	5871	9814	9882
Giderinin										
Tah.% Değiş.	32.05		26.20		4.61		11.02		0.69	

Kaynak : Maliye ve Gümrük Bak., Kamu Hesapları Yıllığı, Ankara 1991

T: Tahmin

G: Gider

Tablo : 10

1986-1990 Yıllarında Cari Harcamaların Gelişimi
Milyar ₺

Yıllar	1986		1987		1988		1989		1990	
	T	G	T	G	T	G	T	G	T	G
Personel	1827	1839	2255	2996	4340	5053	6996	12539	20000	26465
Diğer Cari	1120	1128	1821	1436	2695	2341	4249	4068	7461	6987
TOPLAM	2947	2967	4076	4432	7035	7394	11245	16607	27461	33452
G/T %	0.68		8.73		5.10		47.68		21.8	

Kaynak : Maliye ve Gümrük Bak., Kamu Hesapları Yıllığı, Ankara 1991.

T: Tahmin, G: Gider.

1986-1990 yıllarında cari harcamalar içerisinde personel harcamaları en büyük paya sahiptir. Personel harcamalarında 1986-1990 yılları arasında tahmin edilen harcama tutarı gerçekleşen tutarın hep altında kalmıştır. Diğer cari harcamaların ise tahmin değerleri, gerçekleşen değerlerin üstündedir. Personel giderlerindeki artışın nedeni ülkede uygulanan sosyal politikaya ve enflasyonist baskıya bağlanabilir.

C. Transfer Harcamaları Yönünden

Kamu transfer harcamaları, kamusal olarak, üretim faktörü kullanmayan harcamalardır. Klasik örneğini emekli, dul, yetim ve işsizlere yapılan sosyal yardımların oluşturduğu bu tip harcamalar, kaynak yetersizliği ve düşük sosyal bilinç düzeyi nedenlerine bağlı olarak gelişmekte

Tablo 4'de görüleceği gibi tahmin edilenle gerçekleşen yatırım harcamaları farkı ençok 1986 yılında oluşmuştur. Tahminlerden %32.05'lik bir sapma olmuştur. 1986 yılında yaklaşık 1.5 Trilyon olan yatırım harcamalarının 1990 yılında 10 Trilyon civarında olması, yatırımlardaki artışın yanısıra ülke ekonomisinin yıllık %50'nin üzerinde enflasyonist bir baskı yaşamamasından kaynaklanmaktadır.

b. Cari Harcamalar Yönünden

Kamu cari harcamaları, kamu yatırım harcamaları ile kurulmuş olan üretim kapasitelerinin, belirli bir etkinlikte üretimde bulunmasını gerçekleştirmektedir. Bu üretimkapasiteleri, kamu kesimi için de yürütülen ticari ve idari üniteleri ifade etmektedir. Kamu ünitelerinin etkin bir şekilde çalışması, kamu yatırım harcamaları ile kamu cari harcamalarının optimum bileşimini gerektirmektedir (138).

Cari harcamaların bir kısmı iktisadi gelişmeyle ilgilidir. iktisadi gelişme cari giderleri, daha ziyade milli eğitim, sosyal güvenlik ve sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi sonucu, insan üzerine yapılan yatırımları kapsamaktadır (139).

Tablo 10'da 1986-1990 yıllarında cari harcamaların gelişimi verilmiştir.

(138) a.g.e.,s.30.

(139) TÜRK, a.g.e.,s.30.

olan ÷lkelerde gerektiği düzeyde gelişmemiştir. Gelişmekte olan ÷lkelerde hızlı nüfus artışı, buna karşılık yetersiz sermaye birikimi, söz konusu sosyal nitelikli harcamaları, hiç değilse gelişmiş ÷lkelerdeki kadar gerekli kılmaktadır (140).

Bölgesel kalkınma açısından transfer harcamalarının önemi, özel yatırımları teşvik amacı için verilen avanslar ve yapılan ikrazlar nedeni ile önem taşımaktadır.

1986-1990 yıllarında transfer harcamalarının gelişimi aşağıda tabloda verilmiştir.

Tablo : 11 1986-1990 Yıllarında Transfer Harcamalarının Gelişimi Milyar ₺

Yıllar	1986		1987		1988		1989		1990	
	T	G	T	G	T	G	T	G	T	G
Transfer	2903	3491	4998	5864	10376	10422	16401	16393	17125	25021
Giderin										
Tah.% Değiş.	20.25		17.33		0.44		-0.05		-7.76	

Kaynak : Maliye ve Gümrük Bak., Kamu Hesapları Yıllığı, Ankara 1991

(140) Mircan YILDIZ, a.g.m.,s.43.

Transfer harcamaları 1986-1990 yıllarında artış göstermiştir. 1989 ve 1990 yıllarında tahmin edilen tutarlar gerçekleşen transfer harcama tutarlarından yüksek olmuştur. Diğer harcamalarda olduğu gibi transfer harcamalarında da artış olmuştur. 1989 ve 1990'da giderler tahmin edilenden az olmuştur.

Kalkınma planlarımızda devletin alt yapı yanında, sosyal yapıyı da güçlendirecek alanlarda yatırım yapması gerektiği üzerinde durulmaktadır. Ayrıca hangi tür yatırımlara ağırlık verileceği de kalkınma planlarımızda belirlenmiştir. Hizmet yatırımlarından sağlık, eğitim ve yaşam standardını yükseltici alanlara öncelik verilmesi, düzenli sanayi bölgelerinin oluşturulması, devlet yatırımlarının daha çok bölgesel hammadde kaynaklarının değerlendirilmesine dönük olması gibi konularda yatırım yapılması benimsenmiştir (141).

Az gelişmiş bölgelerde devletin alt yapı yatırım çabalarına özel kesimin potansiyel gücünün eklenmesi gerekmektedir. Az gelişmiş bölgelere diğer bölgelerden ayrıcalıklı özendirme önlemleri uygulaması başlangıçta devlet yatırımlarına duyulan gereksinimi ortaya koymaktadır.

B. Gelişmişlik Göstergeleri

Kalkınma planlarımızda gerice yörelerin saptanmasında, sekiz ana grupta toplanan ve altmışa yakın

(141) DPT, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyon Raporu, DPT Yayın No: 1872, Ankara, 1982, s.17.

göstergelerin iller bazında değerlerinin bulunması ile yöre tesbiti yapılmaktadır.

Gelişmişlik sıralamasının saptanmasında genellikle yararlanılan göstergeler ana hatları ile şu şekildedir(142).

Sanayi ve madencilik alanında; sanayi yatırımlarının toplam yatırımlara oranı, sanayide kullanılan elektrik enerjisi, işletme sayısı, işçi sayısı ve maden yatırımları dikkate alınmaktadır.

Ticari ve Mali göstergeler; banka hesap sayısının toplam nüfusa oranı, Ticari Kredilerin toplam nüfusa oranı, gelir vergilerinin sanayi ve hizmetler toplam nüfusuna oranı, bölgesel idare ve özel gelirler bu göstergeler içinde yer almaktadır.

Tarımda gelişme ve çağdaşlaşma göstergeleri ise; tarımsal hasılanın nüfusa oranı, sulanan arazi, ekili arazi, gübre tüketimi, et ve süt üretimi, tarım kredi kooperatifleri sayısı, tarımda ortalama işletme büyüklüğü, traktör sayısı ve kapasitesinden oluşmaktadır.

Sosyal ve kültürel göstergeler ise; il nüfusu, toplam televizyon alıcısı, aydınlatmada kullanılan elektrik, okunan gazete sayısı ve alınan inşaat ruhsatlarından oluşmaktadır.

Sağlık alanında; hastane sayısı, doktor sayısı, eczane sayısı, hasta yatağı işgal oranı gibi göstergeler yer almaktadır.

Eğitim alanında; okur yazar sayısı, okul sayısı, ilk, orta, lise ve üniversite öğrenci sayısı gibi yer almaktadır.

Nüfus göstergelerinde; hektar başına düşen nüfus, konut olarak kullanılan yer sayısı, yıllık nüfus artış hızı yer almaktadır.

Haberleşme ve ulaşım göstergeleri; taşıt başına nüfus, haberleşme araç sayısı, bir kilometre yola düşen arazi, taşınan yük ve telefon abone sayısı bu göstergeler içinde yer almaktadır.

Sekiz grupta toplanan ve sayısı altmışa yaklaşan bu göstergelere göre iller sıralanmakta ve geri kalmış yöreler saptanmaktadır.

C. Sektörel Gelişmeler

Kalkınmakta olan ülkelerin üretim yapısı tarım ve belirli ölçüde de hammadde üretimi özelliği taşımaktadır. Nüfusun büyük bir bölümü tarımsal kesimde bulunmaktadır.

Ülkemizde kalkınma çabası Cumhuriyetten bu yana devam etmektedir. Bu dönem zarfında bir çok gelişmeler yapılmıştır. Tarım ülkesi konumunda olan ülkemizde hızla sanayi kuruluşları tesis edilmeye çalışılmıştır. Bunun ilk örnekleri Sümerbank, Şeker Fabrikaları, çimento fabrikaları, demir çelik fabrikalarıdır.

Planlı dönemden bu yana GSYİH içinde sektörlerin paylarının yükseldiği gözlenmektedir. 1963 yılında GSYİH içinde sektörlerin payları, Tarım%36, Sanayi%17.9, Hizmetlerin ise %46.1 dir. 1989 yılında ise bu rakamlar, Tarım %15.1, Sanayi %32.3, Hizmetler %52.6 dır.

Kalkınma planlarının ön gördüğü şekilde tarımın GSYİH içindeki payı azalmış, Sanayi ve Hizmet sektörünün payı ise artmıştır. 1963 yılından Beşinci Beş Yıllık

Kalkınma Planı sonuna kadar hizmet sektörünün GSYİH içindeki payında %6.5 lik bir artış gerçekleşmiştir. Sanayi sektörünün payının artışı ise %14.4 dür (143). Bu da planlı dönemde sanayi sektörünün gelişmesi için ayır bir önem verildiğini göstermektedir.

Planlı dönemden bu yana sektörler itibariyle sabit sermaye yatırımları aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

(143) Bu rakamlar TOBB Ekonomik raporlarından derlenmiştir.

TABLO :12

	SEKTÖRLER İTİBARIYLA SABİT SERMAYE YATIRIMLARI (TOPLAM)												
	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)												
	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975
TARIM	1.590	1.837	2.122	2.285	3.023	3.542	3.655	3.596	3.925	5.170	6.243	7.789	11.622
MADENCİLİK	378	414	664	840	685	520	690	906	1.067	1.331	1.866	7.621	3.674
İMALAT	3.974	3.252	3.139	4.038	5.361	6.695	8.264	10.270	12.911	18.744	21.479	28.374	42.018
ENERJİ	463	649	736	953	1.881	1.618	2.035	2.598	2.391	2.750	3.490	4.954	7.016
ULAŞTIRMA	1.533	1.474	1.694	2.410	2.786	3.299	3.926	4.504	5.594	7.468	10.327	14.992	20.637
TURİZM	50	57	74	102	103	210	219	252	309	313	486	506	606
KONUT	1.841	1.985	2.787	3.297	3.899	4.447	5.756	7.170	7.634	9.904	12.849	13.140	17.877
EĞİTİM	631	824	777	903	1.037	1.321	1.225	1.232	1.436	1.353	1.895	2.613	3.713
SAĞLIK	125	188	209	276	309	359	406	402	446	548	564	882	1.246
DİĞER HİZMETLER	826	715	807	1.033	1.196	1.456	1.976	1.810	2.216	2.532	3.706	5.343	7.279
TOPLAM	11.384	11.400	13.030	16.137	19.580	23.567	27.972	32.740	37.929	50.112	63.085	81.215	115.688

Kaynak : DPT, TOBB ve DİE

TABLO :12

(DEVAMI)

	SEKTÖRLER İTİBARIYLA SABİT SERMAYE YATIRIMLARI (TOPLAM)						(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)	
	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983
TARIM	19.335	24.607	27.443	32.752	72.704	139.425	181.605	246.133
MADENCİLİK	6.142	8.219	12.299	20.319	37.417	73.864	79.268	119.131
İMALAT	54.018	69.793	88.400	124.824	250.480	341.310	406.728	515.644
ENERJİ	11.625	16.295	24.496	51.964	100.545	163.455	219.209	313.988
ULAŞTIRMA	29.277	41.629	51.634	79.325	138.739	226.104	304.247	454.011
TURİZM	897	1.505	2.181	3.181	5.474	7.931	9.413	14.776
KONUT	26.756	37.390	60.944	108.182	187.260	165.518	207.843	284.258
EĞİTİM	5.057	5.689	7.215	8.846	19.835	31.558	40.693	56.902
SAĞLIK	1.899	2.144	3.382	4.441	8.972	15.808	18.593	21.860
DİĞER HİZMETLER	10.203	16.549	18.699	25.286	51.045	77.966	102.206	142.538
TOPLAM	165.207	224.820	296.682	459.120	872.471	1.242.839	1.569.805	2.169.243

Kaynak : DPT, TOBB ve DİE

TABLO : 12

(DEVAMI)

	SEKTÖRLER İTİBARIYLA SABİT SERMAYE YATIRIMLARI (TOPLAM)					
	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)					
	1984	1985	1986	1987	1988	1989
TARIM	348.871	435.338	614.956	1.129.900	1.727.100	2.453.500
MADENCİLİK	180.419	351.705	401.865	398.900	689.500	905.900
İMALAT	759.239	1.175.370	1.785.401	2.197.100	3.652.500	5.329.200
ENERJİ	436.732	724.287	1.314.592	1.902.300	3.253.700	4.977.300
ULAŞTIRMA	714.882	1.322.237	2.093.435	3.303.700	4.762.500	6.978.900
TURİZM	35.388	79.696	211.827	378.500	788.300	1.641.900
KONUT	473.255	797.573	1.463.358	2.954.300	6.348.800	11.388.338
EĞİTİM	69.581	144.707	216.895	375.600	708.400	1.240.400
SAĞLIK	30.651	50.211	86.815	144.500	260.600	505.600
DİĞER HİZMETLER	238.375	480.508	899.651	1.343.300	1.974.500	2.780.900
TOPLAM	3.287.391	5.561.681	9.088.795	14.228.100	24.165.900	38.202.000

Kaynak : DPT, TOBB ve DİE

TABLO :13

	SEKTÖRLER İTİBARIYLA SABİT SERMAYE YATIRIMLARI (ÖZEL)												
	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)												
	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975
TARIM	822	796	855	855	1.418	1.568	1.711	1.640	2.076	3.245	4.095	4.337	6.546
MADENCİLİK	65	65	72	90	105	120	150	180	223	250	285	390	467
İMALAT	3.462	2.606	2.474	3.045	4.061	4.947	5.900	7.405	9.237	12.815	15.517	20.724	27.062
ENERJİ	38	40	45	58	65	75	90	110	135	180	200	215	250
ULAŞTIRMA	200	300	450	700	782	950	1.300	1.450	1.803	2.671	3.712	5.660	7.045
TURİZM	26	25	30	36	42	49	60	70	67	120	140	182	255
KONUT	1.682	1.793	2.601	3.004	3.353	4.044	5.217	6.516	7.130	9.432	12.444	12.588	16.432
EĞİTİM	20	22	25	32	37	42	50	60	70	72	84	105	126
SAĞLIK	14	13	15	19	22	26	31	37	45	50	60	75	92
DİĞER HİZMETLER	300	310	345	443	510	590	700	830	1.020	1.250	1.470	1.900	2.442
TOPLAM	6.629	5.972	6.912	8.282	10.576	12.411	15.209	18.298	21.726	30.085	38.007	46.176	60.617

Kaynak : DPT, TOBB ve DİE

TABLO :13

(DEVAMI)

	SEKTÖRLER İTİBARIYLA SABİT SERMAYE YATIRIMLARI (ÖZEL)						(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)	
	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983
TARIM	11.289	13.000	12.750	14.379	36.174	65.934	92.132	126.845
MADENCİLİK	592	872	1.324	1.480	2.290	3.400	4.750	11.994
İMALAT	35.979	45.862	60.958	69.841	128.819	183.001	242.551	323.379
ENERJİ	304	400	650	1.250	2.250	3.500	4.650	6.350
ULAŞTIRMA	10.578	13.681	17.191	30.048	42.416	83.310	119.126	169.000
TURİZM	375	567	847	1.405	3.030	4.118	5.500	7.221
KONUT	22.055	34.681	56.786	101.137	176.161	147.845	195.332	262.500
EĞİTİM	157	220	325	540	725	1.100	1.470	1.935
SAĞLIK	120	172	270	490	800	1.200	1.580	2.065
DİĞER HİZMETLER	3.397	4.778	7.115	10.380	17.650	25.940	33.800	44.610
TOPLAM	87.846	114.236	158.216	239.150	410.315	519.348	700.891	995.899

Kaynak : DPT, TOBB ve DİE

TABLO : 13

(DEVAMI)

	SEKTÖRLER İTİBARIYLA SABİT SERMAYE YATIRIMLARI (ÖZEL)					
	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)					
	1984	1985	1986	1987	1988	1989
TARIM	178.739	209.830	257.233	444.600	680.900	826.400
MADENCİLİK	18.790	33.258	51.368	99.500	179.100	287.700
İMALAT	510.592	766.513	1.271.406	1.721.700	2.974.600	4.411.200
ENERJİ	10.598	13.570	47.993	63.200	173.700	217.100
ULAŞTIRMA	270.693	415.310	560.051	831.500	1.341.800	2.011.100
TURİZM	19.588	50.958	114.982	244.300	607.600	1.388.600
KONUT	427.222	712.092	1.355.541	2.857.000	6.140.600	11.031.100
EĞİTİM	3.000	8.700	16.400	29.600	54.700	125.500
SAĞLIK	3.300	11.400	23.365	37.700	55.900	130.400
DİĞER HİZMETLER	67.730	104.030	150.923	241.600	446.600	758.600
TOPLAM	1.510.252	2.325.661	3.856.262	6.570.600	12.655.600	21.187.700

Kaynak : DPT, TOBB ve DİE

Sabit sermaye yatırımları içerisinde kamu ve özel sektörün payı yıllar itibariyle değişiklik göstermektedir. 1963 yılına kadar özel sektörün sabit sermaye yatırımları içindeki payı kamu yatırımlarının üzerindedir. 1980-1987 yıllarında kamu yatırımları özel sektör yatırımlarının üzerinde gerçekleşmiştir. 1988 yılından itibaren özel sektör yatırımları yine kamu yatırımlarının üzerinde gerçekleşmiştir.

Planlı dönemde sektörler itibariyle sermaye yatırımlarında ilk sırada konut yatırımlarını görmekteyiz. Bu da ülkemizde konut ihtiyacının çok olmasından kaynaklanmaktadır. İkinci sırada ulaştırma yatırımları yer almaktadır. Kalkınma planlarında alt yapı yatırımlarına önem verilmesinden kaynaklanmaktadır. Daha sonra imalat sektörü yer almaktadır. Bunları enerji, tarım, turizm, eğitim, madencilik ve sağlık yatırımları izlemektedir. İlk iki plan döneminden sonra tarım sektöründe belirli bir gerileme gözlenmektedir.

Tablo 13'de planlı dönemde sektörler itibariyle özel sektör sabit sermaye yatırımlarının gelişimi görülmektedir. Özel sektörde de konut yatırımları ilk sırayı almaktadır. Bunu imalat, ulaştırma, turizm, tarım, madencilik yatırımları izlemektedir.

Sabit sermaye yatırımlarında kamu ve özel sektör yatırımlarının ilk iki sırasını konut ve imalat yatırımları almaktadır.

Planlı dönemde sermaye birikiminin özel sektör ağırlıklı olmasına çalışılmış ancak yine de bir çok konuda devletin sabit sermaye yatırımları içinde çok büyük bir yer

tutması önlenememiştir. Özel sektör sabit sermaye yatırımları ekonomi içinde yukardaki tablo 13'de görüldüğü üzere birçok yatırımlarda kamu yatırımlarının yarısına kadar bir paya sahiptir.

D. Kalkınma Planlarında Kalkınmada Öncelikli Yörelere ve GAP Uygulaması

1973 yılından bu yana DPT Kalkınmada Öncelikli Yörelere Başkanlığınca illerin ve hatta ilçelerin zaman içerisinde ekonomik ve sosyal açıdan gelişmelerini izlemek ve gerekli tedbirleri almak amacıyla on adet rapor düzenlenmiştir.

Kalkınmada öncelikli yörelere, ülkemizde nisbi olarak daha az gelişmişlik gösteren yörelere oluşmakta ve Bakanlar Kurulunca il bazında tesbit edilerek resmi gazetede ilan edilmektedir.

a. Kalkınmada Öncelikli Yörelere

1980 yılına kadar kalkınmada öncelikli yörelere giren iller bir bütün olarak alınmış, özellikle teşvik tedbirleri açısından herhangi bir ayrıcalık söz konusu olmamıştır (144).

1981 yılından itibaren kalkınmada öncelikli yörelere içinde daha az gelişmişlik gösteren iller ayırma

(144) DPT, Kalkınmada Öncelikli Yörelere Raporu No: 8, Kalkınmada Öncelikli Yörelere Başkanlığı, Ankara 1989, s.12.

tabi tutulmuştur. Bakanlar Kurulunca 1.derecede kalkınmada öncelikli yöreler ve 2.derecede kalkınmada öncelikli yöreler olarak iki il grubuna ayrılmıştır.

Kalkınmada öncelikli yöreler ülke alanının %43.3'ünü kapsamakta, ülke nüfusunun ise % 27.3 ünü barındırmaktadır (145).

İlk uygulama 1968 yılında yapılmış ve kalkınmada öncelikli bölge olarak 22 il saptanmıştır. İl sayısı 1973 yılında 33'e 1978 yılında 40'a yükseltilmiş daha sonra 1981 yılında 25'e düşürülmüştür. 92/2 nolu tebliğde 19 tane 1.derecede öncelikli il saptanmış, 15 adet de 2.derecede öncelikli il saptanmış bulunmaktadır (146).

Adı geçen tabliğe göre Kalkınmada Öncelikli İller Listesi şu şekilde düzenlenmiştir:

Birinci Derecede Öncelikli İller

1. Adıyaman	11. Hakkari
2. Ağrı	12. Kars
3. Bartın	13. Mardin
4. Batman	14. Muş
5. Bayburt	15. Siirt
6. Bingöl	16. Şırnak
7. Bitlis	17. Tunceli
8. Diyarbakır	18. Van
9. Erzincan	19. Zonguldak
10. Gümüşhane	(Karabük ve Ereğli İlçeleri hariç)

(145) a.g.e., s.14.

(146) 92/2 No'lu Tebliğ.

İkinci Derecede Öncelikli İller

1. Amasya	9. Malatya
2. Artvin	10. Sinop
3. Çankırı	11. Sivas
4. Çorum	12. Şanlıurfa
5. Elazığ	13. Tokat
6. Erzurum	14. Yozgat
7. Kahramanmaraş	15. Zonguldak
8. Kastamonu	(Karabük ve Ereğli İlçeleri)

Teşvik sistemimizin önemli bir özelliğide teşviklerin bölgelere göre farklılaşmasıdır. Bu uygulamaya göre ülke gelişmişlik düzeyine göre 4 bölgeye ayrılmıştır. Bunlar;

- Gelişmiş Yöreler
- Normal Yöreler
- Kalkınmada İkinci Derecede Öncelikli Yöreler
- Kalkınmada Birinci Derecede Öncelikli Yöreler

Kalkınma planlarında "Bölgesel Gelişmeler" altı başlığı ile ülkemizdeki bölgesel gelişmeler, politika ve hedefler açıklanmaktadır. Bu açıklamalardan sonra ise "Kalkınmada Öncelikli Yöreler" diye açılan alt başlıkta bu yörelerdeki sorunlar, plan hedefi doğrultusunda bu bölgelere yapılacak yatırımlar, sağlanacak teşvikler belirtilmektedir.

Teşvik araçlarındaki farklı uygulamalara göre iki gruba ayrılmış bulunan kalkınmada öncelikli yöreler

kapsamındaki il sayılarında hemen hemen her plan döneminde değişiklikler yapılmıştır.

Kalkınmada öncelikli yörelerde tarımsal ve kırsal gelişme projelerine ağırlık verilmiş, bu illerde uygun yatırım alanlarını tesbit edebilmek amacıyla araştırmalar yapılmış, yarım kalmış veya tamamlandığı halde çeşitli nedenlerle faaliyete geçmemiş olan tesislerin ekonomiye kazandırılması yönündeki çalışmalara özellikle V. Beş Yıllık Kalkınma Planında hız verilmiş ve olumlu sonuçlar elde edilmiştir (147).

Kalkınmada öncelikli yörelerin ekonomik ve sosyal yönden kalkınmasını sağlayacak zaman içerisinde bölgeler arası dengesizlikleri gidermek amacıyla yapılan planlama çalışmalarının ve alınan tedbirlerin, yörede sağlanan olumlu gelişmelere rağmen, genelde arzu edilen hedeflere ulaşmada yetersiz kaldığı görülmektedir. Altyapı ve hizmetlerde beliren gelişmeler ve bunların sonucu olarak yöre içerisindeki sosyal yaşantı imkanlarının artması yanısıra, yöre halkının ekonomik ve refah açısından da gelişmesi beklentilerin gerisinde kalmıştır (148).

b. GAP Uygulaması

Kısa adı GAP olan Güneydoğu Anadolu Projesi, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yer alan Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Siirt ve Şanlıurfa illerini kapsamaktadır. Proje alanının yüz ölçümü 72.598 km² dir. Bu rakam Türkiye yüz

(147) DPT, Altıncı Beş Yıllık Plan Öncesinde Gelişmeler, DPT

Yayın No: 2190, Ankara 1989, s.397.

(148) a.g.e.,s.398.

ölçümünün % 9.4'üne tekabül etmektedir.

Bu proje Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde yapımı öngörülen barajlar, hidroelektrik santraller ve sulama tesislerinin yanısıra tarım, ulaştırma, konut sanayi, eğitim, sağlık ve diğer sektörleri de kapsayan entegre bir projedir. Güneydoğu Anadolu Projesinin temel amaçlarını şu şekilde özetlemek mümkündür. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesi sonucu hızla artacak ekonomik ve sosyal faaliyetlerin düzenlenmesi, yerleşim yeri alt yapı ihtiyaçlarının karşılanması, bölgenin üretim ve refah seviyesinin artırılarak bu yönde bölgeler arası farklılığın giderilmesi, bölgede uygulanan yatırım projelerinde finansal kaynaklar dikkate alınarak kısa, orta ve uzun vadede önceliklerinin seçilmesi, kırsal ve kentsel büyümelerinin kontrol edilmesi ve yönlendirilmesidir (149).

Türkiye'nin toplam sulanabilir alanı 8.5 Milyon hektardır. Bu miktarın 1.6 milyon hektarı GAP Bölgesinde yer almaktadır. Bölge sulama bakımından büyük bir potansiyele sahiptir. GAP kapsamında sulama ve enerji amaçlı 13 proje mevcuttur (150).

Güneydoğu Anadolu Projesi organize çalışmalarının koordineli şekilde yürütülmesi için 6 Kasım 1989 tarih ve 20334 sayılı resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren 388 sayılı Kanun Hükmünde Kararname gereğince 15 yıl süre ile görev yapmak üzere Başbakanlığa bağlı olarak "Güneydoğu

(149) T.C.Başbakanlık, Güneydoğu Anadolu Projesi, Gelişen Türkiye S.41, Ankara 1989, s.3-4.

(150) a.g.e., s.11.

Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı" kurulmuştur.

Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamında yapılan çalışmaları şu başlıklar altında toplayabiliriz;

aa. Bölgesel Kalkınma Çalışmaları

GAP kapsamında ele alınacak projelerin büyüklüğü ve karmaşıklığı proje entegrasyonunun önemini belirlemektedir. Bölgede bu konuda yapılması gerekli bölgesel ölçekli çalışmaların önceliklilerinin ortaya çıkartılması zorunluluk arz etmektedir. Ayrıca bölgesel kalkınma çalışmaları içinde kırsal ve kentsel çalışmaların koordineli bir biçimde yürütülmesi yer almaktadır.

Bölgesel kalkınma çalışmaları içerisinde alt başlıklar itibariyle şu çalışmalar yapılmaktadır.(151).

- Master Planı Hazırlanması
- Tarıma Dayalı Sanayi Perspektif Çalışması
- Diğer Bölgesel Çalışmalar
- Endüstriyel Gelişme, Yer Seçimi ve Sosyo-Ekonomik Faaliyet Dağılımı
- Bölgesel Ulaşım Çalışmaları
- Eğitim Sektörü çalışması
- Sağlık Sektörü çalışması
- Bölgesel Turizm Envanteri ve Gelişimi Çalışması
- Bölgesel Durum Tesbiti ve Bilgi Tabanı Kuruluş Çalışması

bb. Kırsal Kalkınma Çalışmaları

GAP uygulamasında Bölgesel kalkınmaya yönelik kırsal kalkınma çalışmaları şu konularda yapılmaktadır (152).

- Tarımsal Araştırma ve Geliştirme Proje Paketi
- Tarımsal Pazarlama ve Bitki Deseni Çalışması
- Tarımsal Araştırma ve Eğitim Merkezi çalışması
- Şanlıurfa İli Arazi Düzenlemesi Projesi
- İpekböcekçiliğinin Geliştirilmesi Projesi
- Şanlıurfa-Harran Ovaları Entegre Tarımsal Gelişme Projesi
- Batman-Siirt Organize Besicilik Siteleri Kurulması
- Su Kaynaklarını Geliştirme çalışmaları

cc. Kentsel Kalkınma Çalışmaları

Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınması İdaresi Teşkilatı Kentsel Kalkınma Çalışmalarını iki ana faaliyet altında yürütmektedir.

Bunlar;

- Kentsel Altyapı Çalışmaları
- Kentsel Üstyapı Çalışmalarıdır (153).

Eğitim, haberleşme, kültürel gelişim, fizibilite ve tanıtım çalışmaları diğer çalışmalar adı altında yapılmaktadır.

(152) a.g.e., s.30-36.

(153) a.g.e., s.40.

Bu kadar büyük bir projenin ülke ekonomisi içindeki payı hiç kuşkusuz çok fazladır. Kalkınma çabasında olan ülkemizde bu büyüklükte bir çalışmanın en önemli sorunu bu projenin finansmanı olmaktadır.

C. Organize Sanayii Bölgeleri

Plansız ve programsız sanayileşmenin sonucunda ortaya çıkan sorunların çözümlenmesi amacıyla, batıda geliştirilmiş olan organize sanayi bölgeleri" esas itibariyle birbirini tamamlayan ve birbirinin yan ürünü olan sanayilerin, belirli bir program çerçevesinde bir arada üretim yapmalarına olanak verecek şekilde organize edilmesi" olarak tanımlanır (154).

Türkiye'de organize sanayi bölgeleri kavramı ilk defa 1961 yılında kullanılmaya başlanmış, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967) döneminden itibaren, kalkınma plan ve programlarında gerçekleştirilmesine yönelik olarak özendirici tedbirler arasında yer almıştır.

Organize sanayi bölgeleri, orta ve küçük ölçekteki sanayi işletmelerinin teşvik edilmesi ve geliştirilmesi için önemli bir ortam hazırlamaktadır.

Türkiye'de organize sanayi bölgeleri ile ilgili çalışmaların Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı sonu itibariyle sonuçları şöyle özetlenebilir. 1989 yılı itibariyle tamamlanarak işletmeye açılan organize sanayi bölgesi sayısı 13'dür. Bunlardan 2 tanesi Kalkınmada İkinci

(154) Mahmut ÖZDEMİR, Türkiye'de Organize Sanayi Bölgeleri,

Derecede Öncelikli İllerden Çorum ve Erzurum'da bulunmaktadır (155).

İllere göre bu bölgelerin dağılımı aşağıda Tablo 14'de gösterilmiştir.

Tablo : 14 1989 Yılı İtibariyle Tamamlanarak İşletmeye Açılan Organize Sanayi Bölgeleri

Sıra No	Bölgenin Adı	Kalkınmada Öncelikli Bölge	Teşebbüs Katkı Payı	Kredi Yüz.	Karakteristik (Hektar)	Planlanan Başlama Tarihi	Planlanan Bitiş Tarihi
1.	Bilecik	-	1	99	150	1977	1985-87
2.	Bursa	-	1	99	150	1962	1966
3.	Bursa-İnegöl	-	1	99	150	1977	1984-87
4.	Çorum	2	1	99	150	1974	1985-87
5.	Erzurum	2	1	99	150	1974	1982
6.	Eskişehir I	-	1	99	150	1977	1984-87
7.	Eskişehir II	-	-	-	-	-	1986
8.	Gaziantep	-	1	99	150	1971	1983
9.	İzmir-Çiğli	-	1	99	150	1980	1986-87
10.	Kayseri	-	1	99	150	1977	1986-
11.	Konya I	-	1	99	150	1971	1976
12.	Manisa I	-	1	99	150	1971	1975
13.	Tekirdağ-Çerkezköy	-	-	99	150	1975	1986-89

Kaynak : 1) Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği

2) Sanayi ve Ticaret Bakanlığı

1985 yılı yatırım programında yer alan 21 adet Organize Sanayi Bölgesi mevcuttur. Bunların halen inşaatları sürmektedir. Kalkınmada İkinci Derecede Öncelikli İllerden 4 tanesinde, Birinci Derecede Öncelikli İllerden 2 tanesinde Organize Sanayi Bölgesi inşaatı sürmektedir (156).

Geri kalmış bölgeler açısından Organize sanayi bölgelere bakıldığında ülkemizde Beşinci Beş Yıllık Planı'nın sonunda (1985-1989) faal 13 adet Organize Sanayi Bölgesinin yalnızca 2 tanesi, inşaatı süren 21 bölgeden yalnızca 5'i Kalkınmada Öncelikli Yörelerde bulunmaktadır. Ancak hiç başlanmamış 27 adet organize sanayi bölgesinin 13 adedi Kalkınmada Öncelikli Yörelerdedir (157).

3. SAĞLANAN TEŞVİKLER SONUCU BÖLGESEL GELİŞMELERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Ülkemizde nüfusun yoğunlaştığı iller, gelişmiş illerdir. Ülkemizde gelişmemiş iller genellikle Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgeleri içinde yer almaktadır. Bu iki bölgemiz içinde yer alan illerden, ekonomik faaliyetlerin yaygın olduğu illere doğru bir göç yaşanmaktadır. Türkiye'de yıllık ortalama nüfus artış oranı %2.5 iken Kalkınmada Öncelikli Yörelerde bu oran %2 civarındadır. Bu da bölgesel gelişme için sağlanan teşviklerin yeterli olmadığını bir göstergesidir.

(156) DPT, 1985 Yılı Yatırım Programı, DPT Yayın No: 1981, Ankara 1985, s.467.

(157) DPT, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı Öncesinde Gelişmeler, DPT Yayın No: 2190, Ankara 1989, s.407.

Sağlanan teşvikler sonucu yatırım teşvik belgelerinin en çok verildiği bölge Marmara Bölgesi olmaktadır. Belge sayısının en az olduğu bölgeler ise Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesidir. (158). Teşvik Belgelerinin bu dağılımı bölgesel kalkınma için gerekli olan özel kesim yatırımlarının geri kalmış bölgelere yeterli ölçüde gitmediğini göstermektedir. Özel kesim için geri kalmış yörelerin cazip hale getirilmesinde ilk görev Devlet'e düşmektedir. Özel kesimin gücünü harekete geçirebilmek için, Devletin öncelikle altyapıya yönelik alanlarda yatırım yapmasını gerektirmektedir.

Planlı dönemde sektörel gelişmelere baktığımızda zaman içerisinde tarım sektörünün G.S.Y.İ.H. içindeki payının azaldığını, sanayi ve hizmet sektörünün payının arttığını görmekteyiz. (159). Bu ülke genelinde olumlu bir gelişme olmakla beraber, geri kalmış yörelerin altyapı noksanlığı nedeniyle ve bu yörelerde yaşayanların genellikle kırsal alanlarda yaşaması, il bazında sektör planlaması yapılarak hangi illerde tarıma ağırlık verileceğinin belirlenmesinin ve buralarda tarımın teşvikinin daha olumlu olacağı kanısındayız.

Bölgesel gelişme için bir uygulamada organize sanayi bölgesi uygulamasıdır. Organize sanayi bölgeleri iki tür teşvik yaratmaktadır. Birincisi organize sanayi bölgelerinin bizzat kendisinin teşvik özelliği taşımasıdır. ikincisi, organize sanayi bölgelerinde yatırım yapıldığı takdirde farklı ve ayrıcalıklı teşviklerin elde edilme-

(158) Bkz. Tablo 4,5,6,7,8.

(159) Bkz. Tablo 12.

sidir. Organize sanayi bölgelerinin kalkınmada öncelikli yörelerde olması halinde ve buralarda yapılan yatırımlarda, farklı oranların uygulanması olumludur. Ancak faal olan organize sanayi bölgelerinden yalnızca iki tanesinin kalkınmada öncelikli yörelerde olması yeterli değildir. İnşaatı devam eden beş adet organize sanayi bölgesinin hızlı bir şekilde tamamlanarak faaliyete geçirilmesinin bu yörelerdeki sanayi tesisleri açısından daha yararlı olacağı görüşünderiz.

Ülkemizde, bölgesel kalkınma çalışmalarına en uygun örnek Kalkınmada Öncelikli Yöreler uygulamasıdır. Kalkınmada Öncelikli yörelerde uygulanan vergisel teşvikleri, çalışmamızın üçüncü bölümünde ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Ü ç ü n c ü B ö l ü m

BEŞİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI DÖNEMİNDE (1985-1989) KALKINMADA ÖNCELİKLİ YÖRELER UYGULAMASI

I. VERGİ MEVZUATIMIZDA KALKINMADA ÖNCELİKLİ YÖRELERE UYGULANAN TEŞVİK TEDBİRLERİ

Türkiye'de mevcut ekonomik yapı ve bu yapının bölgeler itibariyle dağılımının gösterdiği özellikler, ekonominin bugünkü gelişmişlik seviyesinin doğal bir sonucudur. Gelişmekte olan ülkemizin, diğer birçok gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi, sınırları içinde yaralan belirli bölgeler gelişmiş belirli bölgelerde geri kalmıştır.

Bölgeler arasındaki bu dengesizliklerin giderilmesi amacıyla ülkemizde geri kalmış iller tesbit edilerek

Kalkınmada Öncelikli Yörelere olarak sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Kalkınmada Öncelikli Yörelere kendi arasında, Kalkınmada Birinci Derecede Öncelikli iller ve Kalkınmada ikinci Derecede Öncelikli iller olarak iki gruba ayrılmıştır. Bu gruplar içerisinde yer alan illerin çoğunluğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde bulunmaktadır. Geri kalmış bu bölgelerin kalkınmasına yönelik kalkınma planlarında ve vergi mevzuatımızda uygulanan teşviklerden 2. Bölümde söz etmiştik. Bu bölümde Kalkınmada Öncelikli Yörelere Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde, Vergi Mevzuatımızda yer alan teşvik tedbirlerinden sözedeceğiz. Çalışmamızın ikinci bölümünde söz ettiğimiz vergisel teşvikler Kalkınmada Öncelikli Yörelere de uygulanmakta, farklı teşvikler uygulanmamasına rağmen, bu teşviklerin bir çoğu farklı oranlarda uygulanmaktadır. Kalkınmada Öncelikli Yörelere diğer yörelere farklı oranlarda yararlandığı teşvikler şunlardır:

I. YATIRIM İNDİRİMİ

Daha önce açıklandığı üzere yatırım indirimi, yatırımları teşvik etmek amacıyla gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerine tanınan bir vergi istisnasıdır.

Teşvik Belgesi almış yatırımcılar yatırım indirimi istisnasından yararlanabilmektedirler. Bilanço esasına göre defter tutan gelir ve kurumlar vergisi mükellefleri GVK'da yazılı koşulları taşıyan yatırımcılar bu indirimden yararlanabilmektedir(160).

(160) Bu konuda Bkz. 2.bölüm s.62.

Yatırım indirimi oranı, gelişmiş yörelerde %30 normal bölgelerde %40 dır. Ancak bu oran İkinci Derecede Kalkınmada Öncelikli Yörelerde %60, Birinci Derecede Kalkınmada Öncelikli Yörelerde ise %100 olarak uygulanmaktadır. İkinci Derecede kalkınmada Öncelikli Yörelerde bulunan Organize Sanayi Bölgelerinde yapılan yatırım indirim oranı %100 dür (161).

Yatırım indirimi oranınının Kalkınmada Öncelikli Yörelerde farklı oranlarda uygulanması bu bölgelerde yatırımların arttırılması ve bölgesel dengesizliklerin giderilmesine yönelik bir vergi teşviğidir.

2. ORTA VE UZUN VADELİ YATIRIM KREDİLERİNDE VERGİ RESİM VE HARÇ İSTİSNASI

3.12.1988 tarih ve 3505 sayılı Kanun gereğince DPT Müsteşarlığınca belirlenen miktarlardaki ihracatın yapılmasının garanti edildiği orta ve uzun vadeli yatırım kredilerinde yatırımın tamamlanmasından itibaren 5 yıl süre ile vergi resim ve harç istisnası uygulanmaktadır(162).

Bu teşvik yatırım projelerine açılacak orta ve uzun vadeli iç yatırım kredileri, döviz kredileri ve dış krediler için uygulanmaktadır. İşletme Kredileri sadece

(161) DPT, Yatırımları Teşvik Politikaları, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı Ö.İ.K. Raporu, Ankara 1989, s.85.

(162) DPT, Kalkınmada Öncelikli Yöre Yatırımcıları için Teşvik Tedbirleri ve Diğer İlgili Mevzuat, KÖY ve Bölgesel Kalkınma Genel Müdürlüğü, Ankara 1992, s.45.

Banka Sigorta Muameleleri Vergisinden istisna tutulmuştur. Ayrıca, ihracat yada döviz kazandırma taahhüdünde bulunan kuruluşlar, sermaye arttırımı ve gayrimenkuller ile irtifak haklarının aynı sermaye olarak konulması halinde tapu tescilinde damga vergisi ve harçtan istisna edilmektedir (163).

Bu teşvik tedbirinden yararlanacak kuruluşların yerine getirmek zorunda oldukları yıllık ihracattaahhüt oranları, yatırım yeri gelişmiş yörede olanlarda yıllık üretimin en az %20'si iken Kalkınmada Öncelikli Yörelerde bu oran %5 dir(164).

Orta ve Uzun vadeli Yatırım Kredilerinde Vergi Resim ve Harç İstisnası tüm bölgelerde uygulanmakla beraber Kalkınmada Öncelikli Yörelerde, yıllık ihracat taahhüt oranları açısından ayrıcalık getirilmiştir. Buda Kalkınmada Öncelikli Yörelerde ihracatın arttırılmasına yönelik bir teşvik uygulaması olmaktadır.

3. KONUT İNŞAATINDA VE KALKINMADA ÖNCELİKLİ YÖRELERDE YAPILACAK YATIRIMLARA VERGİ RESİM VE HARÇ İSTİSNA VE MUAFLIKLAR

Konut inşaatı ve Kalkınmada Öncelikli Yörelerde yapılacak yatırımların vergi resim ve harç istisna ve muaflikları yoluyla teşviki 24.2.1984 tarih ve 2982 sayılı Kanunla düzenlenmiştir.

(163) a.g.e.,s.46.

(164) a.g.e.,s.47.

Kalkınmada Öncelikli Yörelerde yapılacak yatırımlar için arazi ve arsa tedariki ile ilgili işlemler, veraset ve intikal vergisi, banka ve sigorta muameleleri vergisi, emlak vergisi, harçlar ve resimler ile Belediye Gelirleri Kanunu gereğince alınan vergi resim ve harçlardan istisna edilmiştir.

Kalkınmada öncelikli yörelerde, yatırımcıları yatırım yapmaya özendirmeye yönelik önemli bir vergi teşviği niteliğindedir.

4. EĞİTİM, SPOR ve SAĞLIK TESİSİ İŞLETMECİLİĞİ İSTİSNASI

Bu istisna KVK.m.8/15'de düzenlenmiştir. Okul, kreş ve spor tesisleri ile gelişmiş ve normal yörelerde 50 yatak, Kalkınmada Öncelikli Yörelerde 35 yataktan az olmamak üzere yurt ve sağlık tesislerinin işletilmesinden elde edilen kazançlar 5 yıl süreyle Kurumlar Vergisinden istisna edilmiştir. Kalkınmada öncelikli yörelerde bu süre 10 yıldır.

Kalkınmada Öncelikli Yörelerde yatak kapasitesinin daha düşük tutulması (35 olması) işletme büyüklüğü ile ilgili bir istisna olup, bu yöredeki eğitim, sağlık ve spor tesislerine duyulan ihtiyacın giderilmesine ve bu alanlardaki açığın kapatılmasına yönelik bir teşvik tedbiridir.

5. ÜCRETLERİN VERGİLENDİRİLMESİNDE İNDİRİM

Ücretlerin veriletilmesinde indirim GVK'nun 31. maddesinde düzenlenmiştir. Özel önem taşıyan sektörler ile Kalkınmada Öncelikli Yörelerde çalışanların ücretlerinin vergiletilmesinde indirim sağlayan bir vergi teşviğidir. 11.12.1985 tarihli ve 3239 sayılı Kanunla indirim oranlarını 15 katına kadar arttırma konusunda Bakanlar Kuruluna yetki verilmiştir.1985 yılı için indirim oranları günde 200, ayda 6000 yılda 72.000 ₺ olarak belirlenmiş, 1989 yılı için özel indirim oranları günde 600, ayda 18.000 yılda 216.000 ₺ olarak tespit edilmiştir. (88/13642 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı)

Özel indirim oranları, Birinci Derecede Kalkınmada Öncelikli Yörelerin il merkezlerinde fiilen çalışanların ücretlerinin vergiletilmesinde yukarda belirtilen tutarların 4 katı, bu illerin merkez ilçe dışındaki ilçelerinde 5 katı uygulanmaktadır. İkinci Derecede Kalkınmada Öncelikli Yörelerde ise, bu oran, illerin merkez ilçelerinde 3 kat, öteki ilçelerinde 4 kat olarak uygulanmaktadır. Teşvik Belgesi yatırımlarda fiilen çalışanların ücretlerinin vergiletilmesinde yatırıma başlanmasından itibaren 5 yıl süre ile yukardaki katsayılara Birinci Derecede Kalkınmada Öncelikli Yöreler için 3, ikinci Derecede Kalkınmada Öncelikli Yöreler için 2 sayı eklenmektedir(165).

Kalkınmada öncelikli yöreler için farklı oranlarda uygulanan bu vergi teşviği, sadece yatırımlarla ilgili

(165) 84/8837 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, 12.12.1984 tarihli Resmi Gazete.

olmamakta, teşvik belgesi yatırımlarda uygulamanın 5 yıl süre ile devam etmesi üretimin özendirilmesine de dönük olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde istihdama da katkısı vardır.

6. KALKINMADA ÖNCELİKLİ YÖRELERDE ELDE EDİLEN ÜCRETLERE UYGULANAN VERGİ TARİFESİ

Kalkınmada Öncelikli Yörelerde elde edilen ücret için 15.12.1990 tarih ve 3689 sayılı Kanunun geçici 17. maddesi ile farklı bir tarife benimsenmiştir (166). Bu tarife, 1991 yılında uygulamaya girdiği için V.BYKP Döneminde uygulanmamıştır. Bu tarife, Kalkınmada Öncelikli Yörelerde sürekli olarak, fiilen çalışan ve ücret gelirinin tamamını bu yörelerde elde eden hizmet erbabı için geçerli olmaktadır. Kalkınmada Öncelikli Yörelerde istihdam artışını, bu yörelerin ihtiyacı olan nitelikli iş gücünün istihdam edilmesine yönelik vergisel bir teşviktir.

Vergi Mevzuatımızda yer alan diğer teşvik tedbirleri, Kalkınmada Öncelikli Yörelerde de uygulanmaktadır. Bu teşvikler ülkemizin her yerinde aynı oran ve sistemde uygulandığı için çalışmamızın bu bölümünde bu teşviklere tekrar değinmeyeceğiz (167).

(166) Bu konuda Bkz. Vergi Mevzuatımızda Yer Alan Teşvikler, İkinci Bölüm s.66.

(167) Bu konuda Bkz. Vergi Mevzuatımızda Yer Alan Teşvikler, İkinci Bölüm s.53-72.

Kalkınmada Öncelikli Yörelerde yapılacak yatırımlar için vergi mevzuatımızda yer alan teşvik tedbirlerini belirledikten sonra, çalışmamızın izleyen kısmında V.BYKP Döneminde vergi gelirlerini ve kamu harcamalarının Kalkınmada Öncelikli Yörelerde gelişimini inceleyeceğiz.

II. V. BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI DÖNEMİNDE KALKINMADA ÖNCELİKLİ YÖRELERDE VERGİ GELİRLERİNİN VE KAMU HARCAMALARININ GELİŞİMİ

1. 1985-1989 YILLARI ARASINDA VERGİ GELİRLERİNİN GELİŞİMİ

Günümüzde, bölgesel dengesizlik sorununu çözmek için çaba gösteren ülkelerin çoğunda teşvik edici vergi politikası kullanılmaktadır. Ülkemizde, diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi vergi teşvik önlemleri kullanılmaktadır. 1985-1989 yılları arasında, oran ve yürürlükte kalma süreleri açısından değişiklik gösteren bu vergi teşvik önlemlerinin Kalkınmada Öncelikli Yörelerde oynadıkları rolü değerlendirebilmek için bu yörelere vergi gelirleri tahsilatını belirlemek gerekmektedir. V.BYKP Döneminde Kalkınmada Öncelikli Yörelerde elde edilen vergi gelirleri tahsilatı, yıllar itibariyle ve il bazında aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

TABLO : 15

1985 YILI KÖY'DE VERGİ GELİRLERİ TAHSİLATI

(Cari F.Milyon TL)

BİRİNCİ DERECEDE ÖNCELİKLİ İLLER	GELİR VERGİSİ	KURUMLAR VERGİSİ	DİĞER VERGİLER	TOPLAM GELİR
ADİYAMAN	1.779	50	1.568	3.397
AĞRI	1.384	0	1.661	3.045
BİNGÖL	709	0	506	1.215
BİTLİS	1.335	9	655	1.999
DİYARBAKIR	9.523	115	7.398	17.036
GÜMÜŞHANE	1.215	6	954	2.175
HAKKARİ	445	0	285	730
KARS	2.830	19	2.203	5.052
MARDİN	2.632	564	5.200	8.396
MUŞ	1.073	9	568	1.650
SİİRT	3.951	18	1.322	5.291
TUNCELİ	820	3	444	1.267
VAN	3.437	31	1.656	5.124
TOPLAM 13 İL	31.133	824	24.420	56.377
İKİNCİ DERECE ÖNCELİKLİ İLLER				
AMASYA	4.370	66	2.210	6.646
ARTVİN	3.738	375	2.840	6.953
ÇANKIRI	1.875	26	1.486	3.378
ÇORUM	4.521	658	4.113	9.292
ELAZIĞ	6.451	1.190	3.810	11.451
ERZURUM	8.894	456	4.886	14.236
ERZİNCAN	3.235	87	2.025	5.347
K.MARAŞ	7.076	412	5.459	12.947
KASTAMONU	5.102	63	4.904	10.069
MALATYA	7.794	206	4.762	12.942
SİNOP	2.378	452	2.286	5.111
SİVAS	9.430	348	4.604	14.382
TOKAT	5.489	75	3.112	8.676
YOZGAT	3.634	35	2.313	5.982
Ş.URFA	4.562	19	2.888	7.559
TOPLAM 15 İL	78.814	4.468	51.698	134.980
KÖY TOP. 28 İL	109.947	5.292	76.118	191.357
DİĞER 39 İL	1.254.902	445.888	2.773.677	4.474.467
DAĞITILMAYAN(*)	0	0	434.992	434.992
TÜRKİYE 67 İL	1.364.849	451.180	2.349.795	4.665.824
KÖY/TÜRKİYE %	8,05	1,17	2,6	4,1

Kaynak : Malye ve Gümrük Bakanlığı, DPT

(*) Toplu olarak verilen bu miktar illere dağıtılmamıştır.

TABLO : 16

1986 YILI KÖY'DE VERGİ GELİRLERİ TAHSİLATI

(Cari F.Milyon TL)

BİRİNCİ DERECEDE ÖNCELİKLİ İLLER	GELİR VERGİSİ	KURUMLAR VERGİSİ	DİĞER VERGİLER	TOPLAM GELİR
ADİYAMAN	3.154	205	2.622	5.981
AĞRI	2.127	80	1.526	3.733
BİNGÖL	1.149	24	821	1.994
BİTLİS	2.091	33	1.034	3.158
DİYARBAKIR	14.525	253	10.602	25.380
GÜMÜŞHANE	1.939	9	1.610	3.558
HAKKARİ	690	0	484	1.174
KARS	4.463	39	3.389	7.891
MARDİN	4.304	468	9.627	14.399
MUŞ	1.928	10	1.151	3.089
SİİRT	5.346	29	2.035	7.410
TUNCELİ	1.301	1	730	2.032
VAN	6.058	77	2.424	8.559
TOPLAM 13 İL	49.075	1.228	38.055	88.358
İKİNCİ DERECE ÖNCELİKLİ İLLER				
AMASYA	6.846	314	3.220	10.380
ARTVİN	4.500	345	2.365	7.210
ÇANKIRI	2.997	62	2.109	5.168
ÇORUM	7.067	1.236	5.905	14.208
ELAZIĞ	10.759	2.455	5.266	18.480
ERZURUM	14.374	357	7.187	21.918
ERZİNCAN	5.039	175	2.962	8.176
K.MARAS	14.070	1.692	12.722	28.484
KASTAMONU	8.792	474	7.671	16.937
MALATYA	11.267	273	6.937	18.477
SİNOP	4.370	341	3.671	8.382
SİVAS	13.285	450	6.577	20.312
TOKAT	8.388	133	4.928	13.449
YOZGAT	6.412	64	3.998	10.474
Ş.URFA	7.490	11	3.631	11.132
TOPLAM 15 İL	125.656	8.382	79.149	213.187
KÖY TOP. 28 İL	174.731	9.610	117.204	301.545
DİĞER 39 İL	1.901.170	937.699	3.489.296	6.328.165
DAĞITILMAYAN(*)	0	0	376.721	376.721
TÜRKİYE 67 İL	2.075.901	947.309	3.606.500	6.629.710
KÖY/TÜRKİYE %	8,4	1,0	3,2	4,5

Kaynak : Malye ve Gümrük Bakanlığı, DPT

(*) Toplu olarak verilen bu miktar illere dağıtılmamıştır.

TABLO : 17

1987 YILI KÖY'DE VERGİ GELİRLERİ TAHSİLATI

(Cari F.Milyon TL)

BİRİNCİ DERECEDE ÖNCELİKLİ İLLER	GELİR VERGİSİ	KURUMLAR VERGİSİ	DİĞER VERGİLER	TOPLAM GELİR
ADİYAMAN	5.286	769	2.878	8.933
AĞRI	3.422	12	2.026	5.460
BİNGÖL	1.802	11	1.037	2.850
BİTLİS	2.981	16	1.462	4.459
DİYARBAKIR	18.990	605	11.251	30.846
GÜMÜŞHANE	2.929	6	2.033	4.968
HAKKARİ	1.247	0	645	1.892
KARS	6.445	77	4.506	11.028
MARDİN	6.809	1.567	13.048	21.424
MUŞ	2.897	1	1.553	4.451
SİİRT	8.015	14	2.713	10.742
TUNCELİ	1.830	2	921	2.753
VAN	8.810	208	3.807	12.825
TOPLAM 13 İL	71.463	3.288	47.880	122.635
İKİNCİ DERECE ÖNCELİKLİ İLLER				
AMASYA	9.319	282	4.253	13.854
ARTVİN	6.623	1.037	3.876	11.536
ÇANKIRI	5.081	41	2.983	8.105
ÇORUM	10.741	2.149	8.676	21.566
ELAZIĞ	15.205	2.314	6.769	24.288
ERZURUM	19.587	2.241	9.578	31.406
ERZİNCAN	7.381	339	3.581	11.301
K.MARAŞ	16.562	1.422	11.824	29.808
KASTAMONU	12.607	2.172	11.640	26.419
MALATYA	17.539	1.052	9.319	27.910
SİNOP	6.795	1.215	5.466	13.476
SİVAS	22.122	820	9.079	32.021
TOKAT	12.590	191	6.825	19.606
YOZGAT	10.307	1.345	5.724	17.376
Ş.URFA	12.537	35	5.403	17.975
TOPLAM 15 İL	184.996	16.655	104.996	306.647
KÖY TOP. 28 İL	256.459	19.943	152.876	429.282
DİĞER 39 İL	2.800.885	1.310.967	5.353.199	9.465.051
DAĞITILMAYAN(*)	0	0	422.045	422.045
TÜRKİYE 67 İL	3.057.344	1.330.910	5.506.075	9.894.329
KÖY/TÜRKİYE %	8,3	1,4	2,7	4,3

Kaynak : Malye ve Gümrük Bakanlığı, DPT

(*) Toplu olarak verilen bu miktar illere dağıtılmamıştır.

TABLO : 18

1988 YILI KÖY'DE VERGİ GELİRLERİ TAHSİLATI

(Cari F.Milyon TL)

BİRİNCİ DERECEDE	GELİR	KURUMLAR	DİĞER	TOPLAM
ÖNCELİKLİ İLLER	VERGİSİ	VERGİSİ	VERGİLER	GELİR
ADIYAMAN	7.283	82	5.336	12.701
AĞRI	5.157	2	3.605	8.764
BİNGÖL	2.757	43	1.604	4.404
BİTLİS	4.695	47	2.527	7.269
DİYARBAKIR	28.236	873	14.763	43.872
GÜMÜŞHANE	4.391	40	2.954	7.385
HAKKARİ	1.950	0	1.040	2.990
KARS	10.130	139	7.091	17.360
MARDİN	9.981	1.073	23.292	34.346
MUŞ	4.471	0	2.225	6.696
SİİRT	13.192	34	4.776	18.002
TUNCELİ	2.922	5	1.589	4.516
VAN	14.000	320	6.889	21.209
TOPLAM 13 İL	109.165	2.658	77.691	189.000
İKİNCİ DERECE				
ÖNCELİKLİ İLLER				
AMASYA	14.296	1.169	7.899	23.364
ARTVİN	10.713	841	6.458	18.012
ÇANKIRI	7.467	58	4.716	12.241
ÇORUM	16.653	2.698	13.849	33.200
ELAZIĞ	22.076	3.162	10.940	36.178
ERZURUM	28.074	1.373	14.012	43.459
ERZİNCAN	10.179	1.028	5.835	17.042
K.MARAŞ	23.065	991	15.332	39.388
KASTAMONU	19.079	2.560	17.060	38.699
MALATYA	25.419	1.329	12.566	39.314
SİNOP	10.220	1.797	7.339	19.956
SİVAS	30.262	1.231	13.977	45.470
TOKAT	18.473	283	10.973	29.729
YOZGAT	12.766	1.585	8.910	23.261
Ş.URFA	20.057	122	10.040	30.219
TOPLAM 15 İL	268.799	20.227	160.506	449.532
KÖY TOP. 28 İL	377.964	22.885	238.197	638.532
DİĞER 39 İL	4.358.730	2.072.110	9.743.384	16.174.224
DAĞITILMAYAN(*)	0	0	1.943.430	1.943.430
TÜRKİYE 67 İL	4.736.694	2.094.995	9.981.581	16.813.270
KÖY/TÜRKİYE %	7,9	1,09	2,3	3,7

Kaynak : Malye ve Gümrük Bakanlığı, DPT

(*) Toplu olarak verilen bu miktar illere dağıtılmamıştır.

TABLO : 19

1989 YILI KÖY'DE VERGİ GELİRLERİ TAHSİLATI

(Cari F.Milyon TL)

BİRİNCİ DERECEDE ÖNCELİKLİ İLLER	GELİR VERGİSİ	KURUMLAR VERGİSİ	DİĞER VERGİLER	TOPLAM GELİR
ADİYAMAN	17.351	83	8.587	26.021
AĞRI	12.650	9	6.452	19.111
BAYBURT	3.050	88	1.161	4.299
BİNGÖL	7.749	11	3.020	10.780
BİTLİS	11.490	217	3.954	15.661
DİYARBAKIR	70.664	648	25.892	97.204
GÜMÜŞHANE	7.408	4	3.281	10.693
HAKKARİ	6.041	12	2.184	8.237
KARS	24.347	88	13.712	38.147
MARDİN	21.554	1.055	31.856	54.465
MUŞ	10.851	14	3.502	14.367
SIİRT	36.780	108	8.957	45.845
TUNCELİ	7.827	16	2.597	14.440
VAN	34.469	422	11.335	46.226
TOPLAM 14 İL	272.231	2.775	126.490	401.496
İKİNCİ DERECE ÖNCELİKLİ İLLER				
AMASYA	30.679	4.048	13.314	48.041
ARTVİN	23.561	882	7.737	32.180
ÇANKIRI	16.611	192	7.757	24.560
ÇORUM	34.718	5.833	21.486	62.037
ELAZIĞ	55.479	19.508	15.624	90.611
ERZURUM	69.214	815	23.920	93.949
ERZİNCAN	24.373	515	8.422	33.310
K.MARAŞ	50.015	3.038	16.494	69.547
KASTAMONU	43.918	1.000	28.199	73.117
MALATYA	55.574	5.263	28.868	89.705
SİNOP	22.020	2.840	10.910	35.770
SİVAS	63.640	2.610	21.004	87.254
TOKAT	39.660	733	16.920	57.313
YOZGAT	27.715	1.036	14.075	42.826
Ş.URFA	43.983	1.092	17.175	62.250
TOPLAM 15 İL	601.160	49.405	251.905	902.470
KÖY TOP. 29 İL	873.391	52.180	378.395	1.303.966
DİĞER 39 İL	8.846.834	3.532.258	16.578.675	28.957.728
DAĞITILMAYAN(*)	0	0	3.375.133	3.375.133
TÜRKİYE 68 İL	9.720.225	3.584.438	16.957.070	30.261.694
KÖY/TÜRKİYE %	8,9	1,45	2,2	4,3

Kaynak : Malye ve Gümrük Bakanlığı, DPT

(*) Toplu olarak verilen bu miktar illere dağıtılmamıştır.

V.BYKP Dönemi (1985-1989) KÖY'de vergi gelirleri tahsilatı, Tablo 15,16,17,18,19 da gösterilmiştir.

Tablo 15'de görüleceği gibi, 1.DÖİ'de 1985 yılında 31133 Milyon lira ile Gelir Vergisi daha ağırlıklıdır. II. D.Ö.İ'de yine gelir vergisi 78814 Milyon Lira ile ilk sıradadır. KÖY'de vergi gelirleri toplamı 88358 milyon liradır. Bunun 49075 Milyon Lirası gelir vergisi tahsilatına aittir. Bunu 38055 Milyon lira ile diğer vergiler izlemektedir. En düşük pay 1228 Milyon lira ile kurumlar vergisine aittir. KÖY'in Türkiye genelinde tahsil edilen vergi gelirleri içindeki payı %4.5 dir. 1985 yılına oranla 1986 yılında gelir vergisi ve diğer vergelerde artış olmakla birlikte kurumlar vergisi tahsilatında %1.17'lik bir azalma olmuştur.

Tablo 17'de 1987 yılında KÖY'de tahsil edilen vergi gelirleri tutarları yer almaktadır. 1987 yılında 1.D.Ö.İ'de vergi gelirleri tahsilatı, toplam 122635 Milyon lira dır. II.D.Ö.İ'de 184996 Milyon lira ile gelir vergisi tahsilatı kurumlar ve diğer vergi tahsilatından yüksektir. KÖY'de toplam vergi gelirleri tahsilatı, Türkiye genelinde tahsil edilen vergi gelirleri içindeki payı %4.3 dür. 1986 yılına oranla KÖY'de gelir vergisinde diğer vergilerde azalma olmuş kurumlar vergisinde %04'lük artış olmuştur.

Tablo 18'de 1988 yılında 1.D.Ö.İ'de vergi gelirleri toplamı 189.Milyon liradır. 1988 yılında da gelir vergisi tahsilatı 109165 Milyon lira ile ilk sıradadır. II. D.Ö.İ'de de 268799 Milyon lira ile gelir vergisi tahsilatı ilk sıradadır.

KÖY'de 1988 yılında tahsil edilen gelir vergisinin Türkiye genelindeki payı %7.9 dur. Toplam vergi gelirleri

tahsilatının payı %3.7 dir. 1987 yılına oranla KÖY'de elde edilen vergi gelirleri hasılatı % 06 oranında azalmıştır.

Tablo 19'da görüldüğü gibi KÖY'de gelir vergisi tahsilatı, Türkiye genelinde tahsil edilen gelir vergisi içindeki payı 1988 yılına oranla %1'lik bir artışla %8.9'a yükselmiştir.

Tablo 15,16,17,18 ve 19'da da görüldüğü gibi 1985 yılında KÖY'de, Gelir, Kurumlar ve diğer vergi gelirleri toplamı 191357 Milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Bu vergi gelirlerinin Türkiye toplamı içindeki payı ise %4.1 dir.1989 yılında bu yörelerden toplanan vergi gelirleri 1.303.966 Milyon TL ye yükselmiştir. Bu vergi gelirlerinin Türkiye toplamı içindeki payı ise %4.3'dür.

Bu yörelerde kurumlar vergisinin Türkiye toplamı içindeki payı V.BYKP döneminde gelir ve diğer vergilere oranla hep düşük kalmıştır.

Çalışmamızın Birinci Bölümünde gelişmekte olan ülkelerde dolaylı vergilerin genellikle yüksek olduğundan bahsetmiştik (168). V.BYKP döneminde KÖY'de gelir üzerinden alınan vergilerin Türkiye toplamı içinde daha ağırlıklı olduğu ve payı ortalama %8'in üzerindedir. Ancak Türkiye toplamı içinde KÖY haricinde 39 ilde diğer vergiler içinde yer alan dolaylı vergiler daha ağırlıktadır. 1985 yılında 67 ilde gelir üzerinden alınan vergilerden gelir ve kurumlar vergi tahsilatı 1.816.029 milyon iken diğer vergiler 2.849.795 milyon TL'dir. 1989 yılında ise 68 ilde sırayla 13.304.663 Milyon TL ve 16.957.070 Milyon TL'dir.

(168) Bu konuda Bkz. Gelişmekte Olan Ülkelerin İktisadi Özellikleri ve Vergi Politikası, Birinci Bölüm, s.7.

V.BYKP Döneminde KÖY'de tahsil edilen vergi gelirlerinin Türkiye toplamı içinde yaklaşık %4.5'lik bir paya sahip olması, ülke yüzölçümümüzün %45.4'üne ve ülke nüfusumuzun %28.1'ine sahip olan KÖY'imizin gelir düzeyinin Türkiye ortalamasının altında bulunduğunu göstermektedir.

2. 1985-1989 YILLARINDA KAMU HARCAMALARININ GELİŞİMİ

V.BYKP Döneminde KÖY'de vergi gelirleri tahsilatının düşük olması nedeniyle, bu yörelerde gelir düzeyinin düşük olduğundan söz etmiştik. Bu yörelerde gelir düzeyinin yükseltilmesi, bölgesel dengesizliklerin giderilmesi amacıyla kamu kesimince yapılan harcamalar aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

TABLO : 20

1985 YILI KÖY'DE KAMU HARCAMALARININ DAĞILIMI

(Cari F.Milyon TL)

BİRİNCİ DERECEDE ÖNCELİKLİ İLLER	CARİ HARCAMA	YATIRIM HARCAMASI	TRANSFER HARCAMASI	GENEL TOPLAM
ADIYAMAN	6	2	1	9
AĞRI	10	2	1	13
BİNGÖL	5	2	1	8
BİTLİS	6	2	1	9
DİYARBAKIR	28	6	5	39
GÜMÜŞHANE	6	1	1	8
HAKKARİ	6	1	1	8
KARS	17	3	2	22
MARDİN	13	4	2	19
MUŞ	6	1	2	9
SİİRT	10	2	2	14
TUNCELİ	5	3	1	9
VAN	10	3	2	15
TOPLAM 13 İL	128	32	22	182
İKİNCİ DERECE ÖNCELİKLİ İLLER				
AMASYA	11	1	2	14
ARTVİN	6	2	1	9
ÇANKIRI	7	2	1	10
ÇORUM	10	2	2	14
ELAZIĞ	13	5	3	21
ERZURUM	29	8	5	42
ERZİNCAN	11	3	2	16
K.MARAŞ	11	3	2	16
KASTAMONU	10	2	2	14
MALATYA	20	5	4	29
SİNOP	6	2	1	9
SİVAS	16	3	7	26
TOKAT	11	3	2	16
YOZGAT	9	2	2	13
Ş.URFA	12	2	2	16
TOPLAM 15 İL	182	45	38	265
KÖY TOP. 28 İL	310	77	60	447
DİĞER 39 İL	1.424	358	3.537	5.319
MERKEZ (*)	389	196	3.082	3.667
TÜRKİYE 67 İL	1.734	435	3.597	5.766
KÖY/TÜRKİYE %	17,0	17,0	1,6	7,7

Kaynak : Malye ve Gümrük Bakanlığı, DPT

(*) Başbakanlık ve Bakanlıkların Ankara Mer.Teş. için yaptığı harcama

TABLO : 21

1986 YILI KÖY'DE KAMU HARCAMALARININ DAĞILIMI

(Cari F.Milyon TL)

BİRİNCİ DERECEDE ÖNCELİKLİ İLLER	CARİ HARCAMA	YATIRIM HARCAMASI	TRANSFER HARCAMASI	GENEL TOPLAM
ADIYAMAN	9	3	2	14
AĞRI	13	3	2	18
BİNGÖL	7	3	1	11
BİTLİS	8	4	2	14
DİYARBAKIR	39	7	8	54
GÜMÜŞHANE	8	1	2	11
HAKKARİ	8	2	0	10
KARS	22	4	4	30
MARDİN	18	5	3	26
MUŞ	8	2	2	12
SİİRT	15	3	3	21
TUNCELİ	8	4	1	13
VAN	14	3	4	21
TOPLAM 13 İL	177	44	34	255
İKİNCİ DERECE ÖNCELİKLİ İLLER				
AMASYA	15	1	4	20
ARTVİN	9	2	2	13
ÇANKIRI	9	2	2	13
ÇORUM	15	2	3	20
ELAZIĞ	18	5	6	29
ERZURUM	37	12	9	58
ERZİNCAN	14	4	3	21
K.MARAS	16	5	5	26
KASTAMONU	14	2	4	20
MALATYA	29	8	6	43
SİNOP	9	2	2	13
SİVAS	22	8	9	39
TOKAT	16	6	4	26
YOZGAT	12	2	3	17
Ş.URFA	17	3	5	25
TOPLAM 15 İL	252	64	67	383
KÖY TOP. 28 İL	429	108	101	638
DİĞER 39 İL	2.115	483	4.608	7.206
MERKEZ (*)	637	257	3.857	4.751
TÜRKİYE 67 İL	2.544	591	4.709	7.844
KÖY/TÜRKİYE %	16,8	18,2	2,1	8,1

Kaynak : Malye ve Gümrük Bakanlığı, DPT

(*) Başbakanlık ve Bakanlıkların Ankara Mer.Teş. için yaptığı harcama

TABLO : 22

1987 YILI KÖY'DE KAMU HARCAMALARININ DAĞILIMI

(Cari F.Milyon TL)

BİRİNCİ DERECEDE ÖNCELİKLİ İLLER	CARİ HARCAMA	YATIRIM HARCAMASI	TRANSFER HARCAMASI	GENEL TOPLAM
ADIYAMAN	17	4	3	24
AĞRI	20	6	3	29
BİNGÖL	14	3	2	19
BİTLİS	15	5	3	23
DİYARBAKIR	63	8	11	82
GÜMÜŞHANE	13	2	3	18
HAKKARİ	17	3	2	22
KARS	35	6	6	47
MARDİN	36	7	5	48
MUŞ	15	4	3	22
SİİRT	30	7	5	42
TUNCELİ	14	4	2	20
VAN	26	5	6	37
TOPLAM 13 İL	315	64	54	433
İKİNCİ DERECE ÖNCELİKLİ İLLER				
AMASYA	24	2	5	31
ARTVİN	14	3	4	21
ÇANKIRI	14	2	3	19
ÇORUM	23	3	5	31
ELAZIĞ	33	5	9	47
ERZURUM	58	11	12	81
ERZİNCAN	22	5	4	31
K.MARAŞ	26	6	7	39
KASTAMONU	22	4	6	32
MALATYA	43	11	10	64
SİNOP	15	4	3	22
SİVAS	34	14	11	59
TOKAT	25	6	6	37
YOZGAT	24	4	4	28
Ş.URFA	27	4	7	38
TOPLAM 15 İL	400	84	96	580
KÖY TOP. 28 İL	715	148	150	1.013
DİĞER 39 İL	3.071	660	7.532	11.263
MERKEZ (*)	807	375	6.476	7.658
TÜRKİYE 67 İL	3.786	808	7.682	12.276
KÖY/TÜRKİYE %	18,8	18,3	1,9	8,2

Kaynak : Malye ve Gümrük Bakanlığı, DPT

(*) Başbakanlık ve Bakanlıkların Ankara Mer.Teş. için yaptığı harcama

TABLO : 23

1988 YILI KÖY'DE KAMU HARCAMALARININ DAĞILIMI

(Cari F.Milyon TL)

BİRİNCİ DERECEDE ÖNCELİKLİ İLLER	CARİ HARCAMA	YATIRIM HARCAMASI	TRANSFER HARCAMASI	GENEL TOPLAM
ADİYAMAN	36	7	4	47
AĞRI	33	9	4	46
BİNGÖL	28	5	3	36
BİTLİS	27	10	4	41
DİYARBAKIR	132	14	17	163
GÜMÜŞHANE	21	5	4	30
HAKKARİ	41	5	2	48
KARS	59	9	7	75
MARDİN	76	10	8	94
MUŞ	30	8	3	41
SIİRT	69	11	8	88
TUNCELİ	30	6	4	40
VAN	52	8	8	68
TOPLAM 13 İL	634	107	76	817
İKİNCİ DERECE ÖNCELİKLİ İLLER				
AMASYA	39	5	7	51
ARTVİN	23	6	4	33
ÇANKIRI	24	3	4	31
ÇORUM	39	4	7	50
ELAZIĞ	62	7	12	81
ERZURUM	92	12	15	119
ERZİNCAN	34	5	5	44
K.MARAŞ	45	6	9	60
KASTAMONU	36	9	8	53
MALATYA	72	14	12	98
SİNOP	24	4	5	33
SİVAS	55	18	15	88
TOKAT	43	8	8	59
YOZGAT	32	8	6	46
Ş.URFA	45	8	10	63
TOPLAM 15 İL	665	117	127	909
KÖY TOP. 28 İL	1.299	224	203	1.726
DİĞER 39 İL	5.062	947	12.805	18.814
MERKEZ (*)	1.395	472	11.341	13.208
TÜRKİYE 67 İL	6.361	1.171	13.008	20.540
KÖY/TÜRKİYE %	20,4	19,1	1,5	8,4

Kaynak : Malye ve Gümrük Bakanlığı, DPT

(*) Başbakanlık ve Bakanlıkların Ankara Mer.Teş. için yaptığı harcama

TABLO : 24

1989 YILI KÖY'DE KAMU HARCAMALARININ DAĞILIMI

(Cari F.Milyon TL)

BİRİNCİ DERECEDE ÖNCELİKLİ İLLER	CARİ HARCAMA	YATIRIM HARCAMASI	TRANSFER HARCAMASI	GENEL TOPLAM
ADİYAMAN	86	9	7	102
AĞRI	78	8	7	93
BAYBURT	15	0	1	16
BİNGÖL	67	9	4	80
BİTLİS	64	13	6	83
DİYARBAKIR	297	27	28	352
GÜMÜŞHANE	39	9	4	52
HAKKARİ	90	9	4	103
KARS	139	15	11	165
MARDİN	170	16	13	199
MUŞ	73	8	6	87
SİİRT	156	20	13	189
TUNCELİ	66	6	4	76
VAN	120	12	14	146
TOPLAM 14 İL	1.460	161	122	1.743
İKİNCİ DERECE ÖNCELİKLİ İLLER				
AMASYA	93	7	10	110
ARTVİN	54	9	6	69
ÇANKIRI	56	4	5	65
ÇORUM	92	7	11	110
ELAZIĞ	146	8	16	170
ERZURUM	215	18	23	256
ERZİNCAN	82	9	8	99
K.MARAŞ	110	10	18	138
KASTAMONU	88	15	12	115
MALATYA	174	16	18	208
SİNOP	59	5	6	70
SİVAS	140	22	20	182
TOKAT	106	12	12	130
YOZGAT	78	12	9	99
Ş.URFA	110	13	13	136
TOPLAM 15 İL	1.603	167	187	1.957
KÖY TOP. 29 İL	3.063	358	309	3.700
DİĞER 39 İL	11.440	1.386	21.446	35.793
MERKEZ (*)	2.791	608	18.707	22.106
TÜRKİYE 67 İL	14.403	1.714	21.633	37.750
KÖY/TÜRKİYE %	21,2	19,1	1,4	9,8

Kaynak : Malye ve Gümrük Bakanlığı, DPT

(*) Başbakanlık ve Bakanlıkların Ankara Mer.Teş. için yaptığı harcama

Tablo 20,21,22 23 ve 24 V.BYKP döneminde KÖY'de kamu harcamalarının dağılımını göstermektedir.

Tablo 20'de 1985 yılı KÖY'de kamu harcamaları toplamı 447 Milyon liradır. Bunun 310 Milyon lirası cari harcamalar, 77 milyonlirası yatırım harcamaları ve 60 Milyon Lirası da transfer harcamalarıdır.

1985 yılında KÖY'in Türkiye Toplamı içindeki kamu harcamaları payı %7.7 dir. Tablo 24'de görüldüğü üzere 1989 yılında KÖY'de kamu harcamalarında 1985 yılına oranla artış olmuştur. 1989 yılında KÖY'de kamu harcamaları toplamı 3.700 milyon liradır. Bunun 3.063 Milyon lirası Cari harcamalar, 328 milyon lirası yatırım harcamaları ve 309 Milyon lira da transfer harcamalarıdır. Türkiye toplamı için KÖY'in kamu harcamaları payı %9.8'dir.

V.BYKP Döneminde, tablolardanda anlaşılacağı gibi KÖY'in %28.1'lik nüfus ve ülkemizin %45.4'lük yözölçümüne sahip olduğu dönüldüğünde, Türkiye toplamı içinde ortalama %8.5 civarındaki kamu harcamaları tutarı bu yöremiz için çok düşük kalmaktadır. Ülkemizdeki bölgesel dengesizliğin giderilmesi yolunda bu yörelerimize yapılacak kamu harcamalarının arttırılması gerektiği inancındayız.

KÖY'de V.BYKP Döneminde tahsil edilen vergi gelirleri Türkiye toplamı içindeki payı, yaklaşık %4.5 iken kamu harcamalarında yaklaşık %8.5 olmasına rağmen, bu yörenin gelir düzeyinin düşüklüğü, daha fazla kamu harcaması yapılmasını gerekli kılmaktadır.

II. V.B.Y.K.P. DÖNEMİNDE KÖY'E VERİLEN YATIRIM TEŞVİKLERİ

Çalışmamızın bu kısmında 1985-1989 yılları arasında KÖY'e verilen yatırım teşvik belgelerinin sayısı, sektörler itibariyle dağılımı ve verilen teşviklerin yaratmış olduğu istihdam artışı üzerinde durulmuştur.

1. V.BYKP DÖNEMİNDE KÖY'DE VERİLEN YATIRIM TEŞVİK BELGELERİNİN GELİŞİMİ

V.BYKP Döneminde KÖY'de verilen teşvik belgelerinin il bazında sayısı, yatırım tutarı ve yaratılan istihdam tablo 25,26,27 28 ve 29'da aşağıda verilmiştir. Teşvik belgesi almış bu yatırımlar gerçekleşmiş yatırımları ifade etmemektedir.

TABLO : 25

1985 YILINDA VERİLEN YATIRIM TEŞVİK KREDİLERİNİN VE TOPLAM İÇİNDEKİ
YÜZDE DAĞILIMI

(Cari F.Milyon TL)

BİRİNCİ DERECEDE ÖNCELİKLİ İLLER	VERİLEN		YATIRIM		İSTİHDAM	
	BELGE ADEDİ	%	TUTARI (C.F.Mln.TL)	%	(Kişi)	%
ADIYAMAN	6		131.331		388	
AĞRI	7		1.358		84	
BİNGÖL	3		1.085		62	
BITLİS	3		690		28	
DİYARBAKIR	15		18.660		3.791	
GÜMÜŞHANE	8		3.171		224	
HAKKARİ	5		3.161		349	
KARS	6		22.925		1.077	
MARDİN	17		38.216		1.409	
MUŞ	2		2.900		70	
SİİRT	3		1.086		42	
TUNCELİ	2		1.963		260	
VAN	7		4.070		189	
TOPLAM 13 İL	84	4,6	230.616	4,5	7.943	7,3
İKİNCİ DERECE						
ÖNCELİKLİ İLLER						
AMASYA	8		3.124		187	
ARTVİN	1		306		24	
ÇANKIRI	10		6.317		521	
ÇORUM	19		9.362		1.257	
ELAZIĞ	14		7.404		628	
ERZURUM	17		9.711		2.429	
ERZİNCAN	7		3.842		197	
K.MARAŞ	22		13.455		553	
KASTAMONU	10		4.003		95	
MALATYA	12		2.701		342	
SİNOP	6		2.686		123	
SİVAS	15		164.010		615	
TOKAT	23		7.128		387	
YOZGAT	10		3.382		704	
Ş.URFA	7		4.024		279	
TOPLAM 15 İL	181	9,9	241.455	4,7	8.341	7,7
KÖY TOP. 28 İL	265	14,5	472.071	9,2	16.284	15,0
DİĞER 39 İL	1.568	85,5	4.665.129	90,8	92.073	85,0
TOPLAM 67 İL	1.833	100,0	5.137.200	100,0	108.357	100,0

Kaynak : DPT

TABLO : 26

1986 YILINDA VERİLEN YATIRIM TEŞVİK KREDİLERİNİN VE TOPLAM İÇİNDEKİ
YÜZDE DAĞILIMI

(Cari F.Milyon TL)

BİRİNCİ DERECEDE ÖNCELİKLİ İLLER	VERİLEN BELGE		YATIRIM TUTARI		İSTİHDAM	
	ADEDİ	%	(C.F.Mln.TL)	%	(Kişi)	%
ADİYAMAN	10		5.454		187	
AĞRI	5		2.907		405	
BİNGÖL	6		11.731		307	
BİTLİS	4		2.135		134	
DİYARBAKIR	21		37.208		2.141	
GÜMÜŞHANE	4		1.627		170	
HAKKARİ	6		4.077		457	
KARS	19		9.659		623	
MARDİN	14		10.842		1.870	
MUŞ	7		2.078		557	
SİİRT	14		18.440		573	
TUNCELİ	2		2.035		29	
VAN	16		30.042		1.709	
TOPLAM 13 İL	128	5,1	138.235	1,4	9.162	1,7
İKİNCİ DERECE ÖNCELİKLİ İLLER						
AMASYA	19		12.556		792	
ARTVİN	5		3.356		665	
ÇANKIRI	14		8.319		585	
ÇORUM	53		119.590		3.776	
ELAZIĞ	4		5.363		194	
ERZURUM	23		32.771		950	
ERZİNCAN	12		8.537		631	
K.MARAŞ	24		20.648		966	
KASTAMONU	10		3.479		609	
MALATYA	21		51.250		1.172	
SİNOP	7		2.622		237	
SİVAS	15		68.607		952	
TOKAT	32		16.335		706	
YOZGAT	18		8.992		682	
Ş.URFA	17		260.550		912	
TOPLAM 15 İL	274	11,0	622.975	6,2	13.892	2,5
KÖY TOP. 28 İL	402	16,1	761.210	7,5	22.991	4,2
DİĞER 39 İL	2.089	83,9	9.349.961	92,5	520.063	95,8
TOPLAM 67 İL	2.491	100,0	10.111.171	100,0	543.054	100,0

Kaynak : DPT

TABLO : 27

1987 YILINDA VERİLEN YATIRIM TEŞVİK KREDİLERİNİN VE TOPLAM İÇİNDEKİ
YÜZDE DAĞILIMI

(Cari F.Milyon TL)

BİRİNCİ DERECEDE ÖNCELİKLİ İLLER	VERİLEN BELGE		YATIRIM TUTARI		İSTİHDAM	
	ADEDİ	%	(C.F.Mln.TL)	%	(Kişi)	%
ADİYAMAN	10		4.959		535	
AĞRI	0		0		0	
BİNGÖL	4		1.999		129	
BİTLİS	8		4.681		239	
DİYARBAKIR	19		55.369		743	
GÜMÜŞHANE	5		8.929		988	
HAKKARİ	0		0		0	
KARS	9		4.708		217	
MARDİN	8		5.505		262	
MUŞ	1		800		80	
SİİRT	11		10.277		452	
TUNCELİ	1		760		25	
VAN	11		11.346		745	
TOPLAM 13 İL	87	3,1	109.333	1,1	4.415	2,7
İKİNCİ DERECE ÖNCELİKLİ İLLER						
AMASYA	20		7.032		467	
ARTVİN	5		11.044		204	
ÇANKIRI	15		6.860		391	
ÇORUM	53		21.309		1.345	
ELAZIĞ	12		20.163		1.121	
ERZURUM	21		37.823		1.547	
ERZİNCAN	5		2.461		70	
K.MARAŞ	23		52.429		1.042	
KASTAMONU	18		11.423		680	
MALATYA	30		20.047		770	
SİNOP	14		13.875		756	
SİVAS	18		14.509		1.179	
TOKAT	47		17.916		2.357	
YOZGAT	20		21.039		1.400	
Ş.URFA	12		76.393		2.557	
TOPLAM 15 İL	313	11,1	334.323	3,5	15.913	9,8
KÖY TOP. 28 İL	400	14,1	443.656	4,7	20.328	12,5
DİĞER 39 İL	2.427	85,9	9.069.717	95,3	141.649	87,5
MUHTELİF İLLER (*)	6	0,2	5.456	0,1	1.290	0,8
TOPLAM 67 İL	2.827	100,0	9.513.373	100,0	161.977	100,0

Kaynak : DPT

(*) 6 proje birden fazla ili kapsadığı için ayrı olarak verilmiştir.

TABLO : 28

1988 YILINDA VERİLEN YATIRIM TEŞVİK KREDİLERİNİN VE TOPLAM İÇİNDEKİ
YÜZDE DAĞILIMI

(Cari F.Milyon TL)

BİRİNCİ DERECEDE ÖNCELİKLİ İLLER	VERİLEN		YATIRIM		İSTİHDAM	
	BELGE ADEDİ	%	TUTARI (C.F.Mln.TL)	%	(Kişi)	%
ADIYAMAN	8		124.798		2.570	
AĞRI	3		7.064		298	
BİNGÖL	2		1.823		50	
BİTLİS	4		2.207		464	
DİYARBAKIR	21		59.246		731	
GÜMÜŞHANE	8		63.699		871	
HAKKARİ	0		0		0	
KARS	11		14.043		345	
MARDİN	17		18.059		362	
MUŞ	2		3.526		170	
SİİRT	49		60.175		1.044	
TUNCELİ	2		1.388		26	
VAN	12		24.799		549	
TOPLAM 13 İL	139	5,1	380.827	3,3	7.480	2,8
İKİNCİ DERECE						
ÖNCELİKLİ İLLER						
AMASYA	9		8.540		492	
ARTVİN	2		3.793		50	
ÇANKIRI	12		21.425		960	
ÇORUM	41		43.575		1.382	
ELAZIĞ	16		158.863		942	
ERZURUM	24		21.596		733	
ERZİNCAN	7		14.334		319	
K.MARAS	29		136.641		1.437	
KASTAMONU	15		12.561		999	
MALATYA	23		64.097		953	
SİNOP	17		24.187		1.052	
SİVAS	25		25.335		686	
TOKAT	36		29.467		1.208	
YOZGAT	24		33.524		991	
Ş.URFA	8		4.548		213	
TOPLAM 15 İL	288	10,5	602.486	5,2	12.417	4,6
KÖY TOP. 28 İL	427	15,6	983.313	8,4	19.897	7,4
DiĞER 39 İL	2.315	84,4	10.670.074	91,6	248.400	92,6
MUHTELİF İLLER (*)	5	0,2	4.495	0,0	450	0,2
TOPLAM 67 İL	2.742	100,0	11.653.378	100,0	268.297	100,0

Kaynak : DPT

(*) Beş Proje, birden fazla ili kapsamaktadır.

TABLO : 29

1989 YILINDA VERİLEN YATIRIM TEŞVİK KREDİLERİNİN VE TOPLAM İÇİNDEKİ
YÜZDE DAĞILIMI

(Cari F.Milyon TL)

BİRİNCİ DERECEDE ÖNCELİKLİ İLLER	VERİLEN		YATIRIM		İSTİHDAM	
	BELGE ADEDİ	%	TUTARI (C.F.Mln.TL)	%	(Kişi)	%
ADİYAMAN	22		723.961		3.013	
AĞRI	4		7.027		235	
BAYBURT	1		1.000		12	
BÖNGÖL	3		5.244		95	
BİTLİS	22		73.188		453	
DİYARBAKIR	45		101.484		1.609	
GÜMÜŞHANE	4		6.046		155	
HAKKARİ	2		1.450		140	
KARS	33		45.673		1.246	
MARDİN	41		53.750		1.392	
MUŞ	2		2.996		268	
SİİRT	195		215.788		3.479	
TUNCELİ	0		0		0	
VAN	9		24.939		312	
TOPLAM 14 İL	383	11,8	1.262.546	6,1	12.409	6,0
İKİNCİ DERECE ÖNCELİKLİ İLLER						
AMASYA	33		147.868		1.626	
ARTVİN	3		7.514		150	
ÇANKIRI	33		85.118		1.151	
ÇORUM	197		176.953		3.012	
ELAZIĞ	37		84.801		2.064	
ERZURUM	28		40.030		928	
ERZİNCAN	5		19.886		333	
K.MARAŞ	42		184.723		1.970	
KASTAMONU	15		23.591		450	
MALATYA	39		442.010		2.445	
SİNOP	21		29.803		1.187	
SİVAS	23		98.721		1.295	
TOKAT	82		78.344		4.212	
YOZGAT	25		37.946		461	
Ş.URFA	34		78.268		876	
TOPLAM 15 İL	617	18,9	1.535.576	7,5	22.160	10,8
KÖY TOP. 29 İL	1.000	30,7	2.798.122	13,6	34.569	16,8
DİĞER 39 İL	2.256	69,3	17.758.513	86,4	170.802	83,2
TOPLAM 68 İL	3.256	100,0	20.556.635	100,0	205.371	100,0

Kaynak : DPT

Tablo 25'de görüldüğü üzere 1985 yılında KÖY'e toplam 265 adet teşvik belgesi verilmiştir. Bunun 84 adedi birinci derecede öncelikli illere, 181 adedi de ikinci derecede öncelikli illere verilmiştir. Bunların Türkiye toplamı içindeki payları ise %4.6 ve %9.9 dur. Bu teşvik belgelerinde kayıtlı yatırım tutarı ise birinci derecede öncelikli illerde 230.616 Milyon lira, ikinci derecede öncelikli illerde 241.455 Milyon liradır. Toplam içindeki payları ise %4.5 ve %4.7 dir. 1985 yılında kalkınmada birinci derecede öncelikli illerde 7943, ikinci derecede öncelikli illerde 8341, toplam 16284 kişi istihdam edilmiştir.

Tablolardan da anlaşılacağı üzere 1985-1989 yıllarında teşvik belge sayısında, yatırım tutarında ve istihdam edilen kişi sayısında, 1987 yılı haricinde (Tablo 26) artış olmuştur.

1989 yılında Kalkınmada Birinci Derecede Öncelikli illere verilen teşvik belge sayısı 383, ikinci derecede öncelikli illere verilen teşvik belgesayısı ise 617 dir. KÖY'e 1989 yılında toplam 1000 yatırım teşvik belgesi verilmiştir. Bunların Türkiye toplamında yüzde payları ise %11.8 ve %18.9 dur. Aynı yıl KÖY'de toplam yatırım tutarı 2.798.122 Milyon lira ve istihdam edilen kişi sayısı 34569 dur.

V.BYKP döneminde KÖY'e toplam 2494 adet teşvik belgesi verilmiştir. Türkiye genelinde verilen toplam teşvik belgesi sayısı 13194 dür. Beş yılda verilen teşvik belgelerinde KÖY'in Türkiye Toplamındaki payı %18.9'dur.

Planlı dönemde, bir yandan alt yapı yatırımlarına önem verilmesi, öte yandan bu bölgelerde uygulanan teşvik

tedbirlerindeki artışlar, Bu yörelerde yapılan yatırımların giderek artmasını sağlamıştır. Güneydoğu Anadolu Projesinin tamamlanmasından sonra bu yatırımların daha da artacağı anlaşılmaktadır.

2. V.BYKP DÖNEMİNDE KÖY'DE VERİLEN TEŞVİK BELGELERİNİN SEKTÖREL DAĞILIMI

1985-1989 yılları arasında KÖY'e verilen teşvik belgelerinin sayısı, yatırım tutarı ve yarattığı istihdamı belirledikten sonra, bu teşvik belgelerinin yıllar itibariyle sektörler arasında dağılımı aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

TABLO 30

1985 YILINDA KÖY İÇİN VERİLEN YATIRIM TEŞVİK BELGELERİNİN SEKTÖREL DAĞILIMI

SEKTÖRLER	BELGE SAYISI	TOPLAM	SABİT	İŞLETME	DÖVİZ	İSTİHDAM (Kişi)
		YATIRIM (Mln.TL)	YATIRIM (Mln.TL)	SERMAYESİ (Mln.TL)	KULLANIMI (Bin \$)	
TARIM	21	3671	2332	796	165	222
MADENCİLİK	30	48229	29768	967	37564	3361
İMALAT	95	79303	48898	7473	29981	6513
ENERJİ	3	278522	114320	2006	247086	346
HİZMETLER	114	122741	75092	545	86170	5804
TOPLAM	263	532466	270410	11787	400966	16246

Kaynak : DPT

TABLO 31

1986 YILINDA KÖY İÇİN VERİLEN YATIRIM TEŞVİK BELGELERİNİN SEKTÖREL DAĞILIMI

SEKTÖRLER	BELGE SAYISI	TOPLAM YATIRIM (Mln.TL)	SABİT YATIRIM (Mln.TL)	İŞLETME SERMAYESİ (Mln.TL)	DÖVİZ KULLANIMI (Bin \$)	İSTİHDAM (Kişi)
TARIM	14	8744	5440	2006	1445	342
MADENCİLİK	36	27582	16734	1046	15081	17271
İMALAT	190	513208	277083	51416	181492	13715
ENERJİ	1	2000	1369	25	1071	30
HİZMETLER	158	384334	205729	2472	226338	7081
TOPLAM	399	935868	506355	56965	425427	22895

Kaynak : DPT

TABLO 32

1987 YILINDA KÖY İÇİN VERİLEN YATIRIM TEŞVİK BELGELERİNİN SEKTÖREL DAĞILIMI

SEKTÖRLER	BELGE SAYISI	TOPLAM YATIRIM (Mln.TL)	SABİT YATIRIM (Mln.TL)	İŞLETME SERMAYESİ (Mln.TL)	DÖVİZ KULLANIMI (Bin \$)	İSTİHDAM (Kişi)
TARIM	47	55707	45044	4546	1523	1216
MADENCİLİK	22	18613	11482	456	10256	1321
İMALAT	238	332669	206529	28537	89342	13425
ENERJİ	1	22500	16.646	0	8725	24
HİZMETLER	101	126812	92332	1728	38610	6013
TOPLAM	409	556301	372033	35267	148456	21999

Kaynak : DPT

TABLO 33

1988 YILINDA KÖY İÇİN VERİLEN YATIRIM TEŞVİK BELGELERİNİN SEKTÖREL DAĞILIMI

SEKTÖRLER	BELGE SAYISI	TOPLAM YATIRIM (Mln.TL)	SABİT YATIRIM (Mln.TL)	İŞLETME SERMAYESİ (Mln.TL)	DÖVİZ KULLANIMI (Bin \$)	İSTİHDAM (Kişi)
TARIM	60	48953	39806	8799	59	804
MADENCİLİK	36	45291	32753	1089	13367	1623
İMALAT	257	812782	599464	37856	169848	15206
ENERJİ	2	41000	33100	0	11487	28
HİZMETLER	76	116860	98906	2737	15994	2548
TOPLAM	431	1064886	804029	50481	210755	20209

Kaynak : DPT

TABLO 34

1989 YILINDA KÖY İÇİN VERİLEN YATIRIM TEŞVİK BELGELERİNİN SEKTÖREL DAĞILIMI

SEKTÖRLER	BELGE SAYISI	TOPLAM YATIRIM (Mln. TL)	SABİT YATIRIM (Mln. TL)	İŞLETME SERMAYESİ (Mln. TL)	DÖVİZ KULLANIMI (Bin \$)	İSTİHDAM (Kişi)
TARIM	393	435531	350530	61142	25792	5066
MADENCİLİK	42	107811	84858	4071	18079	1764
İMALAT	413	2318180	1791279	98956	401580	21827
ENERJİ	0	0	0	0	0	0
HİZMETLER	158	307147	279984	8780	14690	6422
TOPLAM	1006	3168669	2506651	172949	460141	35079

Kaynak : DPT

Tablo 30,31,32 33 ve 34'de görüleceği üzere V.BYKP Döneminde KÖY'de verilen yatırım teşvik belgelerinin sektörler arasında dağılımında imalat sektörü ilk sırada yer almaktadır. 1985-1989 yılları arasında enerji sektörü haricinde tüm sektörlerin aldığı yatırım teşvik belgelerinde artış olmuştur. 1985 yılında toplam 263 adet yatırım teşvik belgesine kayıtlı toplam yatırım tutarı 532.466 Milyon lira iken, 1989 yılında yatırım teşvik belge sayısı 1006 ve toplam yatırım tutarı 3.168.669 Milyon liraya yükselmiştir.

1985-1989 yılları arasında yatırım teşvik belgelerinin sektörler arasındaki dağılımı bu dönemde sanayi sektörüne özel bir önem verildiğini göstermektedir. Ancak GAP'nin tamamlanması ile sulanabilir alanların artması ileriki yıllarda tarım sektörünün payını arttıracaktır.

3. V.BYKP DÖNEMİNDE KÖY'DE TESİS VE ÇALIŞMALARIN DAĞILIMI

1985-1989 yılları arasında KÖY'de yatırım teşvik belgelerinin sektörel dağılımından sonra, bu sektörlerde yer alan teşviklerin kamu ve özel kesim arasında dağılımı, uygulanan teşvik politikasının etkinliğini bir ölçüde ortaya koymaktadır. Tüm ülkede ve KÖY'de uygulanan teşvik tedbirlerinin genel amacı özel kesimin yatırım yapmasının sağlanmasıdır. 1989 yılı sonu itibariyle KÖY'de tesis ve çalışanların dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

TABLO : 35

1989 YILI SONU İTİBARIYLA KÖY'DE TESİS VE ÇALIŞMALARIN DAĞILIMI (FAAL OLAN TESİSLER)

BİRİNCİ DERECEDE ÖNCELİKLİ İLLER	TESİS	ÇALIŞAN	KAMU SEKTÖRÜ		ÖZEL SEKTÖR	
	SAYISI	SAYISI	TESİS	ÇALIŞAN	TESİS	ÇALIŞAN
	KAMU+ÖZEL	KAMU+ÖZEL	SAYISI	SAYISI	SAYISI	SAYISI
ADİYAMAN	23	1477	6	1195	17	282
AĞRI	7	728	4	677	3	51
BİNGÖL	5	245	2	169	3	76
BİTLİS	6	674	4	560	2	114
DİYARBAKIR	56	3276	8	1741	48	1585
GÜMÜŞHANE	9	200	2	27	7	173
HAKKARİ	4	241	4	162	-	-
KARS	13	1132	4	864	9	268
MARDİN	12	2050	4	1110	8	940
MUŞ	6	645	3	569	3	76
SİİRT	8	4510	4	3950	4	560
TUNCELİ	5	211	3	147	2	64
VAN	18	1916	7	1454	11	462
TOPLAM 13 İL	172	17226	55	12625	117	4601
İKİNCİ DERECEDE ÖNCELİKLİ İLLER						
AMASYA	50	3617	4	1520	647	2097
ARTVİN	15	4258	12	4158	3	100
ÇANKIRI	30	1807	7	984	23	823
ÇORUM	157	6277	6	2218	151	4059
ELAZIĞ	41	7138	11	5364	30	1774
ERZURUM	52	5502	9	4004	43	1498
ERZİNCAN	24	2598	6	1971	18	618
K.MARAS	184	8164	6	4825	78	3339
KASTAMONU	38	3386	9	1732	29	1654
MALATYA	48	8207	6	6247	42	1960
SİNOP	36	3726	5	628	31	3098
SİVAS	31	5331	6	4484	25	847
TOKAT	91	5064	6	2312	85	2752
YOZGAT	30	2141	1	401	29	1740
Ş.URFA	21	1427	7	755	14	672
TOPLAM 15 İL	748	68634	101	41603	647	27031
KÖY TOP. 28 İL	920	85860	156	54228	764	31632

Kaynak : DPT, KÖY Raporu No:9, Ocak 1991

Tablo 35'de görüleceği üzere Kalkınmada öncelikli illerdeki tesislerden 156 adedi kamu kesimine ait olmasına rağmen bu tesislerde çalışanların sayısı 54228 kişidir. Bu illerde kamu kesiminin tesis sayısının toplam tesis sayısına oranı ise %17, kamu kesiminde çalışanların sayısının, toplam çalışanların sayısına oranı ise %63'dür. Kamu kesiminde ortalama istihdam, tesis başına 328 kişi, özel sektör tesislerinde ise bu rakam 41 kişidir.

Birinci derecede öncelikli illerde bulunan tesislerin 55 adedi kamuya 117 adedi özel kesime aittir. Toplam çalışanlardan 12625 kişi kamu kesiminde, 4601 kişi de özel kesimde istihdam edilmektedir.

İkinci derecede kalkınmada öncelikli illerde bulunan tesislerin 101 adedi kamuya 674 adedi özel kesime aittir. Toplam çalışanlardan 41603 kişi kamu kesiminde, 27031 kişi özel kesimde istihdam edilmektedir. Kamu ve özel sektöre ait tesis ve çalışanların ikinci derecede öncelikli illerde yoğunlaştığı dikkati çekmektedir.

Bu illerde bulunan tesislerin çoğunun özel sektöre ait olması uygulanan teşvik tedbirlerinin etkili olduğunu göstermektedir. Ancak Türkiye geneline bakıldığında zaman, bu yörelerdeki tesis sayısı, istihdam edilen kişi sayısı, teşvik belgelerinin dağılımı, bu yörelerin nüfus ve yüzölçümüne göre düşük miktarlarda kalmıştır.

4. V.BYKP DÖNEMİNDE, KÖY'DE UYGULANAN VERGİ TEŞVİKLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Ülkemizde bölgesel kalkınma organizasyonu konusunda geline en son aşama Kalkınmada Öncelikli Yöreler

uygulamasıdır. Bu uygulamaya göre Birinci Derecede Öncelikli İller, sadece Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerini kapsamına karşılık; İkinci Derecede Öncelikli İller diğer bölgelerden illeri de kapsamaktadır. Güneydoğuda ki öncelikli yörelerde, ayrıca bölgesel kalkınma içerisinde önemli bir proje olan GAP'ı kapsayan illerde vardır. Kalkınmada Öncelikli Yörelerin coğrafi durumu ekonomik gelişmeyi önleyen veya geciktiren özelliklere sahiptir.

Ülkemizde bu geri kalmış bölgelerin kalkınmasına yönelik çalışmalarda kullanılan araçlardan bir tanesi de vergi teşvik önlemleridir. V.BYKP Döneminde vergi teşvik önlemlerinin bu yöredeki etkisi olumlu olmakla birlikte yeterli olamamıştır. V.BYKP Döneminde KÖY'de vergi gelirleri tahsilatı Türkiye toplamının %4.5'i civarındadır. Çok düşük kalan bu oran, KÖY'de gelir seviyesinin düşüklüğünü göstermektedir. Aynı dönemde bu yörelere yapılan kamu harcamalarının %8.5 lik bir paya sahip olması, bu yörelerimize yeterli kamu hizmetlerinin götürülmediğini göstermektedir. Teşvik belgelerinin bu yörelerimiz açısından dağılımı da yetersiz kalmıştır. Bölgenin altyapısının tamamlanamamış olması özel kesimin bu yörelerde yatırım yapma isteğini, uygulanan teşviklere rağmen yeterli düzeye erişmesini engellemiştir. Uygulanan GAP'nin kalkınma kutbu niteliğinde olması nedeniyle proje içerisinde olan illerde daha ayrıcalıklı vergi teşviklerinin uygulanması gerektiği kanısındayız. Bu proje bölgede tarım sektörünün yanısıra tarıma bağlı sanayi sektöründe gelişmesine yol açacaktır. GAP'ın devreye girmesiyle birlikte tarım potansiyelinin iç talepten yüksek düzeyde olacağından, uygulanacak teşvik edici vergi politikasının tarıma dayalı ihracatı özendirerek niteliğe

sahip olması gerekmektedir. Örneğin, yatırım indirimi uygulamasının tüm KÖY yerine GAP'ın faaliyete geçmesi ile birlikte, ortaya çıkacak tarım potansiyelinin değerlendirilmesi amacıyla, öncelikle tarım, tarıma dayalı sanayi ve pazarlama yatırımlarına uygulanması daha etkili olabilir.

Kurumlar vergisinde yer alan tarım ürünleri ihracat istisnasında, bu ürünlerin ihracı nedeniyle kurum kazancından indirilen oran, belirlenecek illerde daha yüksek tutulabilir. Aynı şekilde sanayi ürünü ihracat istisnasında, sanayinin ihracata dönük olarak kurulmasını teşvik amacıyla, ihracat tutarı daha düşük istisna oranı daha yüksek olarak uygulanabilir.

KÖY'de yer alan illerden turizm potansiyeli olanların belirlenerek bu iller için turizm kazançlarına ilişkin istisna oranı yükseltilebilir. Örneğin Erzurum'da kış turizminin gelişmesine yönelik vergi teşvikleri uygulanabilir. KÖY'de yer alan sınır illerinde, sınır ticaretinin gelişmesi yönünde birer serbest bölge kurulabilir. KÖY'de faal olan iki tane organize sanayi bölgesinin arttırılması amacıyla, yatırımcılara bedelsiz arsa temini ve fabrika binası yapımına Devlet'in katılmasının olumlu olacağı kanısındayız.

KÖY'de tahsil edilen vergi gelirlerinin Türkiye toplamı içinde %4.5 civarında bir paya sahip olması nedeniyle, bu illerden elde edilen vergi gelirlerinin tamamının yok sayılması halinde, bütçe için büyük bir kayıp olmayacağı görüşündeyiz. Tahsilatından vazgeçilecek bu vergi miktarı, KÖY'de talebinde buna bağlı olarak ekonomik faaliyetin canlanması açısından oldukça önemli bir meblağ oluşturabilir.

S O N U Ç

Kalkınma; genel anlamı ile Milli Gelir içinde sanayi sektörünün payının yükseltilmesidir. Kalkınmakta olan ülkelerin kalkınma uğraşlarında karşılaştıkları en temel sorun sermaye birikimi yani kalkınmanın finansmanı sorunudur. Gelişmekte olan ülkelerde nüfusun hızla artması sermaye birikiminin az olması dolayısıyla tasarruf gücünün olmaması veya az olması, kalkınmayı engelleyen genel özelliklerdir. Ülkemizde gelişmekte olan ülkeler içerisinde yer alması, diğer ülkelerle benzer problemleri yaşamasına neden olmaktadır.

Ülkemizde kalkınma çabası Cumhuriyetin kuruluşu ile başlamış ve zaman içerisinde kalkınma hızını arttırma amacıyla çeşitli plan ve programlar çerçevesinde gelişim devam etmiştir. Ülkemiz az gelişmişlik kalkınma modeli içerisinde kalkınmasını gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Diğer gelişmekte olan ülkeler gibi ülkemizde de kalkınmanın finansmanı problemi yaşanmaktadır. Bu problemin çözümünde başvurulacak kaynaklar, iç ve dış finansman kaynakları olmak

üzere iki grupta toplanabilir. İç ve dış finansman kaynaklarından vergi dışındakilerin riski ve maliyeti daha fazla olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde özel kesimin yetersizliği nedeniyle devletin kalkınma sürecine etkin olarak katılması gereği, belirli harcamaları yapması zorunluluk arz etmektedir. Harcama yapabilmek için belirli gelirin olması gerekmektedir. Ülkemizde bu gelirler içinde en fazla pay vergilere aittir. Örneğin 1987-1991 yılları arasında konsolide bütçe gelirleri içerisinde vergi gelirlerinin payı %80 civarındadır.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren kalkınmanın özel kesimi de kapsayacak şekilde devletin itici görevinde üstlendiği, özel kesimin yatırım yapması için teşvik edildiği bir kalkınma çabası göze çarpmaktadır. Planlı dönemden itibaren kalkınma planlarını hazırlama ve teşvik tedbirlerini uygulama görevi Devlet Planlama Teşkilatına verilmiştir. Bu görev Temmuz 1992'den itibaren Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığına verilmiştir.

Dünyada ki birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de bazı bölgeler gelişmiş, bazılarıda geri kalmış durumdadır. Geri kalmış yörelerin kalkındırılmasına yönelik bölgesel kalkınma politikası içinde çeşitli teşvik tedbirleri uygulanmaktadır. Çalışmamızda kalkınma planlarında yer alan teşvikleri 10 grupta topladık. Bunlar ülke genelinde uygulanan teşvikler olup, bölgesel dengesizlikleri gidermek çeşitli muafiyet ve istisnaları kapsamaktadır. Bazı teşvikler geri kalmış yörelerde farklı oranlarda uygulanmaktadır.

Vergi mevzuatımızda yer alan teşvik tedbirleri Vergi Usul Kanunu, Kurumlar Vergisi Kanunu ve Gelir Vergisi

Kanunu kapsamında bir gruplandırmaya tabi tutulabilir. Bu vergi kanunlarımızda 17 çeşit teşvik uygulaması mevcuttur. Ülkemizde uygulanan teşvik edici vergi politikasının genel amacı özel sektör yatırımlarını teşvik ederek kalkınmayı gerçekleştirmektir. Bunun yanında az gelişmiş bölgelere, özel sektör yatırımlarınında çekmek için kullanılan bir bölgesel kalkınma politikası aracıdır.

Hem kalkınma planlarında hemde vergi mevzuatımızda uygulanan teşvik tedbirleri ülkemizin kalkınmasında etkili olmuş ancak yeterli olamamıştır. Kalkınma planlarında uygulanan teşvikleri, merkezi yönetim tarafından uygulanması yorucu ve zaman kaybına neden olan bürokratik engeller ortaya çıkarmaktadır. Özellikle geri kalmış yörelerdeki yatırımcıların işlerinden koparılıp, bilmediği konularda evrak işleri ile günlerce uğraşmalarına neden olunmaktadır. Bu tür aksaklıkların giderilmesi için il bazında bürolar kurarak teşvik hizmetlerinin bu bürolar aracılığıyla yapılması daha uygun olacaktır.

Bölgesel kalkınmanın amaçları içerisinde söz ettiğimiz kalkınma kutbu ilkesine geçerlilik kazandırılmasıyla bölge bazında uygulanan teşviklerin daha temele indirilerek her ilin sektörel özelliklerine göre ayrı ayrı uygulanması bölgesel gelişme için daha olumlu olacağı görüşündeyiz. Örneğin Van ilinde Turizm sektörüne yönelik teşvik uygulaması, birkaç ilin gelişiminde bir kutup oluşturacak niteliktedir.

Kalkınma planlarında yer alan teşvik kredi ve primlerinin bölgesel gelişmeler için farklı oranlarda uygulanmasına rağmen Birinci Derecede Kalkınmada Öncelikli İller içerisinde yer alan Zonguldak ile Hakkari illeri için

aynı vade, aynı faiz ve aynı esasların uygulanması bu illerin ekonomik özellikleri açısından eşitsizlik yaratmaktadır.

Vergi Mevzuatımızda bölgesel kalkınmanın sağlanması açısından sadece geri kalmış yörelerde uygulanan teşvik çeşidi yoktur. Bu yöreler için teşvik tedbirleri farklılaştırılmış oranlarda uygulanmaktadır. Bunlar yatırımların artmasına yönelik yatırım indirimi, gümrük vergi ve resimlerinde taksitlendirme yatırım kredilerinde vergi resim ve harç istisnası, ücret gelirlerinin vergilendirilmesinde özel indirim oranlarının arttırılması, kalkınmada öncelikli yörelerde düşük gelir vergisi tarifesi gibi teşvikler uygulamasıdır.

Sağlanan bu teşvikler sonucu bölgesel gelişmelere baktığımızda ülkemizde geri kalmış bölgeler ile gelişmiş bölgeler arasındaki fark hala devam etmektedir. Teşvik mevzuatımızda geri kalmış bölgelere diğer bölgelerden daha fazla özendirici teşvikler uygulandığı halde, bölgeler arası gelişmişlik farkının kapanmadığı görülmektedir.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde nüfus artış oranı %2 civarındadır. Türkiye genelinde bu oran %2.5'tur. Bu oran geri kalmış bölgelerden gelişmiş bölgelere doğru bir göç yaşandığını göstermektedir. Tabii bu geri kalmış bölgelerin hiç bir gelişme göstermediği anlamına gelmemektedir. Geri kalmış bölgelerde de belli projeler uygulanmakta ancak gelişmiş yörelerin gelişme hızı geri kalmış yörelerin gelişme hızına nazaran daha büyük olması nedeniyle geri kalmış bölgeler gelişmiş bölgelere göre gerilemektedir. Teşviklere rağmen bu gerileme bu bölgelerde talebin yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Bu bölgeler ekonomik

canlılığa ulaşması için bölge dışı kaynaklara ihtiyaç vardır. Bu dış kaynak da devletin bölgede yapacağı harcamalardır.

Sağlanan teşvikler sonucu teşvik belgelerinin bölgesel dağılımı incelendiğinde ülkemizin batısında yer alan bölgelerin lehine Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin aleyhine bir durum ortaya çıkmaktadır. Teşvik belgelerinin en fazla verildiği bölge Marmara Bölgesi, en az verildiği bölge ise Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesidir. Teşvik belgelerinin bu dağılımı özel kesim yatırımlarının geri kalmış bölgelere yeterli ölçüde gitmediğini göstermektedir. Geri kalmış bu bölgelerdeki altyapı yatırımlarının tamamlanamamış olması özel kesimin yatırım yapmasını engellemektedir.

Planlı dönemde sektörel gelişmeler, tarım sektöründen sanayi sektörüne doğru bir kayma olduğunu göstermektedir. Bu, olumlu gelişme olmakla birlikte geri kalmış bölgelerde nüfusun kırsal alanlarda yoğunlaşması nedeniyle bu bölgelerde tarım sektörünün teşvikinin daha olumlu olacağı kanısındayız.

Bölgesel kalkınma çalışmalarından bir tanesi de organize sanayi bölgeleridir. Ülkemizde faal olan 13 adet Organize Sanayi Bölgesi bulunmaktadır. Bunlardan iki tanesi KÖY'de bulunmaktadır. Bu da bölge kalkınması için yeterli olmamaktadır.

Ülkemizde bölgesel kalkınma çalışmalarının en geniş kapsamlı örneği KÖY uygulamasıdır. KÖY'ler Birinci Derecede Öncelikli İller ve İkinci Derecede Öncelikli iller olarak iki gruba ayrılmıştır. Bu iki gruba vergi teşvikleri ayrı oranlarda uygulanmaktadır.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde KÖY'de vergi gelirleri tahsilatına, verilen yatırım teşvik belge sayısına sektörel gelişmelere baktığımızda vergi teşvik önlemlerinin bu yörelerde ki etkisi olumlu olmakla birlikte yeterli düzeyde değildir. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde KÖY'de vergi gelirleri tahsilatı Türkiye toplamının %4.5'i civarındadır. Aynı dönemde bu yörelere yapılan kamu harcamaları Türkiye toplamında %8.5'lik paya sahiptir. KÖY'in ülke nüfusunun %27,3'üne ve ülke yüzölçümünün %43.3'üne sahip olduğu dikkate alındığında yapılan kamu harcamalarının yeterli düzeyde olmadığını göstermektedir. Uygulanan GAP'nin kalkınma kutbu niteliği taşıması nedeniyle projeye dahil illerde sektörel belirlemelerin yapılarak il bazında sektöre göre ayrıcalıklı vergi teşviklerinin uygulanmasının daha yararlı olacağı kanısındayız. GAP'nin devreye girmesiyle bölgedeki tarım potansiyelinde doğacak artışın ihracata yöneltilmesi için vergi teşviklerinin tarım ve tarıma dayalı sanayi sektörü yatırımlarına yöneltilmesi olumlu olacaktır.

Kurumlar Vergisinde yer alan tarım ürünleri ihracat istisnasında oran GAP içerisindeki illerde daha yüksek tutulabilir. KÖY'de Organize Sanayi Bölgelerinin arttırılması, sınır illerde ticaretin gelişmesi için serbest bölgelerin kurulması ve bunlara uygun vergi teşviklerinin arttırılmasının olumlu olacağı kanısındayız.

Sonuç olarak yatırımların Doğu ve Güneydüoğu Anadolu Bölgelerine çekilmesinde bölgesel amaçlı teşvik edici vergi politikası pek başarılı olamamıştır. Beş Yıllık Kalkınma planlarında az gelişmiş bölgelerde Kamu Altyapı yatırımlarına önem verileceği belirtilmiştir. Ancak yapılan

uygulamalarda Beş Plan dönemindeki altyapı yatırımlarının plan hedefleri doğrultusunda gerçekleşmediği, bölgenin altyapı problemi ortaya koymaktadır.

KÖY'de GAP haricinde kalkınma kutbunun oluşturulamaması verilen teşviklerin yeterli düzeyde etkin olamamasına neden olmuştur.

KÖY'de vergi gelirleri tahsilatının Türkiye genelindeki payının %4.5 olması nedeniyle bu yörelerde vergi gelirleri tahsilatından belirli bir süre ile örneğin 15 yıl vazgeçmenin bütçe için önemli bir kayıp niteliğinde olmayacağı kanısındayız.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- AÇMA, Bülent : Gelişmiş Ülkelerin Az Gelişmiş Bölgelerini Amaçlayan Politikaların İncelenmesi ve GAP Örneği, İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 1991-7 İstanbul 1991.
- _____ , : Sanayileşme Perspektifinde Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Güneydoğu Anadolu Projesi, Anadolu Üniv. Yayın No: 485, Eskişehir 1991.
- AKDOĞAN, Abdurrahman : Vergilerin İncelenmesi ve Değerlendirilmesi, Gazi Üniv. Yayın NO: 165, Ankara 1991.
- AREN, Sadun : İstihdam Para ve İktisadi Politika, Savaş Yayınları, 8.Baskı Ankara 1987.
- ATAÇ, Beyhan : Maliye Politikası, İkinci Baskı Anadolu Üniv., Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, No: 86, Eskişehir 1990.
- T.C.BAŞBAKANLIK : Güneydoğu Anadolu Projesi, Gelişen Türkiye, S.41, Ankara 1989.

BEKTÖRE, Sabri-

BENLİGİRAY, Yılmaz : Envanter ve Bilanço, Anadolu Üniv. Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı yayınları, No:14, Eskişehir 1985.

BİLDİRİCİ, Ziyaettin : Çeşitli Ülkelerde ve Ülkemizde Yatırımları Özendirici Vergi Teşvikleri, Anadolu Üniv. Yayın No: 329, Eskişehir 1989.

DİNLER, Zeynel : Bölgesel İktisat, Uludağ Üniv. Yayın No: 3 - 049 - 0133 Bursa 1986.

DPT, : Yatırım ve İhracatın Teşviki, Yayın No: DPT 1872, Ö.İ.K: 293, Ankara 1982.

_____ , : Kalkınmada Öncelikli Yöreler Raporu, No: 8, KÖY Başkanlığı, Ankara 1989.

_____ , : Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi Öncesi Gelişmeler, DPT Yayın No: 2190, Ankara 1989.

_____ , : 1985 Yılı Yatırım Programı, DPT Yayın No : 1981, Ankara 1985.

_____ , : Kalkınma Planı 1. Beş Yıl (1963-1967), Başbakanlık Devlet Mat. Ankara 1963.

_____ , : Yatırımları Teşvik Politikaları, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı Ö.İ.K. Raporu, Ankara 1989.

_____ , : Kalkınmada Öncelikli Yöre Yatırımcıları İçin Teşvik Tedbirleri ve Diğer İlgili Mevzuat, KÖY ve Bölgesel Kalkınma Genel Müdürlüğü, Ankara 1992.

- _____ , : V.BYKP (1985-1989) 1987 yılı programı,
DPT Yayın No: 2065, Ankara, 1986.
- ERKAN, Hüsnü : Yeni Bir Teşvik Sisteminin
Olusturulmasına Yönelik Öneriler,
Banka ve Ekonomik Yorumlar, S.6,
Haziran 1988.
- GEYİK, Mansur : Geri Kalmış Bölgelerde Uygulanan
Teşvik Tedbirleri, Kalkınma, TKB
Yayınları, S.41, Ekim 1992.
- HEPER, Fethi : Ekonomik Kalkınma ve Kamu Gelirlerinin
Gelişimi, 2. Türkiye İktisat Kongresi,
C.I.1981
- HEREKMAN, Aykut : Türkiye'de Yatırımları Teşvik
Tedbirleri, Sevinç Matbaası, Ankara
1973.
- HİÇ, Mükerrerem : Para Teorisi, Ar Yayınları, İstanbul
1982.
- İLKİN, Akın : Bölgesel Kalkınma, Ekonomi Ansiklo-
pedisi, Birinci C., Paymaş Yayınları,
İstanbul 1983.
- KARACAN, A.İhsan : İktisadi Kalkınma ve Vergi Politikası,
Maliye S.22 Temmuz-Ağustos 1976.
- KÖKLÜ, Aziz : Makro İktisat, Sevinç Matbaası, Ankara
1977
- KURUCA, Zeki : Kalkınmaya Uygun Vergi Politikası
Maliye Enstitüsü Konferansları 13.
Seri. 1967.
- KOÇ-YALKIN, Yüksel : Genel Muhasebe ilkeleri ve Uygulaması
Turhan Kitabevi, Ankara 1986.

- Maliye ve Gümrük Bak.: 1990 Yılı Yıllık Ekonomik Rapor,
Ankara 1990.
- _____, : 1991 Yılı Yıllık Ekonomik Rapor,
Ankara 1991.
- _____, : 1992 Yılı Yıllık Ekonomik Rapor,
Ankara 1992.
- _____, : 1990 Kamu Hesapları Yıllığı,
Muhasebat Genel Müdürlüğü, Ankara
1991.
- _____, : Bütçe Gelir ve Gider Gerçekleşmeleri
(1924-1991) Bütçe ve Mali Kontrol
Genel Müdürlüğü, Ankara 1992.

MAZLUM, Mustafa

YÜCEL, İlhan

TÜFEKOĞLU, Muammer

- : Özel Kesim Yatırım İmkanları ve
Yatırım Kararlarında Teşviklerin
Etkisi, TOBB Yayın No: 162 Ankara
1990.

NEMLİ, Arif

- : Teşvik Edici Vergi Politikası,
İstanbul Ün. Yayın No: 1383 İstanbul
1968.

_____,

- : Gelişmekte Olan Ülkelerde Vergi
Politikası, İstanbul Ün. Yayın No:
2595, İstanbul 1979.

ÖNCEL, Mualla-

KUMRULU, Ahmet-

ÇAĞAN, Nami

- : Vergi Hukuku, Ankara Ün. Hukuk
Fakültesi Yayınları No: 494, Ankara
1992

- ÖZDEMİR, Mahmut : Türkiye'de Organize Sanayi Bölgeleri, TOBB Yayını Ankara 1990
- SAVCI, Şahin : Ülkemizde Serbest Bölgelerin Durumu, Vergi Dünyası, S.133, 1992.
- SEVİĞ, Veysi : Kamu Gelirleri ve Kalkınma 2. Türkiye İktisat Kongresi C.I 1981.
- TURAN, Salih : Vergi Teorisi ve Politikası Der Yayınları İstanbul 1987.
- TÜRK, İsmail : İktisadi Kalkınmanın Finansmanında Vergi Politikası, Sevinç Matbaası, Ankara 1961.
- _____ , : Kalkınma ve Kamu Gelirleri 2. Türkiye İktisat Kongresi C.I. 1981.
- _____ , : Maliye Politikası, S. Yayınları, Ankara 1985.
- UÇKAN, İlhan : Türkiye'de Vergi Politikası ve Meselesi, İstanbul 1969.
- ULUATAM, Özhan : Yatırımları Teşvik Edici Vergi Politikası, Ankara Üniv. SBF Yayınları No: 34 Ankara 1971.
- ÜLGENER, Sabri F. : Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme, Der Yayınları, İstanbul 1980.
- YILDIZ, Mircan : Kamu Gelir ve Giderleri Açısından Plan Bütçe İlişkisi ve Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Mali Sorunlara Çözüm Yıl:2 S.7, Temmuz 1986.